

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 2 (46) / 2021
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 2(46)

1 том

Київ 2021

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2021

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchny žurnal "Internauka".
Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 2 (46)
1 Т.

2021
ЛЮТИЙ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

- Тимчишин Юлія Василівна**
ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНІВ 9
- Zhao Hejun, Stoyanets Nataliya, Li Guohou**
УПРАВЛІННЯ, МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА КОНТРЗАХОДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ
ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ 15
- Баланська Олена Ігорівна, Козик Василь Васильович,
Панченко Анна Володимирівна, Мельник Володимир Мирославович**
МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ
ФІНАНСУВАННІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА..... 21
- Гайда Юрій Іванович, Фірман Христина Андріївна**
РИНОК БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ:
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ПРОСТОРОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ 27
- Жмуденко Вікторія Олександрівна, Дяченко Микола Іванович**
СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЧЕРКАЩИНИ 35
- Краєвський Володимир Миколайович, Костенко Олександр Миколайович,
Скорик Марина Олегівна, Довбиш Наталія Євгенівна**
КОНЦЕПЦІЇ І МЕТОДИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА
ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ..... 43
- Мотузка Олена Миколаївна**
ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СЛОВАЧЧИНІ В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 50
- Павлова Олена Миколаївна, Павлов Костянтин Володимирович,
Новосад Дарина Юріївна, Куденьчук Анастасія Іванівна**
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 56
- Щербак Сергій Михайлович**
ТЕОРЕТИЧНІ Й ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ДЕРЖАВИ
ДОБРОБУТУ» 64

МАРКЕТИНГ

Соковніна Діана Михайлівна

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ ПОСЛУГ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 70

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Краснопьоров Петро Вікторович

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ІНДОНЕЗІЇ ПІД ЧАС ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

1997–98 рр. ТА 2008–09 рр. 77

CONTENTS

ECONOMY

- Tymchyshyn Yuliya**
THE IMPACT OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON THE REGIONS' ECONOMIC SECURITY 9
- Zhao Hejun, Stoyanets Nataliya, Li Guohou**
MANAGEMENT, MODERNIZATION AND COUNTERMEASURES OF RURAL VOCATIONAL
AND TECHNICAL EDUCATION 15
- Balanska Olena, Kozyk Vasyl, Panchenko Anna, Melnyk Volodymyr**
RISK ASSESSMENT METHODS AND FEATURES OF THEIR USE IN HOUSING
CONSTRUCTION FINANCING 21
- Hayda Yuriy, Firman Khrystyna**
THE BIOENERGY CROPS MARKET IN UKRAINE: TRENDS OF DEVELOPMENT AND SPATIAL
DIFFERENTIATION 27
- Zhmudenko Viktoriia, Diachenko Mykola**
STRATEGIC PROSPECTS FOR INNOVATION DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR
OF CHERKASY REGION 35
- Kraievskiy Volodymyr, Kostenko Oleksandr, Skoryk Maryna, Dovbysh Nataliia**
CONCEPTS AND METHODS OF ENTERPRISE DEVELOPMENT: ECONOMIC AND
ACCOUNTING AND ANALYTICAL CONTEXT 43
- Motuzka Olena**
TENDENCIES IN THE INTERNATIONAL INVESTMENT POLICY IN SLOVAKIA IN THE
CONDITIONS OF GLOBAL INSTABILITY 50
- Pavlova Olena, Pavlov Konstantin, Novosad Daryna, Kudenchuk Anastasia**
THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF INNOVATIVE
ACTIVITIES 56
- Shcherbak Serhiy**
THEORETICAL AND HISTORICAL PREREQUISITES FOR THE FORMING OF THE CONCEPT
OF «WELFARE STATE» 64

MARKETING

- Sokovnina Diana**
IMPROVING THE SYSTEM OF MARKETING SERVICES IN TOURISM 70

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Krasnopyorov Peter

STATE REGULATION OF THE ECONOMY OF INDONESIA DURING ECONOMIC CRISES

OF 1997–98 AND 2008–09 77

Тумчyshyn Yuliya
*PhD in Economics, Doctoral of the
Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine*

Тимчишин Юлія Василівна
*кандидат економічних наук, докторант
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6978

**THE IMPACT OF INFORMATION TECHNOLOGIES
ON THE REGIONS' ECONOMIC SECURITY**
**ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНІВ**

ЕКОНОМІКА

Summary. The article highlights the impact of information technology on the economic security of regions and threats to economic security of the region that arise from the use of information technology. The system of economic security of the region in the context of development and application of information technologies is considered, which should include the following elements: diagnostics and identification of the existing state of economic security of the region; identification of threats to the economic security of the region from the use of information technology by business entities and from trends and problems in the development of the IT sector in the region; assessment of identified threats; development of effective mechanisms for their prevention; ensuring the increase of the level of economic security of the region with observance of the balance of national, regional and local interests; monitoring the level of economic security of the region. The main tasks of monitoring the economic security of the region in the context of development for the use of information technology are analyzed: monitoring the state of development of the IT sphere of the region and the level of ICT use in the activities of enterprises; timely detection of changes occurring in the IT sphere of the region and in the activities of economic entities of the region in the process of using information technology, and the reasons that caused them; prevention of negative trends leading to the formation and development of tensions in the IT sphere and socio-economic space of the region to prevent threats to its economic security; implementation of short-term forecasting of trends in the most important processes in the IT sphere of the region and in the functioning of economic entities from other sectors of the economy, due to the widespread use of IT in commercial, management and production activities; assessment of the effectiveness of methods, organizational structures and processes of managing the economic security of the region in terms of information development of society and the deep penetration of IT in various areas of management and economic activity at the regional level. The principles of monitoring the economic security of the region in the context of development and application of information technologies are revealed. The requirements to be met by the mechanism of economic security of the region, related to the intensification of informatization processes and the development of the IT sphere, are described. The functions that should be performed by the mechanism of economic security of the region (MESR) related to the intensification of informatization processes and the development of the IT sphere are substantiated. The main groups of computer crimes with the use of information computer technologies are identified, which have an extremely sharp impact on the economic condition of both a particular enterprise and the region as a whole.

Key words: economic security of regions, information technologies, IT sphere, monitoring, mechanism, crimes, threats.

Анотація. У статті висвітлено вплив інформаційних технологій на економічну безпеку регіонів та загрози економічної безпеки регіону, які виникають зі сторони використання інформаційних технологій. Розглянуто систему економічної безпеки регіону в контексті розвитку та застосування інформаційних технологій, яка повинна включати в себе наступні елементи: проведення діагностики та виявлення існуючого стану економічної безпеки регіону; виявлення загроз економічної безпеки регіону від використання інформаційних технологій суб'єктами господарювання та від тенденцій і проблем у розвитку ІТ-сфери в регіоні; оцінка виявлених загроз; вироблення ефективних механізмів щодо їх запобігання;

забезпечення підвищення рівня економічної безпеки регіону із дотриманням балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; проведення моніторингу рівня економічної безпеки регіону. Проаналізовано основні завдання моніторингу економічної безпеки регіону в контексті розвитку на застосування інформаційних технологій: спостереження за станом розвитку ІТ-сфери регіону та рівнем використання ІКТ у діяльності підприємств; своєчасне виявлення змін, що відбуваються в ІТ-сфері регіону та у діяльності суб'єктів господарювання регіону в процесі використання інформаційних технологій, і причин, що викликали їх; попередження негативних тенденцій, що ведуть до формування і розвитку напруженості в ІТ-сфері та соціально-економічному просторі регіону для запобігання виникненню загроз його економічній безпеці; здійснення короткострокового прогнозування тенденцій розвитку найважливіших процесів в ІТ-сфері регіону та у функціонуванні суб'єктів господарювання з інших сфер економіки, обумовлених широким використанням ІТ в комерційній, управлінській та виробничій діяльності; оцінка ефективності методів, організаційних структур і процесів управління забезпеченням економічної безпеки регіону в умовах інформаційного розвитку суспільства та глибокого проникнення ІТ в різні сфери управління та сфери економічної діяльності на регіональному рівні. Розкрито принципи моніторингу економічної безпеки регіону в контексті розвитку та застосування інформаційних технологій. Охарактеризовано вимоги, яким повинен відповідати механізм забезпечення економічної безпеки регіону, пов'язаної із інтенсифікацією процесів інформатизації та розвитком ІТ-сфери. Обґрунтовано функції, які повинен виконувати механізм забезпечення економічної безпеки регіону (МЗЕБР), пов'язаної із інтенсифікацією процесів інформатизації та розвитком ІТ-сфери. Вигілено основні групи комп'ютерних злочинів із застосуванням інформаційних комп'ютерних технологій, які надзвичайно гостро позначаються на економічному стані як конкретного підприємства, так і регіону в цілому.

Ключові слова: економічна безпека регіонів, інформаційні технології, ІТ-сфера, моніторинг, механізм, злочини, загрози.

Problem formulation. Information technology and IT occupy one of the key places in the system of socio-economic development of both the individual region and the country as a whole. This is primarily due to the urgent needs of the time in the informatization of almost all spheres of public life, the emergence of advanced information technologies and the development of the information society. However, along with the advantages provided by information technology, the issue of ensuring the economic security of the region is acute, which is extremely important today.

The 21st century is an era of information. Today, the acquisition and processing of information, its exchange and protection, the acquisition of skills to use sources of information are priority areas of society. In the conditions of total informatization of all spheres of life, one of the important issues is mastering the computer as a means and tool of high-quality professional duties. It is difficult to find a field of activity where information technology is not used. Their rapid development is fueled by important factors: a person's desire to know more, to master more information, and the rapid pace of technical progress, which is improving every day the technical means and sources of obtaining and processing information. Computers and communications have become firmly entrenched in modern life, and it is no longer their presence that is surprising, but rather the absence or inefficient use of [2].

Analysis of recent research and publications. The problems of the influence of information technologies on the economic security of the regions are devoted to the works of such scientists as: O. Yu. Alexandrova

[3], Z. S. Varnaliy [1], R. Yu. Guchko [2], V. V. Dikan [3], O. V. Kolomytseva [5], O. A. Masliy [1], S. V. Onishchenko [1], A. V. Shevchuk [4], I. B. Shevchuk [5, 6] and others.

Main goal. Highlight the impact of information technology on the economic security of regions.

Presenting main material. With the comprehensive use of information and Internet technologies, not only the level of socio-economic development of the regions is growing, but also new sources of threats to its economic security are emerging.

The economic security of the region in the context of development and application of information technology can be defined as the state of the region's economy associated with the use of information technology in business and IT development, which provides economic independence and ability to stable and continuous development [6, p. 5].

The economic security of the region is an integral part of the economic security of the state, and it is already a component of national security. Threats to the economic security of the region may arise from the use of information technology to organize information processes using computer technology at the level of regional management, at the level of individual enterprises or organizations, etc. (use of pirated software; targeted virus attacks; spyware in conditions of aggravation of the Ukrainian-Russian confrontation, the development of e-business and the expansion of territorial boundaries of regional markets) and the functioning and development of the IT sector (IT industry) in the region (simplified taxation system; increasing

shadowing of the regional economy; demand for IT products in the domestic market, human capital and education, intellectual migration, the lion's share of foreign direct investment in total investment in the IT sector, foreign economic activity) [5, p. 351–361].

In general, the system of economic security of the region in the context of development and application of information technology should include the following elements: 1. Diagnosis and identification of the existing state of economic security of the region. 2. Identification of threats to the economic security of the region from the use of information technology by business entities and from trends and problems in the development of the IT sector in the region. 3. Assessment of identified threats. 4. Development of effective mechanisms for their prevention. 5. Ensuring an increase in the level of economic security of the region in compliance with the balance of national, regional and local interests. 6. Monitoring the level of economic security of the region.

An integral part of ensuring the economic security of the region is the monitoring of the level of threats, which should ensure the timely detection of potential threats in order to apply effective measures to prevent them and neutralize the negative impact.

The main tasks of monitoring the economic security of the region in the context of development for the use of information technology include:

- monitoring the state of development of the IT sector of the region and the level of ICT use in the activities of enterprises;
- timely identification of changes occurring in the IT sphere of the region and in the activities of economic entities of the region in the process of using information technology, and the reasons that caused them;
- prevention of negative trends leading to the formation and development of tensions in the IT sphere and socio-economic space of the region to prevent threats to its economic security;
- implementation of short-term forecasting of development trends of the most important processes in the IT sphere of the region and in the functioning of economic entities from other spheres of economy, due to the widespread use of IT in commercial, management and production activities;
- assessment of the effectiveness of methods, organizational structures and processes of managing the economic security of the region in terms of information development of society and the deep penetration of IT in various areas of management and economic activity at the regional level.

Monitoring of economic security of the region in the context of development and application of information

technologies should be carried out in compliance with the following principles:

- systematic — systematic collection of information to monitor and control the development of informatization of regional authorities, public and private sectors of the regional economy. development of the IT sphere in the region, as well as their forecasting;
- cost-effectiveness — aimed at ensuring the organization of monitoring, collection, processing and analysis of information on the state of economic security of the region, which does not require large material costs, provides not too complex analysis and evaluation procedures and provides comprehensive information;
- identities — compliance with the correspondence between the monitoring system and the object of study;
- purposefulness — the monitoring system should be focused on the development of information and analytical support for the analysis of the economic security of the region;
- unity — the object of observation must be the region as a holistic socio-economic system, which is the process of transformation of industrial society into an information society, information society into a knowledge society, the processes of interaction of the IT industry and other sectors of the economy, etc .;
- complexity — includes systematic monitoring of all components of economic security in the region and potential threats; — alternatives — the use of different sources of information about the object of study and the use of different methods for its analysis and evaluation;
- efficiency — timely collection of information about the object of study and providing the results of its analysis, which will provide an immediate response to threats to economic security of the region in the information dimension and identify measures to counter and neutralize them;
- representativeness and adequacy — provides for monitoring on the basis of statistically significant data, which will provide an opportunity to adequately assess the state of economic security of the region and the timely detection of signs of threats [6, p. 6–7].

Application of monitoring of such plan will allow:

- 1) to conduct an express analysis of crisis situations in the IT sphere of the region and other spheres of activity of people in the territory of the region related to the use of IT, and to make a rating of its districts according to the level of threats to economic security;

2) to conduct an in-depth analysis of crisis situations in the region's economy and the system of regional governance that will arise in the process of informatization of society, to justify a set of measures to localize and neutralize their sources.

The results of monitoring the economic security of the region are the basis for developing a set of effective measures to overcome the crisis and eliminate dangerous deviations from the threshold values of economic security in the region as a result of various forms of informatization of society within a particular area [6, p. 7].

The mechanism of economic security of the region, associated with the intensification of informatization processes and development of the IT sphere, as well as other mechanisms of economic security, must meet the following requirements [3, p. 18–25]:

- function within the existing legal framework;
- ensure reliable protection of national and regional economic interests;
- provide an opportunity for forecasting and timely prevention of threats and adverse processes in the economic security of the region;
- function effectively in both normal and emergency situations;
- provide for constant monitoring of the state of economic security.

In addition, it must:

- provide measures to counter threats, which are aimed at strengthening the state of economic security, as well as to prevent and neutralize possible threats;
- contain effective forms and methods of creation, improvement and development of the economic security system of the region;
- constantly improve in accordance with today's requirements.

The Mechanism for Economic Security of the Region (MESB), related to the intensification of informatization processes and the development of the IT sphere, should perform the following functions:

1. Protective function (prevention of threats to the region's economy).

2. Regulatory function (regulation of the internal environment of the region).

3. Preventive function (anticipation and further prevention of threats, risks, critical situations in the socio-economic and informatization processes of the region).

4. Innovative function (development and implementation of innovative solutions and measures to overcome threats to the region's economy, such as emerging or already operating).

5. Social function (achieving the highest level and quality of life of the population of the region through mutual partnership of economic entities, society, different social groups and meeting their various needs).

It should also be based on the principles of timeliness, complexity, continuity, legality, adaptability, dynamism and development, rationality, scientific validity, objectivity, logic, uniformity.

The mechanism of ensuring the economic security of the region (MSEBR), associated with the intensification of informatization processes and development of the IT sphere is strategic (elimination of contradictions or their localization or weakening), tactical (elimination of threats or prevention of their impact) and operational (elimination of consequences). threats) levels.

Ukraine is experiencing a rapid development of computerization of all spheres of life, which creates new opportunities for the development of national economies. However, the spread of information technology, unfortunately, has a negative character, which is manifested in the emergence of computer crime. That is, it is a crime committed through the use of information technology, the so-called "white-collar crime". White-collar crime is a set of crimes that are characterized by a criminal belonging to the number of persons acting as representatives of the state, business, officials and officials. These types of crimes include economic fraud, corruption, industrial espionage, tax evasion, false bankruptcies and others. Of all the crimes, this is perhaps the greatest economic damage to modern society. In modern criminology, instead of the term "white-collar crime", the terms "official crimes" and "corporate crime" are more often used. We will note that this type of crime not less than others violates safety of Ukraine and its regions.

Cybercrime is an international and national manifestation in space. International applies to groups of individual countries, national — within the borders of an individual state. The dominant manifestations of such crime are: unauthorized access to information in automated systems; falsification of computer information; computer terrorism; computer crime in the field of economics; economic espionage of competitors with the help of computers; theft of money and valuables; fraud on the Internet and in Internet commerce; computer hooliganism; illegal information brokerage; organized computer piracy and theft of system and application software; hacking; the spread of computer viruses; theft of intellectual property; computer sabotage; computer economic blackmail; information blockade and other methods of computer pressure; use of computer technology for extortion; transmission of unauthorized e-mails (spam); information wars.

Today we can identify the following main groups of computer crimes with the use of computer information technology, which have an extremely acute impact on the economic situation of a particular enterprise and the region as a whole: 1. Crimes that directly affect information computer technology (ICT). That is, crimes are aimed at the destruction, distortion, blocking of computer information, violation of the order of computers, their systems and computer networks. 2. Crimes in which ICTs play the role of an intermediate element, after the impact on ICT you can get someone else's property, secret information, etc. 3. Crimes in which ICT is only an automated means of crime. These include forgery of documents, seals, stamps, securities, excise stamps or control stamps, dissemination of illegal information, knowingly false information about the threat to public safety, destruction or damage to property, and so on. 4. Crimes in which ICT is a means of information support of criminal activity [4].

To ensure the economic security of the region, it is important to develop and implement a system of measures to identify threats at the stage of their emergence, rather than passively monitor the results of their negative impact. Therefore, the tools of state regulation of the process of preventing threats to the economic security of the region include economic (tax rates and benefits, transfers, direct budget investments, grants, soft loans, discount rates, tariffs, currency restrictions, creating a competitive environment, etc.) methods, levers and tools, and organizational (state support, consulting assistance, staffing assistance, information support, creation of IT clusters, development of IT mobility, strengthening cooperation between education, business, government and IT representatives, development and modernization of information infrastructure, monitoring and control, etc.), institutional (budget funds, technology parks, business incubators, think tanks, etc.), administrative (registration, licensing, quotas, competitions, tenders, etc.), regulations (decisions, orders, orders, instructions, strategies, concepts, plans, forecasts, programs, etc.) [1, p. 20–24] and social (conducting business trainings and IT trainings, realization of joint social projects, etc.) methods, levers and tools.

At the same time, the identified threats require intensification of activities of both public authorities and regional government and local self-government bodies, public organizations (IT clusters, IT associations) to improve the socio-economic policy, information policy, innovation policy, development and implementation of a set of measures focused on improving the economic

security of the region in the context of development and application of information technology.

To counter threats and ensure economic security in Ukraine and its regions, according to I. B. Shevchuk, O. V. Kolomytseva, it is necessary at the national and regional levels:

- to improve the regulatory framework for the development of the market environment for the functioning of the IT sector and the use of IT in the real sector of the economy;
- continue the process of economic reform and deepen cooperation with the European Union;
- develop mechanisms to support business entities in the IT sector;
- strengthen the activity of IT investors and create conditions for successful implementation of investment programs and informatization projects;
- develop and implement long-term regional development programs aimed at deepening the processes of informatization and capacity building of the IT sector of the regional economy;
- modernize IT education in higher education institutions;
- develop information and telecommunication infrastructure;
- to diversify the areas of e-government;
- to promote the formation and create conditions for the effective functioning of cluster formations;
- to develop the IT potential of the region, etc [6, p. 10].

Conclusions. To ensure the economic security of the region, associated with the intensification of informatization processes and the development of IT, it is necessary to successfully implement an appropriate mechanism that will include tools, methods and levers of security, as well as information and analytical system to assess the level of economic security. security and efficiency of economic security management, implemented using modern information technologies, methods and models of analysis and presentation of information. This mechanism should perform protective, regulatory, preventive, innovative and social functions, and should be based on the principles of timeliness, complexity, continuity, legality, adaptability, dynamism and development, rationality, scientific validity, objectivity, logic, uniformity. The purpose of its implementation is to ensure a level of economic security at which the processes of informatization in the region and the IT sector will create the basis for socio-economic growth and ensure a high quality of life within the territory.

References

1. Varnalij Z. S., Onyshhenko S. V., Maslij O. A. Mekhanizm poperedzhennja zagroz ekonomichnij bezpeci Ukrajinu // *Economic Annals-XXI*. 2016. № 159 (5–6). S. 20–24.
2. Ghuchko R. Ju. Novi informacijni tekhnologhiji v suchasnomu upravlinsjkomu procesi. URL: <https://studfile.net/preview/5224100/>
3. Dykanj V. V., Aleksandrova O. Ju. Mekhanizm zabezpechennja ekonomichnoji bezpeky rehionu: sutnistj, skladovi, naprjamy diji. Derzhavne rehuljuvannja ekonomiky // *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2017. № 58. S. 18–25.
4. Shevchuk A. V. Informacijni tekhnologhiji v zabezpechenni socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehionu. Ljviv, 2007. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14186/1/maket.pdf>
5. Shevchuk I. B. Informacijni tekhnologhiji v rehionalnij ekonomici: teorija i praktyka vprovadzhenja ta vykorystannja: monoghrafija. Ljviv: NNVK «АТВ». 2018. 448 s.
6. Shevchuk I. B., Kolomyceva O. V. Konceptualjni zasady ekonomichnoji bezpeky rehionu u konteksti zagroz, pov'jazanykh z intenyfikacijeu procesiv informatyzaciji ta rozvytkom IT-sfery / I. B. Shevchuk, O. V. Kolomyceva // *Zbirnyk naukovykh pracj Cherkasjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu*. Serija: Ekonomichni nauky. 2019. Vyp. 53. S. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2019_53_3

Література

1. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Механізм попередження загроз економічній безпеці України // *Economic Annals-XXI*. 2016. № 159 (5–6). С. 20–24.
2. Гучко Р. Ю. Нові інформаційні технології в сучасному управлінському процесі. URL: <https://studfile.net/preview/5224100/>
3. Дикань В. В., Александрова О. Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. Державне регулювання економіки // *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18–25.
4. Шевчук А. В. Інформаційні технології в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. Львів, 2007. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14186/1/maket.pdf>
5. Шевчук І. Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання: монографія. Львів: ННВК «АТВ». 2018. 448 с.
6. Шевчук І. Б., Коломицева О. В. Концептуальні засади економічної безпеки регіону у контексті загроз, пов'язаних з інтенсифікацією процесів інформатизації та розвитком ІТ-сфери / І. Б. Шевчук, О. В. Коломицева // *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2019. Вип. 53. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpchdtu_2019_53_3

Zhao Hejun

PhD Student of

Sumy National Agrarian University

Xinxiang Vocational and Technical College (China)

ORCID: 0000-0001-8825-4803

Stoyanets Nataliya

Doctor of Economics, Professor

Sumy National Agrarian University

ORCID: 0000-0002-7526-65702

Li Guohou

Henan Institute of Science and Technology (China)

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6936

MANAGEMENT, MODERNIZATION AND COUNTERMEASURES OF RURAL VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION

УПРАВЛІННЯ, МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА КОНТРЗАХОДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УПРАВЛЕНИЕ, МОДЕРНИЗАЦИЯ И КОНТРАМЕРЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Summary. The article identifies the current state and the main rural problems that cover many levels due to the complexity and systematization. The way to solve rural problems is connected not only with the rights and interests of farmers, but also with the coordinated progress and development of the whole economy and society. Thanks to the widespread development of high-quality vocational education in rural areas, this can not only increase cultural literacy, skills and incomes of farmers, but also contribute to overall social and economic growth. Vocational education can help farmers improve their professional skills and find effective ways to solve existing problems by improving their own skills and quality.

The main problems of sustainable development in rural vocational education at the policy level, management problems in vocational schools at the operational level, farmers' ideology does not meet the needs of modern social and economic development, low overall quality of rural population, unreasonable human resources structure and serious outflow population in rural areas.

Reasoned solutions and countermeasures are proposed by studying the main problems of rural vocational education development, namely: to solve the problem of sustainable development of rural vocational education, the government must carefully plan the structure of rural vocational education, increase capital investment, actively implement funding for one student, guarantee the well-being of teachers, seek to narrow the gap between urban and rural education and reflect the fairness of education; organize smart teaching methods to improve the learning effect, strengthen the teaching staff, through "dual qualifications", i.e. have the knowledge and technology; to solve the ideological problems of students and parents is the use of the media for the ideological promotion of "precious skills and glorious work" throughout society.

Effectively and qualitatively improve the economic development of rural areas is possible through the modernization of rural areas and the interest of farmers in scientific knowledge and technical skills, increase professional skills to improve the quality of production and labor efficiency.

Key words: sustainable development, countermeasure, rural areas, vocational education.

Анотація. В статті визначено сучасний стан та основні сільські проблеми які охоплюють багато рівнів через складність та систематизованість. Спосіб вирішення сільських проблем пов'язаний не лише з правами та інтересами фермерів, а й з узгодженим прогресом та розвитком всієї економіки та суспільства. Завдяки широкому розвитку високоякісної професійної освіти у сільській місцевості, це може не тільки підвищити культурну грамотність, рівень кваліфікації та доходи фермерів, а й сприяти загальному соціальному та економічному зростанню. Професійна освіта може допомогти фермерам покращити свої професійні здібності та знайти ефективні шляхи вирішення існуючих проблем через підвищення власних здібностей та якості.

Визначено основні проблеми сталого розвитку в сільській професійно-технічній освіті на рівні політики, проблеми управління в професійно-технічних закладах на оперативному рівні, ідеологія фермерів не задовольняє потреби сучасного соціального та економічного розвитку, низька загальна якість сільського населення, необґрунтована структура людських ресурсів та серйозний вітік населення у сільській місцевості.

Запропоновано обґрунтовані рішення та контрзаходи шляхом вивчення основних проблем розвитку сільської професійно-технічної освіти а саме: для вирішення проблеми сталого розвитку сільської професійно-технічної освіти, уряд повинен ретельно планувати структуру сільської професійно-технічної освіти, збільшувати капітальні вкладення, активно реалізовувати фінансування на одного учня, гарантувати добробут вчителів, прагнути звужити різницю між міською та сільською освітою та відображають справедливість освіти; організувати розумні методи навчання, щоб покращити навчальний ефект, посилити викладацький склад, через «подвійну кваліфікацію», тобто володіють знаннями та технологіями; для вирішення ідеологічних проблем учнів та батьків є застосування засобів масової інформації для ідеологічної пропаганди «дорогоцінних навичок та славетної праці» у всьому суспільстві.

Ефективно та якісно покращити економічний розвиток сільських районів можливо через модернізацію сільських територій та зацікавленість фермерів в наукових знаннях та технічних навичках, підвищувати професійні здібності, щоб покращити якість виробництва та ефективність праці.

Ключові слова: стійкий розвиток, контрзахід, сільська місцевість, професійно-технічна освіта.

Аннотация. В статье определено современное состояние и основные сельские проблемы, которые охватывают много уровней из-за сложности и систематизированности. Способ решения сельских проблем связан не только с правами и интересами фермеров, но и с согласованным прогрессом и развитием всей экономики и общества. Благодаря широкому развитию высококачественной профессионального образования в сельской местности, это может не только повысить культурную грамотность, уровень квалификации и доходы фермеров, но и способствовать общему социальному и экономическому росту. Профессиональное образование может помочь фермерам улучшить свои профессиональные способности и найти эффективные пути решения существующих проблем из-за повышения собственных способностей и качества.

Определены основные проблемы устойчивого развития в сельской профессионально-техническом образовании на уровне политики, проблемы управления в профессионально-технических заведениях на оперативном уровне, идеология фермеров не удовлетворяет потребности современного социального и экономического развития, низкая общая качество сельского населения, необоснованная структура человеческих ресурсов и серьезный отток населения в сельской местности.

Предложено обоснованные решения и контрмеры путем изучения основных проблем развития сельского профессионально-технического образования а именно: для решения проблемы устойчивого развития сельской профессионально-технического образования, правительство должно тщательно планировать структуру сельского профессионально-технического образования, увеличивать капитальные вложения, активно реализовывать финансирования на одного ученика, гарантировать благосостояние учителей, стремиться сузить разницу между городским и сельским образованием что отражает справедливость образования; организовать разумные методы обучения, чтобы улучшить учебный эффект, усилить преподавательский состав, через «двойную квалификацию», то есть обладают знаниями и технологиями; для решения идеологических проблем учащихся и родителей является применение средств массовой информации для идеологической пропаганды «драгоценных навыков и усиленного труда» во всем обществе.

Эффективно и качественно улучшить экономическое развитие сельских районов возможно через модернизацию сельских территорий и заинтересованность фермеров в научных знаниях и технических навыков, повышать профессиональные способности, чтобы улучшить качество производства и эффективность труда.

Ключевые слова: устойчивое развитие, контрмеры, сельская местность, профессионально-техническое образование.

Formulation of the problem. Compared with cities, rural areas are relatively poor and backward, which is a realistic problem that many countries and governments must face. Of course, there are many ways to solve these problems. But we must find the most scientific and effective way to solve these problems efficiently. Amartya Sen, the winner of Nobel Prize in economics, thinks that the essence of poverty is ability poverty, and the poor people lack the skills of production and life [1]. In addition to the problems in policy, it is very important to improve the quality of farmers and enable them to master more production operation skills, so that they can better position themselves in the market economy today and adapt to the needs of society. Vocational education can help farmers to enhance their professional ability and find effective ways to solve the problem from the aspect of improving their own ability and quality. At present, there are still many problems in the development of rural vocational education. How to solve these problems has become the key to the development of rural vocational education.

Analysis of recent research and publications. Recent research shows that there are many problems in the development of rural vocational education. These problems restrict the development of rural vocational education. The improvement of farmers' professional ability is slow and limited, which cannot meet the needs of economy and society. For example, there are problems of sustainable development in rural vocational education at the policy level, school management problems in vocational schools at the operational level, and the farmers' ideology cannot meet the needs of the current social and economic development. At present, there are some problems in rural human resources too, such as low comprehensive quality of rural population, unreasonable structure of human resources and serious brain drain in rural areas [2]. As the world's most populous country, China issued the vocational education quality improvement action plan (2020–2023) on September 16, 2020, requiring the national vocational education system to firmly establish a new concept of vocational education development, especially to do a good job in Vocational Education in poor rural areas, we should adhere to the school running direction of serving high-quality development and promoting high-level employment, adhere to the strategic positioning of different types and equal importance between vocational education and general education, strive to consolidate the foundation, complement the weak points, deepen reform and stimulate vitality, accelerate the construction of a vertical and horizontal integrated modern vocational education system with

Chinese characteristics, and greatly improve the modernization level of Vocational Education in the new era. And service ability, to promote sustainable economic and social development and improve national competitiveness to provide multi-level and high-quality technical and skilled personnel support [3].

Highlighting unresolved parts of a common problem. First of all, the most important problem is the sustainable development of rural vocational education. This problem is relatively common and serious because it involves the design and implementation of school running direction. Second, although the state has unified requirements and standards in school management, the management level of each school is very different from the effect when implementing the requirements and standards. Because the state has given vocational schools a relatively loose management environment, there are various problems in the management process. Third, because China is a traditional agricultural country, most of the farmers' ideas are still relatively rigid, and they cannot combine their own thoughts with the development trend of economic society, which also produces many problems based on the farmers' personal ideology. These problems are worthy of our in-depth study and exploration in order to find solutions and countermeasures.

The purpose of the article is to find scientific and reasonable solutions and countermeasures by studying the main problems existing in the development of rural vocational education.

Main results of research

1. The sustainable development of rural vocational education. The sustainable development of rural vocational education is firstly reflected in the policy. In order to improve the well-being of rural residents, we should first improve their overall quality, so as to help farmers better adapt to the requirements of work, so as to improve their income. However, the current policy and capital investment, rural vocational education investment is far from the standard of urban vocational education investment. Therefore, the government should increase the investment in rural vocational education, and introduce policies to encourage more teachers to invest in rural vocational education, so as to improve the quality of rural vocational education and make farmers' overall knowledge and technology. Their ability level will be further improved to promote their employment in agriculture or other industries [4].

In addition, the government also has the phenomenon that the management is too loose and not in place. Many vocational schools in rural areas can not be combined with the needs of the human resources market, resulting in the students' knowledge can not be applied

in practical work, seriously weakening the effect of vocational education, resulting in a lot of waste of human and material resources. Although the investment of the state is huge, it is not directly proportional to the return [5]. For example, most schools do not set majors according to the needs of regional economic development, but set majors according to students' learning requirements or career aspirations. On the surface, the problem of enrollment difficulties has been solved, and students are willing to come to school to study, but after graduation, they will encounter employment difficulties and practical problems of not using what they have learned. After a period of blind study, students' study did not bring much help to his career, which not only wasted time and money, but also had poor economic driving effect, which could not receive the expected effect. On the other hand, students can't apply what they have learned, which leads to poor employment and affects the reputation of the school. Over time, the school's image will fall into a vicious circle and be eliminated in the fierce competition.

Countermeasures: to solve the problem of sustainable development of rural vocational education, first of all, the government should carefully plan the layout of rural vocational education, increase capital investment, actively implement the per student funding, guarantee the welfare of teachers, strive to narrow the difference between urban and rural education, and reflect education equity [6], so that rural vocational education in the direction of development and regional economic development closely linked.

2. There is a big imbalance in the management of rural vocational schools.

China's rural vocational schools are basically composed of vocational education centers in counties and districts and some private small vocational schools. Due to the differences in school running ideas and management level, the school running effect of these schools is also very different. Some vocational schools have almost no threshold for running a school, so they can choose all kinds of majors as long as they sign up. They completely ignore the cultural foundation that students must have in their professional study [7]. Most of these schools have relatively poor school running conditions, weak teaching staff, backward practical teaching conditions, management philosophy is difficult to keep pace with the pace of the times, and teaching is lack of pertinence [8]. In this context, the low quality of teaching is almost inevitable. At the same time, the low quality of teaching makes many rural students unwilling to study in rural vocational schools, which makes these schools lack of students [9].

In order to solve the problem of the source of students in these schools, local governments often assign tasks to ordinary middle schools in these regions, asking them to recommend some graduates to study in rural vocational schools, so as to maintain the basic survival of these schools. Of course, this deviation from market competition is extremely unfavorable for rural vocational schools to correct their own problems and defects. On the contrary, it makes them lose the power to correct the problems. Some management problems of the school can not be solved for a long time, the teaching effect is low for a long time, and the school running goal of serving regional economic development cannot be realized.

Through the evaluation of migrant workers' job satisfaction, their job satisfaction is generally low. The logistic model results show that their education level has a significant impact on job satisfaction [10]. Therefore, it is very important for their career development to run rural vocational education well and let them learn more knowledge and skills in school.

Countermeasures: first of all, to carry out skills training for rural students, we should arrange reasonable teaching methods according to their situation, and pay attention to the pertinence and effectiveness of teaching, so as to improve the teaching effect. According to the characteristics of regional economic development, combined with the market situation, and according to the education level of the training object and their own quality, the school should take the initiative to connect with the local business, agriculture and forestry, human resources and social security departments, set up a good specialty, and build the corresponding curriculum system [11]. Secondly, according to the needs of teaching, we should strengthen the construction of teaching staff, effectively improve the treatment of teachers in rural vocational schools, and cultivate a group of "double qualified" teachers who know both knowledge and technology, so that they can meet the teaching requirements of vocational education. The third is to improve the conditions of running a school, strengthen school enterprise cooperation, school cooperation, and even consider using the way of famous school trusteeship to improve the overall management level and enhance the ability of teaching and educating people.

3. The ideological problems of rural students and their parents.

In China's rural areas, there are several kinds of ideas, which affect the development of rural vocational education. First of all, people always give priority to general education, believing that vocational education is a helpless choice after being eliminated by general education [12]. Such a choice is related to people's

traditional consciousness. Most rural parents believe that sending their children to ordinary high schools for college entrance examination and becoming white-collar workers is the best way to become a talent. This is the performance of children's achievements, which is worth boasting about. On the other hand, if children go to vocational schools, they will become blue collar workers with low income and no future. They will look down on the students in vocational schools ideologically. The serious consequence of this kind of thinking is that vocational education has become the worst education and the most helpless choice for parents and students.

Secondly, students do not have a sustainable development career planning. When choosing schools and majors, they often blindly choose majors that are not suitable for their own conditions only by their interests. When choosing majors, they only pay attention to whether the major is decent or not and whether they like the major, but ignore the key factors such as their own learning conditions and professional development prospects. As a result, students may find it difficult to learn. Some students are forced to drop out of school and lose the courage to continue learning. The students who choose to continue their studies find that they have no advantages in the professional competition they choose, and finally fail in the fierce workplace competition [13].

Countermeasures: to solve the ideological problems of students and parents, the first thing is to strengthen targeted publicity. We should make good use of all

kinds of media to carry out the ideological and ideological propaganda of "precious skills and glorious labor" for students and parents in the whole society. The publicity can be carried out in the form of skill display, interview with excellent students, forum, and new media to push propaganda materials, so as to fully display the fruitful achievements of rural vocational education and teaching, as well as the good professional quality and achievements of students. By publicizing the vocational education policy and the development of vocational education, students and parents can feel that learning technical skills is to lay a solid foundation for getting rich, enhance their sense of identity for vocational education, help them establish correct career planning concepts, and make them make the right choice at the most important moment of life.

Conclusions. The development of Vocational Education in rural areas can promote the economic development of rural areas. Through the development of Vocational Education in rural areas, improve the knowledge and skills of rural population, and then improve their ability to create wealth. Rural modernization needs to tell us that farmers need to have more scientific knowledge and technical skills, enhance professional ability, so as to improve the quality of production and labor efficiency, only in this way, can we more effectively improve the speed of economic development in rural areas. Therefore, it is an inevitable choice for rural regional economic progress to find out and solve the problems encountered in the development of rural vocational education.

References

1. Chen Yongjie Research on the effect of vocational education on targeted poverty alleviation in rural areas // *Automobile maintenance and repair*, 2020. No. (06). PP. 34–35.
2. Li Jiliang Rural human resource development in the context of new rural construction // *Modern commerce*, 2019. No. 36. PP. 117–118.
3. Ministry of education of China. Action plan for improving the quality and quality of Vocational Education (2020–2023). 2020. URL: http://www.moe.gov.cn/srcsite/A07/zcs_zhgg/202009/t20200929_492299.html (accessed 23 Oct 2020).
4. Zhang Xiaorui Problems and Countermeasures of rural vocational education // *Vocational Education Forum*, 2011. No. 26. PP. 16–17.
5. Shi Zhenhong Problems and Countermeasures of Rural Vocational Education: a case study of Dali County // *New West*, 2010. No. (07). P. 170.
6. Yan Ruiqin. Difficulties and Countermeasures of rural vocational education development in underdeveloped areas from the perspective of educational equity // *Adult education in China*, 2020. No. 15. PP. 94–96.
7. Xue fan Research on rural talent demand and rural vocational education talent training // *Rural economy and science and Technology*, 2020. No. 17. PP. 335–336.
8. Xu Shuliang & Yao Xiaodong Education and training development of new professional farmers under the background of urbanization // *Agricultural development and equipment*, 2019. No. (06). PP. 14–22.

9. Tang Gan Strategies for rural secondary vocational schools in poverty-stricken areas to get rid of enrollment difficulties: a case study of Vocational Education Center of Du'an Yao Autonomous County // Modern vocational education, 2020. No. 34. PP. 208–211.
10. Feng Xiaowei & lidandan Study on the factors influencing the job satisfaction of migrant workers based on logistic model // Journal of Yunnan Agricultural University (SOCIAL SCIENCES), 2017. No. (05). PP. 13–17.
11. Bi Jin Research on Vocational Education Serving Regional Economic and social development: a case study of Suqian City // Vocational education communication, 2020. No. (09). PP. 44–49.
12. Xia Tingting Difficulties and Countermeasures of rural secondary vocational education development // Science and technology economy guide, 2020. No. 26. PP. 142–143.
13. Zhao Kele Research on the development of Vocational Education under the background of Rural Revitalization Strategy // Agriculture and Technology, 2020. No. 17. PP. 171–173.

Баланська Олена Ігорівна

*асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Баланская Елена Игоревна

*ассистент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Balanska Olena

*Assistant Lecturer of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-4849-0080*

Козик Василь Васильович

*кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Козык Василий Васильевич

*кандидат экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Kozyk Vasyl

*PhD, Professor,
Head of Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-4204-6026*

Панченко Анна Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Панченко Анна Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Panchenko Anna

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University*

Мельник Володимир Мирославович

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Мельник Владимир Мирославович

*кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Melnyk Volodymyr

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6894

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ФІНАНСУВАННІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ РИСКОВ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИ ФИНАНСИРОВАНИИ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

RISK ASSESSMENT METHODS AND FEATURES OF THEIR USE IN HOUSING CONSTRUCTION FINANCING

Анотація. У статті досліджені сучасні методи оцінювання ризику, проаналізовано їхні переваги та недоліки, а також особливості використання. Зокрема визначено, що більшість із них ґрунтується на використанні статистичних даних та постулатах теорії ймовірності. У випадку, коли отримання необхідних вихідних даних є ускладненим, то застосовуються методи аналогів чи експертних оцінок, однак їм властивий суб'єктивний характер. У окрему групу можна виділити методи, які ґрунтуються на використанні математичного моделювання, такі як метод сценаріїв, аналізу чутливості проекту чи теорії ігор.

Житловому будівництву властивий високий рівень ризику, і специфіка галузі ускладнює його однозначну оцінку і, відповідно, управління ним. Тому для ефективного управління ризиками фінансування зведення житла необхідно обрати метод оцінювання, який зможе забезпечити найточніший результат. Розмір ризику при фінансуванні житлового будівництва безпосередньо залежить від обраного механізму фінансування, і його загальна величина складатиметься із суми окремих ризиків, які виникають на різних етапах процесу і розмір яких можна оцінити, використовуючи різні методи. Необхідно розробити комбіновану модель оцінювання, яка би не тільки поєднувала різні ризики, але і розглядала їх у комплексі як єдиний об'єкт, окремі частини якого є не тільки пов'язаними, але і можуть здійснювати перехресний вплив одна на одну. Такої модель пов'язуватиме у собі економіко-статистичні, експертні методи та методи математичного моделювання.

Ключові слова: ризик, фінансування житлового будівництва, методи оцінювання ризику, ймовірність події, ризики у будівництві.

Аннотация. В статье исследованы современные методы оценки риска, проанализированы их преимущества и недостатки, а также особенности использования. В частности определено, что большинство из них основывается на использовании статистических данных и постулатах теории вероятности. В случае, когда получение необходимых данных затруднено, то применяются методы аналогов или экспертных оценок, однако им присущ субъективный характер. В отдельную группу можно выделить методы, основанные на использовании математического моделирования, такие как метод сценариев, анализа чувствительности проекта или теории игр.

Жилищному строительству свойственен высокий уровень риска, и специфика отрасли затрудняет его однозначную оценку и, соответственно, управление им. Поэтому для эффективного управления рисками финансирования строительства жилья необходимо выбрать метод оценки, который сможет обеспечить точный результат. Размер риска при финансировании жилищного строительства напрямую зависит от выбранного механизма финансирования, и его общая величина будет состоять из суммы отдельных рисков, возникающих на различных этапах процесса и размер которых можно оценить, используя различные методы. Необходимо разработать комбинированную модель оценки, которая бы не только объединяла различные риски, но и рассматривала их в комплексе как единый объект, отдельные части которого является не только связанными, но и могут осуществлять перекрестное влияние друг на друга. Такая модель будет связывать в себе экономико-статистические, экспертные методы и методы математического моделирования.

Ключевые слова: риск, финансирование жилищного строительства, методы оценивания риска, вероятность события, риски в строительстве.

Summary. The article examines modern methods of risk assessment, analyzes their advantages and disadvantages, as well as features of use. In particular, it is determined that most of them are based on the use of statistical data and postulates of probability theory. In the case when obtaining the necessary initial data is difficult, the methods of analogues or expert assess-

ments are used, but they are subjective. In a separate group, we can distinguish methods that are based on the use of mathematical modeling, such as the scenarios method, project sensitivity analysis or game theory.

Housing construction is characterized by a high level of risk, and the specifics of the industry complicate its unambiguous assessment and, consequently, its management. Therefore, to effectively manage the risks of financing the housing construction, it is necessary to choose an assessment method that can provide the most accurate result. The amount of risk in housing construction financing directly depends on the chosen financing mechanism, and its total value will consist of the sum of individual risks that arise at different stages of the process, and the amount of which can be estimated using different methods. It is necessary to develop a combined assessment model that not only combines different risks, but also considers them as a single object, the individual parts of which are not only related, but can also cross-influence each other. Such a model will combine economic-statistical, expert methods and methods of mathematical modeling.

Key words: risk, housing financing, risk assessment methods, event probability, construction risks.

Постановка проблеми. Питання забезпеченості житлом є одним із першочергових у соціальній політиці держави. Процес зведення житла нерозривно пов'язаний із ризиком, який існує на кожному етапі будівництва, та може виникнути для кожного із суб'єктів процесу. Забудовник інвестує значні кошти у будівництво і відповідно зацікавлений у мінімізації ризику їх втратити. Дуже часто розмір можливого ризику може залежати від обраного механізму фінансування. Саме тому постає питання пошуку шляхів якомога повнішої оцінки можливих ризиків з метою їх уникнення чи мінімізації. З цією метою необхідно вивчити існуючі методи оцінювання ризиків та можливості їх використання для вибору оптимального механізму фінансування зведення житла за критерієм мінімального ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінювання ризиків виникали перед науковцями постійно. Значний вклад у розвиток економіко-статистичних методів здійснив Х. Марковіц. Детальні дослідження основних методів здійснені у працях І. Бланка [1]. Економічні та фінансові ризики вивчали З. В. Гуцайлюк [2], В. М. Гранатуров, І. В. Литовченко [3], С. К. Харічков [4]. Ризики інвестиційної діяльності вивчали А. В. Матвійчук [5] та А. Ю. Попова [6]. Дослідження методів математичного моделювання при оцінюванні ризиків здійснював В. П. Кічор [7].

Способи оцінювання власне будівельного ризику в умовах міжнародних економічних відносин розглядали Г. Л. Вербицька та О. О. Пшик-Ковальська [8].

Однак на сьогодні залишається відкритим питання пошуку оптимального способу оцінювання ризику який би дав змогу обрати найбільш безпечний механізм інвестування у житлове будівництво.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення існуючих методів оцінювання ризиків для вибору оптимального із них для управління ризиком при фінансуванні житлового будівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує велика кількість методів до оцінки ризиків.

Різні автори виділяють різні методи, про те немає єдиного, повного підходу до їх систематизації. При цьому межі між методами часто бувають стертими чи умовними, оскільки іноді складно відділити один метод від іншого.

Оцінювання ризиків варто почати із розрізнення якісного та кількісного аналізу. Ідентифікація ризиків і їх віднесення до тієї чи іншої класифікаційної групи відкривають можливості для подальшого якісного і кількісного оцінювання рівня ризиків на тій чи іншій стадії реалізації проекту [6, с. 33]. Якісний та кількісний аналіз суттєво відрізняються між собою. Якісний аналіз ризику є чи не найскладнішим у економічній ризикології. Він полягає у визначенні можливих видів ризиків, виявленні факторів, що на них впливають, розміру ймовірних збитків та шляхів мінімізації. Він потребує ґрунтовних знань як теорії економіки, бізнесу, фінансів, так і низки спеціальних предметів, необхідних для підготовки конкурентоздатного на ринку праці фахівця певного напрямку. Необхідна також наявність певного практичного досвіду в обраній сфері економічної діяльності [9, с. 130].

Кількісний аналіз ризику полягає в числовому оцінюванні його розміру. На сьогодні єдиного підходу до кількісної його оцінки серед спеціалістів не існує. Різні науковці виділяють різні методи оцінювання ризиків, хоча у більшості випадків вони ґрунтуються на поняттях теорії ймовірностей.

Бланк І. виділяє такі групи методів оцінки ризиків:

1. Економіко-статистичні методи, які становлять основу проведення оцінки рівня фінансового ризику. До числа основних розрахункових показників фінансової оцінки відносяться:

- рівень фінансового ризику;
- дисперсія;
- середньоквадратичне відхилення;
- коефіцієнт варіації.
- бета-коефіцієнт.

2. Експертні методи оцінювання рівня фінансового ризику.

3. Аналогові методи [1, с. 164–172].

Однак більшість науковців значно розширює даний перелік [5, с. 38; 9, с. 130]. Дуже часто складно однозначно виділити окремий метод оцінювання ризиків, оскільки більшість із них виникла як результат вдосконалення іншого, а також деякі методи являють собою поєднання декількох, раніше виділених.

Суть економіко-статистичних методів полягає в аналізуванні статистичних даних щодо досліджуваної діяльності підприємства і розрахунку ймовірності настання ризикової події шляхом співвідношення випадків появи втрат до загальної кількості випадків. Розрахунок рівня фінансового ризику являє собою середньозважену оцінку ризику. Він визначається як добуток очікуваних втрат на ймовірність того, що такі втрати будуть. Розрахунок може здійснюватися як в абсолютному, так і відносному виразі. Перевагою даного методу є простота розрахунку, однак він не враховує особливості кожної окремо досліджуваної фінансово-господарської операції [2, с. 96].

Одне з найбільш відомих правил прийняття рішень щодо оцінки підприємницьких проектів з урахуванням ризику розробив американський вчений Х. Марковіц, який у 1990р. одержав Нобелівську премію з економіки. Це правило базується на використанні двох показників:

- середнього очікуваного значення можливого результату, яке є середньозваженим для всіх можливих результатів, де ймовірність кожного результату використовується як частота або вага відповідного значення;
- середньоквадратичного відхилення як міри мінливості можливого результату [3, с. 40–47].

Загальний ризик окремого механізму фінансування складається із окремих ризиків, що виникають на різних етапах процесу. Деякі із них можна оцінити за допомогою економіко-статистичних методів, однак у більшості випадків статистичні дані, які необхідні для розрахунків, отримати неможливо.

Якщо нема достатньої кількості статистичних даних, то в таких випадках використовуються експертні методи. Вони полягають у оцінюванні ризиків командою високопрофесійних та досвідчених експертів. Складність цих методів полягає у залученні необхідної кількості кваліфікованих фахівців і результати завжди носитимуть суб'єктивний характер. У окремих випадках ці методи можуть показати дуже точний результат оцінки ризиків у будівництві, але їх варто використовувати якомога менше щоб мінімізувати можливий вплив суб'єктивних факторів на загальний результат.

Аналогові методи використовуються, коли існує сформована база даних про типовий характер діяльності підприємств, що тривалий час працюють у галузі. У цьому випадку оцінка рівня ризику встановлюється на основі дослідження даних, що мали місце раніше в аналогічних реалізованих програмах чи проектах [2, с. 94–96]. Оскільки механізмів фінансування житлового будівництва існує не так вже і багато, то цілком припустимим є вважати вже реалізовані проекти інших підприємств за аналогічні і використовувати дані про них для власних розрахунків.

Також в економіці існує багато методів оцінювання ризиків, в основу яких покладене математичне моделювання — методи теорії ігор, аналізу чутливості проекту, сценаріїв, метод VaR (Value-at-Risk).

Методи теорії ігор полягають у дослідженні конфліктів, у яких відбувається зіткнення інтересів супротивників, при чому дії одного із них залежать від поведінки іншого.

Аналіз чутливості проекту може застосовуватися з метою визначення чинників, які найбільш суттєво впливають на результати проектів, і порівняльного аналізу проектів [7, с. 78].

Метод сценаріїв являється в певній мірі розвитком методу аналізу чутливості. Він забезпечує можливість розгляду одночасної несуперечливої зміни основних змінних проекту з врахуванням їх взаємозалежності. Подальше вдосконалення сценарного підходу пов'язане з використанням імітаційного моделювання, яке дозволяє розглянути необмежену кількість різних варіантів розвитку подій (сценаріїв) [4, с. 133–134].

Окремої уваги власне при оцінюванні ризиків фінансування у будівництві заслуговує метод VaR (Value-at-Risk), зокрема такий його різновид як метод Монте-Карло. Він передбачає побудову емпіричних та теоретичних розподілів ймовірностей. Емпіричні розподіли формуються на основі реальних історичних даних. Теоретичні розподіли, зокрема стандартні статистичні розподіли — біноміальний, логнормальний, рівномірний тощо, використовуються з метою спрощення оцінювання параметрів розподілу та браком достатнього обсягу історичних даних [10, с. 62]. Такий метод оцінювання ризиків може дати можливість врахувати неоднорідність вихідних даних при оцінюванні ризиків фінансування житлового будівництва та врахувати можливий перехресний вплив окремих ризиків.

Окремі науковці виділяють ще методи аналізу доцільності витрат, середніх величин та процентів [7, с. 76–78; 2, с. 94–96]. Проте насправді складно провести чітку межу між окремими методами, оскільки практично усі вони тісно пов'язані між собою.

Таблиця 1

Методи оцінювання ризиків

Назва методів		Суть методів
Якісні		Виділення можливих видів ризику, ступеня їх впливу та факторів, що на них впливають та шляхів управління ними.
Економіко-статистичні	Рівень фінансового ризику	На основі аналізу статистичних даних розраховують ймовірність виникнення втрат, використовуючи різноманітний математичний апарат для мінімізації похибки
	Дисперсія	
	Середньоквадратичне відхилення	
	Коефіцієнт варіації	
	β -коефіцієнт	
Експертні		Розрахунок здійснюється на основі індивідуальних прогнозів експертів у окремій галузі
Аналогові		Розрахунок проводиться на основі даних про аналогічні проекти, що були реалізовані раніше
Кількісні	Методи математичного моделювання	
	Аналіз чутливості проекту	Полягає у визначенні кількісної оцінки зміни показника ефективності проекту при зміні окремих параметрів у визначеному діапазоні
	Сценаріїв	Забезпечує можливість розгляду одночасної несуперечливої зміни основних змінних проекту з врахуванням їх взаємозалежності, передбачає виконання альтернативних розрахунків з використанням даних, що характеризують різні варіанти розвитку (реалізації) проекту
	Імітаційне моделювання	Являє собою вдосконалення сценарного підходу, яке дозволяє розглянути необмежену кількість різних варіантів розвитку подій
	Теорії ігор і статистичних рішень	Теорія ігор — це теорія математичного моделювання прийняття рішень в умовах конфлікту, завдання якого полягає у виробленні ефективної поведінки учасників конфлікту
VaR		Переважають застосовують для оцінювання різних видів кредитних та інвестиційних ризиків. Він є сумарним рівнем ризику, що формується внаслідок проведення порівняння ризику за різними портфелями і фінансовими інструментами
Аналізу доцільності витрат		Для аналізу доцільності витрат потрібно провести розподіл всіх елементів витрат по різних видах ризику, в межах яких конкретні збитки не перевищують граничні значення встановлених рівнів ризику.
Середніх величин		Ризикові величини розподіляють на підгрупи, відповідно до спільних ознак, далі шукають середнє по кожній із них та визначають відхилення від фактичних значень
Процентів		За кожною оцінюваною операцією встановлюють систему знижок і націнок, що варіюються залежно від позитивних або негативних відхилень, які виникають при порівнянні з середнім типом ризику в аналогічних операціях

Джерела: [1; 2; 3; 4; 6; 7; 11]

Основні методи оцінювання ризиків та їх сутність наведено у табл. 1.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогодні існує багато методів оцінювання ризиків, однак єдиного підходу до їх переліку та класифікації не запропоновано, оскільки різні науковці виділяють окремі методи, які часто можна розглядати як різновид уже існуючих. У окремих випадках оцінити ризик можна за допомогою конкретного обраного методу, однак при складніших ситуаціях обмежитися єдиним варіантом неможливо. Загальний ризик механізму фінансування житлового будівництва варто розглядати як суму окремих ризиків, кожен

із яких розраховується за допомогою іншого методу оцінювання. Варто виділити окремі ризики, які виникають на різних етапах фінансування зведення житла та обрати оптимальний метод оцінювання ризику для кожного із них. Необхідно розробити комбіновану модель оцінювання, яка би не тільки поєднувала різні ризики, але і розглядала їх у комплексі як єдиний об'єкт, окремі частини якого є не тільки пов'язаними, але і можуть здійснювати перехресний вплив одна на одну. Розробка такої моделі, яка би пов'язувала у собі економіко-статистичні, експертні методи та методи математичного моделювання, становить основу подальших досліджень.

Література

1. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Т. 1. К.: Ника-Центр, 1999. 592 с.
2. Економічні ризики: фінансово-обліково-аналітичний аспекти: монографія / за ред. Докт. екон. наук, проф. З. В. Гуцайлюка. Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. 200 с.
3. Гранатуров В. М., Литовченко І. В., Харічков С. К. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки: Монографія / За наук. ред. В. М. Гранатурова. Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. 164 с.
4. Гранатуров В. М., Литовченко І. В. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики. Одесса: МЧП «Эвен», 2005. 204 с.
5. Матвійчук А. В. Економічні ризики в інвестиційній діяльності: монографія / А. В. Матвійчук. Вінниця: УНІ-ВЕРСУМ-Вінниця, 2005. 205 с.
6. Попова А. Ю. Риск-менеджмент инвестиционной деятельности. Харьков: Издательский центр Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина, 2003. 266 с.
7. Кічор В. П. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / В. П. Кічор, Р. В. Фе-щур, С. Й. Воробець, Н. Р. Яворська; за ред. В. П. Кічора. Львів: Видавництво «Растр-7», 2012. 188 с.
8. Вербицька Г. Л., Пшик-Ковальська О. О. Удосконалення методу оцінювання ризиків житлового будівництва в умовах міжнародних економічних відносин // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Логістика. № 2017/6/20. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 25–33.
9. Вербицька Г. Л. Оцінка економічного ризику / Г. Л. Вербицька // Актуальні проблеми економіки, 2004. № 4. С. 129–136.
10. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків: монографія / За ред. проф. Л. О. Примостки. К.: КНЕУ, 2014. 424 с.
11. Камінський А. Б. Економічний ризик та методи його вимірювання: навчальний посібник / А. Б. Камінський. К.: Вид. дім «Козаки», 2002. 120 с.
12. Копішинська О. П., Уткін Ю. В., Карташова О. Г. Застосування методу Монте-Карло для підтримки прийняття рішень щодо розподілу інвестицій // Актуальні проблеми економіки. Національна академія управління. Київ, 2017. № 5 (191). С. 199–207.

References

1. Blank I. A. Osnovy finansovogo menedzhmenta. T.1. K.: Nika-Tsentr, 1999. 592 s.
2. Ekonomichni ryzyky: finansovo-oblikovo-analitychnyj aspekt: monoghrafija / za red. Dokt. ekon. nauk, prof. Z. V. Ghucailjuka. Ternopilj: TNTU im. I. Puljuja, 2011. 200 s.
3. Ghranaturov V. M., Lytovchenko I. V., Kharichkov S. K. Analiz pidpryjemnyckykh ryzykiv: problemy vyznachenja, klasyfikaciji ta kiljksisnoji ocinky: Monoghrafija / Za nauk. red. V. M. Ghranaturova. Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekologichnykh doslidzhenj NAN Ukrajiny, 2003. 164 s.
4. Granaturov V. M., Litovchenko I. V. Upravlenie predprinimatelskimi riskami: voprosy teorii i praktiki. Odessa: MChP «Even», 2005. 204 s.
5. Matvijchuk A. V. Ekonomichni ryzyky v investycijnij dijalnosti: monoghrafija / A. V. Matvijchuk. Vinnycja: UNI-VERSUS–Vinnycja, 2005. 205 s.
6. Popova A. Yu. Risk-menedzhment investitsionnoj deyatelnosti. Kharkov: Izdatelskiy tsentr Kharkovskogo natsionalnogo universiteta im. V. N. Karazina, 2003. 266 s.
7. Kichor V. P. Obgruntuvannja ghospodarsjykh rishenj ta ocinjuvannja ryzykiv: navch. posib. / V. P. Kichor, R. V. Feshhur, S. J. Vorobecj, N. R. Javorsjka; za red. V. P. Kichora. Ljviv: Vydavnyctvo «Rastr-7», 2012. 188 s.
8. Verbycjka Gh. L., Pshyk-Kovaljsjka O. O. Udoskonalennja metodu ocinjuvannja ryzykiv zhytlovogho budivnyctva v umovakh mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn // Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjsjka politehniky». Serija: Loghistryka. #2017/6/20. Ljviv: Vydavnyctvo Ljvivsjsjkoji politehniky, 2017. S. 25–33.
9. Verbycjka Gh. L. Ocinka ekonomichnogho ryzyku / Gh. L. Verbycjka // Aktualjni problemy ekonomiky, 2004. #4. S. 129–136.
10. Proghnozuvannja ta khedzhuvannja finansovykh ryzykiv: monoghrafija / Za red. prof. L. O. Prymostky. K.: KNEU, 2014. 424 s.
11. Kaminsjkyj A. B. Ekonomichnyj ryzyk ta metody jogho vymirjuvannja: navchaljnyj posibnyk / A. B. Kaminsjkyj. K.: Vyd. dim «Kozaky», 2002. 120 s.
12. Kopishynsjka O. P., Utkin Ju. V., Kartashova O. Gh. Zastosuvannja metodu Monte-Karlo dlja pidtrymky pryjn-jattja rishenj shhodo rozpodilu investycij // Aktualjni problemy ekonomiky. Nacionaljna akademija upravlinnja. Kyjiv, 2017. #5 (191). S. 199–207.

Гайда Юрій Іванович

*доктор сільськогосподарських наук,
професор кафедри економіки та економічної теорії
Західноукраїнський національний університет*

Гайда Юрий Иванович

*доктор сельскохозяйственных наук,
профессор кафедры экономики и экономической теории
Западноукраинский национальный университет*

Hayda Yuriy

*Doctor of Agricultural Science,
Professor of the Department of Economics and Economic Theory
West Ukrainian National University*

Фірман Христина Андріївна

*магістрант
Західноукраїнського національного університету*

Фирман Кристина Андреевна

*магистрант
Западноукраинского национального университета*

Firman Khrystyna

*Master Student of the
West Ukrainian National University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6964

**РИНОК БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
КУЛЬТУР В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
І ПРОСТОРОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ**

**РЫНОК БИОЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
КУЛЬТУР В УКРАИНЕ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И
ПРОСТРАНСТВЕННОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ**

**THE BIOENERGY CROPS MARKET IN UKRAINE:
TRENDS OF DEVELOPMENT AND SPATIAL
DIFFERENTIATION**

Анотація. У статті аналізуються тенденції розвитку ринку біоенергетичних сільськогосподарських культур в Україні та його сучасний стан. Відмічено можливість і доцільність синергії взаємного розвитку ринку біоенергетичних культур та ринку біопалива в Україні. Наголошено на необхідності державної підтримки і стимулювання виробництва біоенергетичної сировини та різних видів біопалива в Україні. Виявлено позитивний тренд зростання посівних площ і виробництва ріпаку в Україні. За період дослідження (2013–2019 роки) валове виробництво ріпаку збільшилось у 1,4 рази. Найбільший енергетичний потенціал щодо виробництва біоетанолу має цукробуряковий підкомплекс сільського господарства. Впродовж останніх років виробництва цукрового буряку було найбільшим у 2014 році (15,7 млн. т), а в наступні роки відбулося зменшення посівних площ цукрового буряку і відповідно пагіння його валового збору у 2020 році до 8,3 млн. т. Значний ресурсний потенціал для виробництва біоетанолу мають також зернові культури (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза), площа

під якими впродовж останнього десятиріччя залишається відносно стабільною (14,4–15,3 млн. га). Серед зернових культур найбільш ефективною сировиною для виробництва біоетанолу є кукурудза. Виявлено позитивний суттєвий тренд щорічного зростання посівних площ під цією культурою. Встановлена просторова диференціація ресурсної бази біоенергетики в Україні. Кластерний аналіз виявив чотири групи областей за подібністю сировинної бази для біоенергетичних цілей. Два кластери, які об'єднують відповідно Хмельницьку, Тернопільську, Житомирську та Чернігівську, Вінницьку, Черкаську, Сумську, Кіровоградську, Полтавську і Київську області можуть розглядатися як найбільш перспективні території для концентрації потужностей з виробництва біопалива. Зазначено, що траєкторія розвитку біоенергетичного сектора країни завжди обумовлюється компромісом між дотриманням оптимальних рівнів її енергетичної та продовольчої безпеки.

Ключові слова: біоенергетика, біопаливо, біоенергетичні сільськогосподарські культури, ринок.

Аннотація. В статті аналізуються тенденції розвитку ринку біоенергетических сільськогосподарських культур в Україні и его современное состояние. Отмечено возможность и целесообразность синергии взаимного развития рынка биоденергетических культур и рынка биотоплива в Украине. Отмечена необходимость государственной поддержки и стимулирования производства биоденергетического сырья и различных видов биотоплива в Украине. Виявлено положительный тренд роста посевных площадей и производства рапса в Украине. За период исследования (2013–2019 годы) валовое производство рапса увеличилось в 1,4 раза. Наибольший энергетический потенциал по производству биоэтанола имеет свеклосахарный подкомплекс сельского хозяйства. В последние годы производство сахарной свеклы было наибольшим в 2014 году (15,7 млн. т), а в последующие годы произошло уменьшение посевных площадей сахарной свеклы, и соответственно падение его валового сбора – в 2020 году до 8,3 млн. т. Значительный ресурсный потенциал для производства биоэтанола имеют также зерновые культуры (пшеница, рожь, ячмень, кукуруза), площадь под которыми на протяжении последнего десятилетия остается относительно стабильной (14,4–15,3 млн. га). Среди зерновых культур наиболее эффективной сырьем для производства биоэтанола является кукуруза. Виявлено положительный существенный тренд ежегодного роста посевных площадей под этой культурой. Установлена пространственная дифференциация ресурсной базы биоденергетики в Украине. Кластерный анализ выявил четыре группы областей по сходству сырьевой базы для биоденергетических целей. Два кластера, которые объединяют соответственно Хмельницкую, Тернопольскую, Житомирскую и Черниговскую, Винницкую, Черкасскую, Сумскую, Кировоградскую, Полтавскую и Киевскую области должны рассматриваться как наиболее перспективные территории для концентрации мощностей по производству биотоплива. Отмечено, что траектория развития биоденергетического сектора страны всегда определяется компромиссом между соблюдением оптимальных уровней ее энергетической и продовольственной безопасности.

Ключевые слова: биоденергетика, биотопливо, биоденергетические сільськогосподарські культури, рынок.

Summary. In this article analyzes the development of trends of bioenergy crops market development in Ukraine and its current state are analysed. The possibility and feasibility of synergy of mutual development of bioenergy crops market and bio-oil market in Ukraine were noted. The necessity of state support and stimulation of bioenergy crops and different types of biofuels production in Ukraine was stated. A positive trend of growth of planted areas and production of rapeseed in Ukraine was revealed. During the study period (2013–2019) the production of rapeseed was increased by 1.4 times. The greatest energy potential for the production of bioethanol is in the sugar beet subcomplex of the agricultural sector. Over the past few years, the production of sugar beet was at its highest in 2014 (15.7 million tonnes), while the following years saw a decrease in cultivated areas of sugar beet and, consequently, a drop in its gross output – to 8.3 million tonnes in 2020. Significant resource potential for the production of bioethanol also have cereal crops (wheat, rye, barley, maize), the area under which during the last ten years remains relatively stable (14.4–15.3 million ha). Among grain crops the most effective raw material for the production of bioethanol is maize. A positive tendency of biennial growth of planted area under this crop is revealed. The space differentiation of resource base of bioenergy in Ukraine is prominent. The cluster analysis revealed three groups of areas based on the similarity of the energy resources for bioenergy purposes. Two clusters including Khmelnytskyi, Ternopil, Zhytomyr and Chernihiv, Vinnytsia, Cherkasy, Sumy, Kirovograd, Poltava and Kyiv regions should be considered as the most promising areas for concentration of capacities in biofuel production. It is noted that the trajectory of development bioenergetic sector of the country is always conditioned by compromise between compliance with optimal levels of its energy and food security.

Key words: bioenergy, biofuels, bioenergy crops, market.

Постановка проблеми. Серед важливих передумов розвитку біопаливного виробництва є потреба в добре розвинутому і збалансованому ринку біо-

енергетичних культур. Між цими ринками завжди існують прямі і зворотні зв'язки. Так поступальний розвиток одного ринку генерує сигнал для позитивних

змін на іншому і навпаки. Однак, цілком зрозуміло, що такий позитивний взаємовплив обох ринків біоенергетичного сектора України потребує підтримки з боку держави в плані створення ефективного законодавчого механізму, формування сприятливого інвестиційного клімату в галузі, бюджетного фінансування окремих інфраструктурних проектів. Взаємний розвиток ринків біопалива і біоенергетичних культур є важливим з огляду імплементації в країні принципів сталого (невиснажливого) розвитку, який дозволить збалансовано підійти до вирішення низки економічних, соціальних і екологічних проблем, забезпечить посилення енергетичної безпеки, інноваційного розвитку аграрного сектора і суміжних галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку біоенергетичного ринку та виробництва біопалива досліджували вітчизняні вчені М. В. Роїк [8], Г. Г. Гелетуха [10], Т. А. Железна [10], Г. М. Калетнік [5], Рязова Т. В. [9], О. М. Шпичак [11] та інші. Зокрема, Г. М. Калетнік вказує на те, що розвиток ринку біопалива може мати нестабільний характер за умов відсутності відповідного ринку енергетичних культур як джерела біосировини для організації виробництва біоенергії [5]. Водночас наголошується, що основною рушійною силою та мотиватором розвитку ринку біопалива повинна бути держава та її інститути [2]. Подібний висновок зроблено на основі вивчення економічної ефективності інвестицій у вирощування біоенергетичних культур (міскантуса і верб) в зоні Лісостепу України. Стверджується, що є нагальна необхідність опрацювання державних програм фінансової підтримки створення плантацій біоенергетичних культур та законодавчих механізмів їх імплементації [3].

Незважаючи на значну кількість публікацій із даної проблематики, питання структурування ринків біопалива і біоенергетичних культур, інструментів та механізмів їх подальшого розвитку залишаються відкритими, а проблема розширення кола і мотивування цільових споживачів та стимулювання попиту на різні види біопалива дотепер не вирішена.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є висвітлення сучасного стану, ретроспективних трендів розвитку та просторової структури ринку біоенергетичних культур в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна володіє чималим потенціалом виробництва і споживання відновлювальної енергії. Так, технічно досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел складає 98 млн. т умовного палива на рік, в т. ч. біоенергетика — 31 млн. т, вітроенергетика — 28 млн. т, сонячна енергетика — 6 млн. т. Це може складати більше ніж 40% загального енергетичного балансу

країни. Як бачимо, домінуючим у відновлювальній енергетиці країни у найближчій перспективі може стати її біоенергетичний сектор.

Збільшення виробництва і споживання біопалива може забезпечити для України низку позитивних наслідків: (1) підвищення енергетичної безпеки країни за рахунок зниження залежності від імпорту енергоресурсів; (2) забезпечення зростання ВВП за рахунок розвитку сільського господарства і суміжних галузей промисловості; (3) створення передумов для залучення іноземних інвестицій у дану сферу економіки; (4) формування конкурентного середовища на ринку виробників моторного палива; поліпшення екологічної ситуації і скорочення обсягів шкідливих викидів в атмосферу.

Біоенергетичний ринок, який сегментується на субринки біоенергетичних культур та біопалива, охоплює діяльність економічних суб'єктів, які займаються створенням (виробництвом) і використанням альтернативних біологічних джерел енергії. Україна має змогу здійснювати виробництво таких основних видів біопалива: твердого біопалива; біогазу від переробки відходів сільськогосподарського виробництва та інших органічних відходів; рідких видів моторного палива (біоетанол та біодизель); біомаси для одержання тепла та подальшої промислової переробки на тверде паливо [2].

В Україні існує значний нереалізований потенціал виробництва біопалива з сільськогосподарських біоенергетичних культур. Основними складовими потенціалу є первинні відходи сільського господарства (солома, відходи виробництва кукурудзи на зерно та соняшника) та енергетичні культури, вирощування яких у промислових масштабах активно розвивається в країні останніми роками. Варто зазначити, що отримання біомаси в сільському господарстві з енергетичних культур потребує значних витрат на вирощування, збирання, транспортування та підготовки її до використання [1]. Незважаючи на це, наявність достатньої кількості придатних для сільського господарства земель, сприятливий клімат, не повністю задіяний потенціал підвищення врожайності сільськогосподарських культур, можливість зниження витрат за рахунок використання ефекту масштабу, а також наявність тісної інтеграції України з європейським економічним і технологічним простором, робить Україну реальним і потенційним важливим учасником європейського ринку біопалив [7].

При аналізі ринку біоенергетичних культур, завжди потрібно враховувати його тісний взаємозв'язок із ринком продовольчої сільськогосподарської продукції. Використання сільськогосподарської сировини для виробництва рідкого біопалива

і зростання обсягів його виробництва збільшує попит на сільськогосподарську продукцію, що звичайно впливає на ціни продовольчих культур, використовуваних при виробництві біопалива. Як наслідок ціни на таку сільськогосподарську продукцію можуть суттєво зрости, а рівень продовольчої безпеки країни знизитися. Не менший вплив на ринки біопалива і біоенергетичних культур має також кон'юнктура на ринках традиційних видів палива (газу, нафти, вугілля). Таким чином траєкторія розвитку біоенергетичного сектора країни завжди обумовлюється

компромісом між дотриманням оптимальних рівнів її енергетичної та продовольчої безпеки.

Основними біоенергетичними культурами в сільському господарстві України є ріпак, цукрові буряки, картопля та зернові культури (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза). Впродовж 2017–2019 рр. в нашій країні суттєво зросли як посівні площі, так і виробництво та врожайність ріпаку, насіння якого використовується для виготовлення біодизелю (табл. 1). Як бачимо, за весь період дослідження валове виробництво ріпаку збільшилось у 1,4 рази, від

Таблиця 1

Динаміка виробництва ріпаку в Україні та в областях (тис. ц)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	23517,3	21980,2	17376,0	11539,1	21947,9	27506,0	32803,2	25863,5
АР Крим	164,0	–	–	–	–	–	–	–
Вінницька	2452,6	2355,4	1889,0	991,5	1867,0	2405,7	2430,7	1395,0
Волинська	769,3	804,4	855,3	473,4	987,3	1363,9	1541,7	1416,1
Дніпропетровська	1613,7	989,5	840,6	773,4	1278,3	1993,3	2812,5	3034,5
Донецька	142,1	174,7	76,1	78,9	401,1	362,9	664,7	934,6
Житомирська	645,0	573,1	479,1	231,2	677,9	1008,5	1276,9	1106,3
Закарпатська	17,1	7,8	12,1	5,4	к	7,5	к	
Запорізька	717,2	473,6	507,7	421,5	584,2	611,9	1676,2	1944,4
Івано-Франківська	645,7	798,5	586,8	562,3	987,3	747,1	729,7	623,4
Київська	1153,3	1149,8	993,7	494,9	762,1	1297,4	1471,6	674,9
Кіровоградська	1260,3	1093,2	493,2	633,3	863,7	985,3	1492,4	1048,3
Луганська	18,7	43,2	10,4	25,9	к	77,3	к	244,6
Львівська	1537,2	1572,0	1412,0	1183,3	1758,9	2074,6	1845,3	1727,2
Миколаївська	971,8	920,6	415,2	172,6	714,5	900,4	1978,4	1313,7
Одеська	1960,1	2516,7	1377,5	759,4	2609,4	3469,4	3759,9	1243,8
Полтавська	486,3	177,2	221,6	112,4	297,5	327,3	348,7	70,2
Рівненська	642,4	666,1	641,7	237,1	613,7	786,2	1000,5	875,7
Сумська	700,1	586,4	237,2	84,2	464,4	515,3	418,0	374,6
Тернопільська	1561,4	1598,5	1702,0	1171,8	1556,8	2390,5	2266,1	1822,0
Харківська	315,1	316,4	277,1	103,9	461,5	149,0	190,8	332,3
Херсонська	997,6	812,9	593,7	583,3	1286,3	1488,8	1923,0	1998,0
Хмельницька	1775,9	2096,5	2235,2	1240,9	1611,4	2081,4	2379,9	2098,6
Черкаська	1757,4	1246,9	1103,1	857,8	818,4	1228,8	1428,8	340,0
Чернівецька	298,5	336,5	163,2	138,9	253,4	333,5	286,5	389,8
Чернігівська	914,4	670,3	252,5	201,8	980,2	900,0	807,2	855,5

Символ (к) — дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

23 517,3 тис. ц у 2013 році до 32 803,2 тис. ц у 2019 році. Найбільшими виробниками цієї біоенергетичної культури є підприємства Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської та Хмельницької областей.

Найбільший енергетичний потенціал щодо виробництва біоетанолу має цукробуряковий підкомплекс сільського господарства. З табл. 2 видно, що впродовж останніх років виробництва цукрового буряка було найбільшим у 2014 році (15,7 млн. т), а в наступні роки відбулося зменшення посівних площ цукрового буряку, і відповідно падіння його валового збору. Так, у 2020 році обсяг виробництва знизився до 8,3 млн. т.

Значний ресурсний потенціал для виробництва етанолу складають також зернові культури (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза), площа під якими в Україні в 2020 році становила 14,6 млн. га (табл. 3). Загалом, варто відмітити, що посівна площа під зернові культури впродовж останнього десятиріччя за-

лишається стабільною (14,4–15,3 млн. га), за винятком 2015 року, коли вона знизилася до 10,7 млн. га.

В умовах України серед зернових культур найбільш ефективною сировиною для виробництва біоетанолу є кукурудза. І тут варто підкреслити позитивний суттєвий тренд щорічного зростання посівних площ під цією культурою. У 2019 році валовий збір зерна кукурудзи становив 35,9 млн. т, забезпечивши Україні шосте місце на світовому ринку. Досить значними були також урожайність і валовий збір пшениці — 28,3 млн. т. (табл. 4).

Якщо аналізувати обсяг виробництва потенційних біоенергетичних культур в регіональному аспекті, помітною є просторова диференціація ресурсної бази біоенергетики. Проведений агломеративний ієрархічний кластерний аналіз виявив чотири групи областей за подібністю сировинної бази для біоенергетичних цілей (рис. 1).

Таблиця 2

Динаміка виробництва цукрового буряка в Україні (тис. ц)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	107893,6	157340,5	103307,5	140113,0	148815,5	139677,0	102045,3	82565,2
АР Крим	—	—	—	—	—	—	—	—
Вінницька	25622,8	30441,7	20570,1	26385,8	28342,2	31494,5	19505,0	16516,9
Волинська	5799,7	6507,2	4201,9	5803,9	6205,4	5283,3	4117,3	3300,0
Дніпропетровська	382,8	285,5	313,8	541,9	550,8	536,6	348,6	247,6
Донецька	163,4	192,8	101,1	116,3	к	к	к	110,0
Житомирська	4244,6	6398,5	6071,6	6073,0	7295,9	7080,5	6005,3	4429,8
Закарпатська	—	—	—	—	—	—	—	—
Запорізька	—	—	—	—	—	—	—	—
Івано-Франківська	693,3	1213,7	333,9	638,1	730,2	663,8	498,3	260,4
Київська	7026,6	13287,4	8821,3	11238,3	10489,7	13956,9	8383,3	7858,3
Кіровоградська	2843,4	5263,8	4833,2	6574,7	5862,3	3893,8	4835,5	3486,9
Луганська	7,8	20,6	—	—	2,1	4,0	3,2	—
Львівська	6537,4	7808,2	5829,7	6778,5	8092,3	6719,3	6189,8	5985,6
Миколаївська	1463,0	655,5	853,6	2104,0	956,5	—	—	—
Одеська	8,6	—	—	—	—	—	—	—
Полтавська	15460,5	17399,8	13957,9	20896,3	14457,3	14730,9	11070,3	10464,1
Рівненська	5313,5	5441,4	4544,0	5438,8	6426,4	7239,0	5600,8	6106,7
Сумська	309,0	771,2	746,3	791,4	2522,7	1400,9	к	364,8
Тернопільська	10025,8	17341,0	7266,0	9941,6	17366,8	17030,7	11770,7	7297,5
Харківська	3875,3	8408,5	5387,0	12071,5	8504,4	5767,7	2501,0	1575,4
Херсонська	—	—	—	к	к	—	—	—
Хмельницька	10576,9	23627,0	11404,2	15864,2	19825,2	14235,6	13949,0	9139,2
Черкаська	4817,9	8627,5	4904,5	5444,0	6737,7	7043,0	3988,2	2949,9
Чернівецька	93,3	1095,3	56,4	к	к	к	к	468,8
Чернігівська	2627,9	2553,9	3111,0	2894,9	2693,0	2497,7	2165,9	2003,3

Символ (к) — дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

Таблиця 3

Посівні площі під зернові культури, які є потенційною сировиною для виробництва біоетанолу, тис. га

	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Культури зернові та зернобобові:	15090,0	10719,4	14401,2	14623,6	14839,4	15318,1	14579,1
Озимі зернові в т.ч.:	7904,0	6110,7	7163,1	7225,3	7439,8	7822,0	7654,6
пшениця	6137,0	5257,8	6013,2	6168,3	6417,1	6650,2	6515,4
жито	236,0	76,8	143,5	170,0	148,2	115,0	135,9
ячмінь	1481,0	776,1	1006,4	887,0	874,5	1056,8	1003,3
ярі зернові та зернобобові, в т.ч.:	6047,0	4071,4	6334,8	6342,0	6394,8	6727,6	6461,2
пшениця	314,0	118,3	187,7	201,1	196,9	167,4	165,5
жито	-	0,1	0,8	1,0	0,5	0,5	н/д
ячмінь	3024,0	810,4	1860,8	1619,9	1617,7	1554,9	1368,3
кукурудза на зерно	2709,0	3142,6	4285,5	4520,0	4579,7	5004,8	4927,4

н/д — немає даних

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

Таблиця 4

Обсяг виробництва біоенергетичних культур в Україні у 2019 році (тис. ц)

	Пшениця	Жито	Ячмінь	Кукурудза на зерно	Ріпак	Цукровий буряк
Україна	283278,6	3346,8	89167,8	358800,5	32803,2	102045,3
Вінницька	18307,9	41,9	4862,1	35749,0	2430,7	19505,0
Волинська	7121,1	566,8	1140,0	2962,5	1541,7	4117,3
Дніпропетровська	19263,0	57,5	7317,7	15346,5	2812,5	348,6
Донецька	13504,4	61,2	3348,0	2173,3	664,7	к
Житомирська	7041,2	550,2	1087,9	17464,2	1276,9	6005,3
Закарпатська	929,8	4,4	81,1	2831,1	к	-
Запорізька	23906,2	17,6	5890,9	1856,9	1676,2	-
Івано-Франківська	2689,4	120,6	1252,4	3128,1	729,7	498,3
Київська	10020,8	240,2	3528,3	27708,0	1471,6	8383,3
Кіровоградська	14132,5	12,0	4326,6	24190,8	1492,4	4835,5
Луганська	10085,5	51,9	1182,6	2773,4	к	3,2
Львівська	8634,6	183,2	2558,3	4589,0	1845,3	6189,8
Миколаївська	15912,0	5,5	9665,2	5099,9	1978,4	-
Одеська	20116,0	9,2	10173,9	6134,7	3759,9	-
Полтавська	11011,2	96,1	3337,1	46175,2	348,7	11070,3
Рівненська	5037,2	407,3	1925,1	6983,1	1000,5	5600,8
Сумська	8953,2	162,7	2080,0	32448,0	418,0	к
Тернопільська	11724,2	60,5	5383,5	9299,1	2266,1	11770,7
Харківська	22817,9	64,1	5222,3	14800,3	190,8	2501,0
Херсонська	16407,8	29,5	6292,5	3724,5	1923,0	-
Хмельницька	14390,9	98,9	4383,9	18582,6	2379,9	13949,0
Черкаська	10829,8	39,4	2228,6	31907,8	1428,8	3988,2
Чернівецька	2035,2	6,1	737,9	3594,9	286,5	к
Чернігівська	8406,8	460,0	1161,9	39277,6	807,2	2165,9

Символ (к) — дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

Перший кластер включає Хмельницьку, Тернопільську і Житомирську області, другий — Одеську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Дніпропетровську і Харківську, третій — Карпатський і крайні західні і східні регіони, четвертий — Чернігівську, Вінницьку, Черкаську, Сумську, Кіровоградську, Полтавську і Київську. Найбільш перспективними просторовими сегментами ринку біоенергетичних культур є групи областей, які входять до першого та четвертого кластерів. Саме ці області характеризуються найбільшими обсягами виробництва цукрового буряка та зерна кукурудзи, а тому можуть бути перспективними територіями для концентрації потужностей з виробництва біопалива.

Наразі ринок біоенергетичних сільськогосподарських культур як палива є недостатньо розвинутим в Україні. Це негативно впливає на можливість реалізації нових біоенергетичних проектів та, в підсумку, на нарощування залучення біопалив до енергобалансу країни [6]. Недостатність інвестування в Україні в нові біопаливні виробництва та їх інтенсивне будівництво у країнах Європи говорить про те, що наші сільськогосподарські товаровироб-

ники можуть і надалі залишитися постачальниками рослинної сировини закордон.

А тому, для прискорення розвитку ринку біопалива в Україні потрібно нагально реалізувати наступні заходи:

- підготувати і впровадити стратегію розвитку ринку біопалива України;
- розробити та імплементувати комплекс нормативно-правових актів, які регулюють ринки біоенергетичних культур та біопалива;
- ширше впроваджувати нові інноваційні технології вирощування біоенергетичних культур;
- запровадити державні механізми і інструменти стимулювання інвестицій в біоенергетичний сектор країни;
- забезпечити органічне поєднання державного регулювання та ринкових методів саморегулювання економічної системи виробництва різних видів біопалива.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В результаті проведених досліджень виявлено позитивний тренд зростання посівних площ і виробництва ріпаку

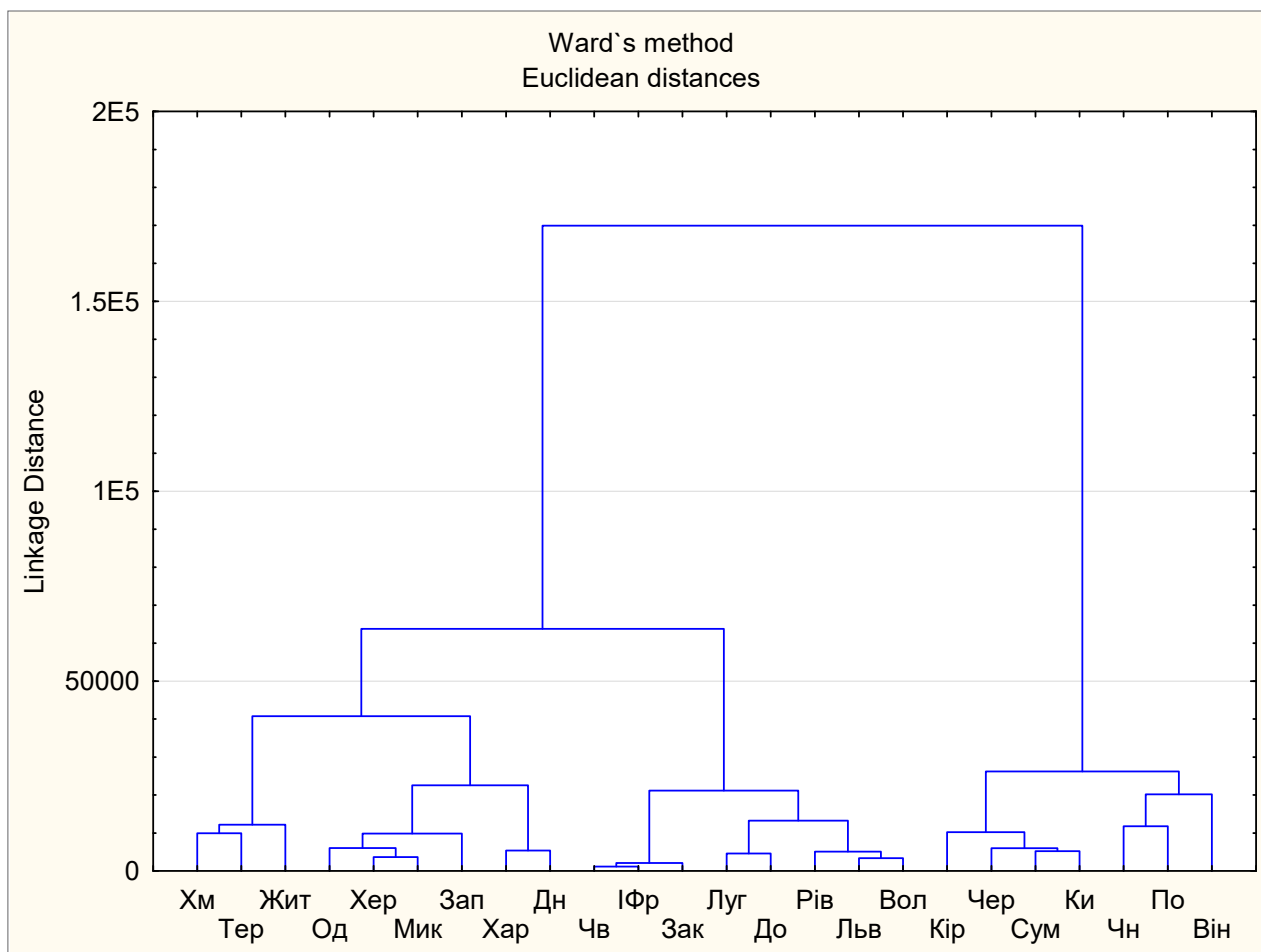

Рис. 1. Дендрограма кластерного аналізу регіонів України за обсягами сировинної бази для виробництва біопалива

Джерело: розроблено авторами самостійно

в Україні. Встановлено також, що впродовж останніх років виробництво цукрового буряка, як однієї з найбільш ефективних біоенергетичних культур, має тенденцію до зменшення. Значний ресурсний потенціал для виробництва біоетанолу мають зернові культури (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза), площа під якими впродовж останнього десятиріччя залишається відносно стабільною. Виявлено позитивний суттєвий тренд щорічного зростання посівних площ під кукурудзою, яка як і цукровий буряк є важливою

сировиною для виробництва біоетанолу. Встановлена просторова диференціація ресурсної бази біоенергетики в Україні. Кластерним аналізом виявлено чотири групи областей за подібністю сировинної бази для біоенергетичних цілей. Два кластери, які об'єднують відповідно Хмельницьку, Тернопільську, Житомирську та Чернігівську, Вінницьку, Черкаську, Сумську, Кіровоградську, Полтавську і Київську області можуть розглядатися як найбільш перспективні території для концентрації потужностей з виробництва біопалива.

Література

1. Біоенергетична асоціація України. URL: <https://uabio.org/>
2. Гальчинська Ю. М., Ларіна, Я. С. Сегментація біоенергетичного ринку. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/129.pdf
3. Гументик М. Я., Гайда Ю. І., Фучило Я. Д., Гнап І. В. Економічна ефективність інвестицій у вирощування біоенергетичних культур в зоні лісостепу України // Економічний аналіз. 2018. Т. 28, № 2. С. 21–29.
4. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Калетник Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні: Монографія. К.: Аграрна наука, 2008. 464 с.
6. Климчук О. В. Специфіка формування та механізми регулювання ринку біопалива // Економіка, фінанси, менеджмент. 2015. С. 13–21.
7. «Перехід України на відновлювану енергетику до 2050 року» / О. Дячук, М. Чепелев, Р. Подолець, Г. Трипольська та ін.; за заг. ред. Ю. Огаренко та О. Алієвої. 2017.
8. Перспективи економічного зростання вітчизняного бурякоцукрового виробництва. Г. М. Калетник, М. В. Роїк, В. С. Бондар // Вісник аграрної науки. 2009. С. 68–70.
9. Рязова Т. В. Розвиток біопаливного сегмента ПЕК в Україні. Аналітичний огляд // Нац. інт. стратег. досліджень, Дніпропетров. філіал. 2016. URL: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2913&number=95>
10. Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Частина 2 / Г. Г. Гелетуха, Т. А. Железна // Промышленная теплотехника, 2010.
11. Шпичак О. М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України / О. М. Шпичак, О. В. Бондар // Економіка АПК. 2013. № 10. С. 5–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_10_3

References

1. Bioenerghetychna asociacija Ukrajinu. URL: <https://uabio.org/>
2. Ghaljchynsjka Ju.M., Larina, Ja.S. Seghmentacija bioenerghetychnogho rynku. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/129.pdf
3. Ghumentyk M. Ja., Ghajda Ju.I., Fuchylo Ja.D., Ghnap I. V. Ekonomichna efektyvnistj investycij u vyroshhuvannja bioenerghetychnykh kuljtur v zoni lisostepu Ukrajinu // Ekonomichnyj analiz. 2018. T. 28, # 2. S. 21–29.
4. Derzhavna sluzhba statystyky. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Kaletnyk Gh. M. Rozvytok rynku biopalyv v Ukrajinu: Monoghrafija. K.: Aghrarna nauka, 2008. 464 s.
6. Klymchuk O. V. Specyfika formuvannja ta mekhanizmy reghuljuvannja rynku biopalyva // Ekonomika, finansy, menedzhment. 2015. S. 13–21.
7. «Perehid Ukrajinu na vidnovljivanu energhetyku do 2050 roku» / O. Djachuk, M. Chepeljev, R. Podolecj, Gh. Trypoljsjka ta in.; za zagh. red. Ju. Ogharenko ta O. Alijevoji. 2017.
8. Perspektyvy ekonomichnogho zrostannja vitchyznjanogho burjakocukrovogho vyrobnyctva. Gh.M. Kaletnyk, M. V. Rojik, V. S. Bondar // Visnyk aghrarnoji nauky. 2009. S. 68–70.
9. Rjazova T. V. Rozvytok biopalyvnogho seghmenta PEK v Ukrajinu. Analitychnyj oghljad // Nac. int. strategh. doslidzhenj, Dnipropetrov. filial. 2016. URL: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2913&number=95>
10. Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku bioenerghetyky v Ukrajinu. Chastyna 2 / Gh. Gh. Gheletukha, T.A Zheljezna // Promyshlennaja teplotekhnika, 2010.
11. Shpychak O. M. Vyghody ta problemy eksportu zerna z Ukrajinu / O. M. Shpychak, O. V. Bodnar // Ekonomika APK. 2013. # 10. S. 5–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_10_3

Жмуденко Вікторія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Уманський національний університет садівництва

Жмуденко Виктория Александровна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры менеджмента

Уманский национальный университет садоводства

Zhmudenko Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management

Uman National University of Horticulture

ORCID: 0000-0002-6756-8288

Дяченко Микола Іванович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Уманський національний університет садівництва

Дяченко Николай Иванович

кандидат сельскохозяйственных наук, доцент,

доцент кафедры менеджмента

Уманский национальный университет садоводства

Diachenko Mykola

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Management

Uman National University of Horticulture

ORCID: 0000-0003-4997-5020

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6963

СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЧЕРКАЩИНИ

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЧЕРКАЩИНЫ

STRATEGIC PROSPECTS FOR INNOVATION DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR OF CHERKASY REGION

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан виробничої діяльності аграрного сектору економіки Черкащини, його організаційно-правових структур, визначені стратегічні напрями її розвитку. Доведено, що першочергове розв'язання актуальних проблем, а саме: перерозподіл землі та майна; реструктуризація підприємств та форм господарювання; розвиток кооперації; впровадження ринкових методів господарювання – менеджменту та маркетингу; державне регулювання аграрної економіки, фінансово-кредитної і податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг; інтенсифікація і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності сприятиме розвитку агропромислової сфери Черкащини. Визначено, що стратегічним періодом слід вважати 2021–2027 роки, за які має бути досягнуто забезпечення населення країни продуктами харчування на рівні науково-обґрунтованих норм, зростання експортного потенціалу та скорочення імпорту продукції.

Доведено необхідність впровадження інноваційної діяльності та процесу впровадження інновацій у виробничу діяльність аграрних підприємств, які є основою економічного зростання. Проаналізовано перешкоди на шляху інноваційного розвитку аграрного сектора області. Зазначено пріоритетні напрями інноваційного розвитку агропромислових підприємств. Визначено необхідність розроблення інноваційної політики аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування. Зазначено, що пріоритетність розвитку агропромислового сектору Черкаської області і його провідних галузей дасть можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловість – сировиною, а зовнішню торгівлю – експортними товарами. Встановлено, що інноваційна діяльність в аграрних підприємствах є вирішальним чинником ефективного розвитку й нарощування обсягів аграрного виробництва, суттєві зрушення в його структурі, переоцінку системи мотивації, які відповідають актуальним принципам Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021–2027 роки, що визначає ключові вектори розвитку регіону на довгострокову перспективу.

Ключові слова: аграрний сектор, регіональний розвиток, стратегія, інноваційна діяльність, інвестиції.

Аннотация. В статье проанализировано современное состояние производственной деятельности аграрного сектора экономики Черкащины, его организационно-правовых структур, определены стратегические направления ее развития. Доказано, что первоочередное решение актуальных проблем, а именно: перераспределение земли и имущества; реструктуризация предприятий и форм хозяйствования; развитие кооперации; внедрение рыночных методов хозяйствования – менеджмента и маркетинга; государственное регулирование аграрной экономики, финансово-кредитной и налоговой систем; развитие рынков сельскохозяйственной продукции, материально-технических ресурсов и услуг; интенсификация и диверсификация внешнеэкономической деятельности будет способствовать развитию агропромышленной сферы Черкащины. Определено, что стратегическим периодом следует считать 2021–2027 годы, за которые должно быть достигнуто обеспечение населения страны продуктами питания на уровне научно обоснованных норм, рост экспортного потенциала и сокращения импорта продукции.

Доказана необходимость внедрения инновационной деятельности и процесса внедрения инноваций в производственную деятельность аграрных предприятий, которые являются основой экономического роста. Проанализированы препятствия на пути инновационного развития аграрного сектора области. Указано приоритетные направления инновационного развития агропромышленных предприятий. Определена необходимость разработки инновационной политики аграрных предприятий с целью повышения эффективности их функционирования. Отмечено, что приоритетность развития агропромышленного сектора Черкасской области и его ведущих отраслей позволит обеспечить население продовольственными товарами, промышленность – сырьем, а внешнюю торговлю – экспортными товарами. Установлено, что инновационная деятельность в аграрных предприятиях является решающим фактором эффективного развития и наращивания объемов аграрного производства, существенные сдвиги в его структуре, переоценку системы мотивации, которые соответствуют актуальным принципам Стратегии развития Черкасской области на период 2021–2027 годы, определяет ключевые векторы развития региона на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: аграрный сектор, региональное развитие, стратегия, инновационная деятельность, инвестиции.

Summary. The article analyzes the current state of production activities of the agricultural sector of Cherkasy region economy, its organizational and legal structures and identifies strategic directions for its development. It is proved that the priority solution of urgent problems, such as: redistribution of land and property; restructuring of enterprises and forms of management; development of cooperation; introduction of market management methods – management and marketing; state regulation of the agricultural economy, financial, credit and tax systems; development of markets for agricultural products, material and technical resources and services; intensification and diversification of foreign economic activity will contribute to the development of the agro-industrial sphere of Cherkasy region. It is determined that the years 2021–2027 should be considered the strategic period, during which the provision of the country's population with food at the level of scientifically sound standards, growth of export potential and reduction of imports should be achieved.

The necessity of introduction of innovative activity and process of innovations introduction in the production activity of the agricultural enterprises which are a basis of economic growth is proved. Obstacles to the innovative development of the regional agricultural sector are analyzed. The priority directions of innovative development of agro-industrial enterprises are indicated. The need to develop an innovative policy of agricultural enterprises in order to increase the efficiency of their operation is determined. It is noted that the priority of the agro-industrial sector development of Cherkasy region and its leading industries will provide the population with food products, industry with raw materials, and foreign trade with the export goods. It is established that innovative activity in agricultural enterprises is a decisive factor in the effective development and increase of agricultural production, significant changes in its structure, reassessment of the motivation system that meet the current principles of the Cherkasy Region Development Strategy for 2021–2027, which determines key vectors of the region in the long-term.

Key words: agricultural sector, regional development, strategy, innovative activity, investments.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, є системоутворювальним у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави — продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Крім стабільного забезпечення населення країни безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор спрямований на вагомий внесок у розв'язання світової проблеми голоду.

Подальше входження до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі потребує адаптації до умов, що постійно змінюються, відповідно — подальшого удосконалення аграрної політики. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, може сприяти розвитку національної економіки та її ефективній інтеграції у світовий економічний простір, а отже, зростанню доходів задіяного в аграрній економіці сільського населення, кількість якого становить понад третину всього населення країни, а також забезпечить мультиплікативний ефект розвитку інших галузей національної економіки.

Саме Стратегія розвитку аграрного сектору Черкащини спрямована на формування ефективного, соціально-спрямованого аграрного сектору економіки, що повинен задовольняти потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі на основі його багатокладності та пріоритетності підтримки господарств, власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою. Разом з тим, на сьогоднішній день перед Україною в умовах глобалізації виникає потреба у переході економіки на інноваційну модель функціонування та розвитку. Такий перехід зумовлений посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграцією України у міжнародний економічний простір, що в свою чергу зумовлює необхідність формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням економічного розвитку аграрного сектору економіки України та впровадженню інвестиційно-інноваційних процесів у сучасних умовах його функціонування займалися і продовжує займатися багато вчених. Ґрунтовні дослідження різних інноваційних процесів в аграрній сфері здійснені провідними ві-

тчизняними вченими, такими як: І. І. Вініченко [4], О. І. Янковська [5], М. А. Полегенька [6], О. П. Радченко, Т. В. Карадобри [9] та інші. Високо оцінюючи їх наукові доробки і враховуючи швидкоплинність економічних процесів питання розвитку аграрного сектора, формування ринку інноваційної продукції виявилися недостатньо розробленими, що і визначило мету нашого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є формування стратегічних орієнтирів ефективного розвитку національного аграрного сектора в аспекті інноваційності галузі, які б наповнилися новими знаннями, сучасними технологіями й інформацією.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс є одним з найбільших і важливих секторів економіки області в якому формується основна частина продовольчих ресурсів, та має значні перспективи розвитку. Із загальної площі Черкаської області (2091,6 тис. га), сільськогосподарські землі складають 1487,0 тис. га, або 71,1% до загальної площі території (з них сільськогосподарські угіддя — 1451,0 тис. га, або 69,4%; землі лісгосподарського призначення — 338,6 тис. га (16,2%); забудовні землі — 84,4 тис. га (4,0%); відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом — 15,4 тис. га (0,7%); відкриті заболочені землі — 30,5 тис. га (1,5%); водні об'єкти — 135,7 тис. га (6,5%) (рис. 1).

У області здійснюють виробничу діяльність майже 600 сільськогосподарських підприємств (1242 га — середня площа сільськогосподарських угідь на одне підприємство), понад 1300 фермерських господарств (124 га на одне фермерське господарство); близько 200,5 тис. особистих селянських господарств та понад 16 тис. зареєстрованих одноосібників. Частка Черкаської області у загальному виробництві продукції сільського господарства складає 5,8% (п'яте місце серед областей України). Продукція сільського господарства у розрахунку на одну особу становить майже 14 тис. грн. (друге місце серед областей України). Станом на 01.01.2020 року в області зареєстровано 128 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (в тому числі 52 — в рамках проекту «Створення регіонального навчально-практичного Центру розвитку багатфункціональних кооперативів) грантова програма ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» [1].

У структурі загального обсягу валової сільськогосподарської продукції у 2019 році на рослинництво припадало 61,7%, на тваринництво — 38,3% (рис. 2).

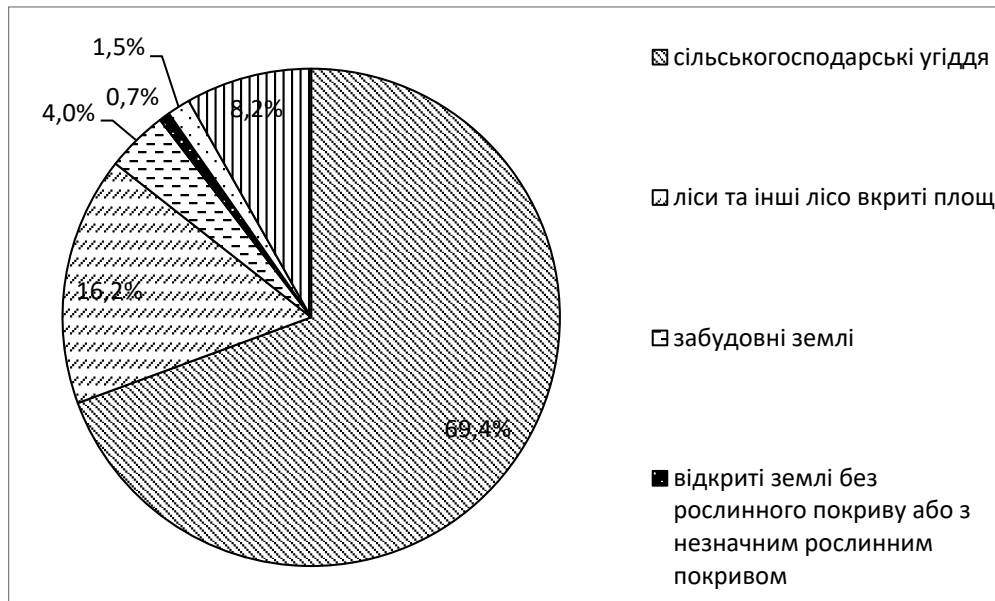

Рис. 1. Структура земельного фонду Черкаської області, % [1]

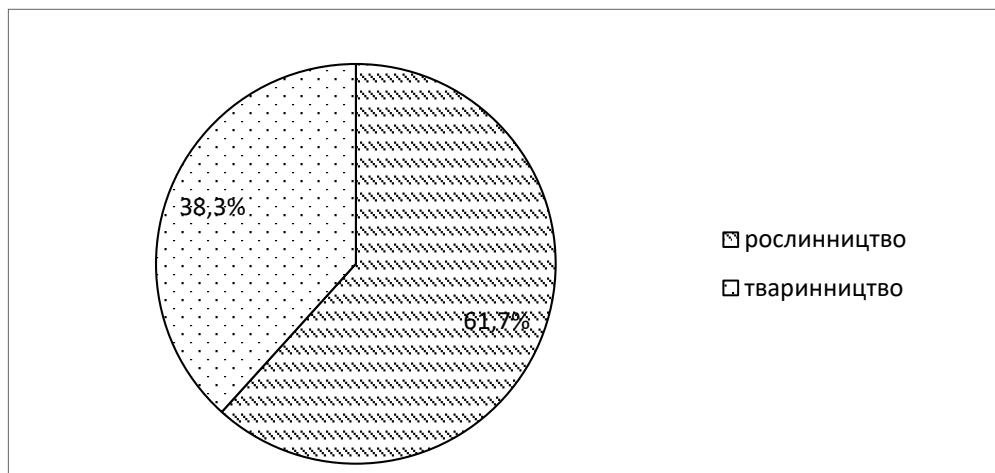

Рис. 2. Структура сільського господарства Черкаської області у 2019 році, % [1]

Основним показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону є валовий регіональний продукт (ВРП). ВРП формується як сума валових доданих вартостей (ВДВ), за видами економічної діяльності (рис. 3).

Обсяг валового регіонального продукту Черкаської області у 2018 році (у фактичних цінах) становив 93,3 млн. грн. Його частка у загальнодержавних обсягах валового внутрішнього продукту зростає з 2,2% у 2013 році до 2,6% у 2018 році. У розрахунку на одну особу населення обсяги валового регіонального продукту становили 76,9 тис. грн. [1].

Однією з основних цілей розвитку агропромислового комплексу є продовольча безпека — забезпечення населення високоякісними продуктами харчування власного виробництва. Разом з тим, одним з основних завдань сьогодення є виробництво

високоякісної продукції, яка б відповідала нормам європейських ринків і була конкурентоздатною.

Слід відмітити, що на сучасному етапі економічного розвитку агропромисловий сектор розвивається в умовах високої енергетичної забезпеченості, застосування широкого спектру агротехнічних прийомів, екологізації на основі використання сучасних енерго- та природозберігаючих технологій, методів і способів меліорації та хімізації.

Виробнича база агропромислової сфери Черкащини спирається на розгалужену інфраструктурну мережу та систему науково-дослідного забезпечення її розвитку. Шляхи розвитку агропромислового сектору Черкащини передбачають збалансовані та взаємопов'язані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у виробництво найновіших досягнень науково-технічного про-

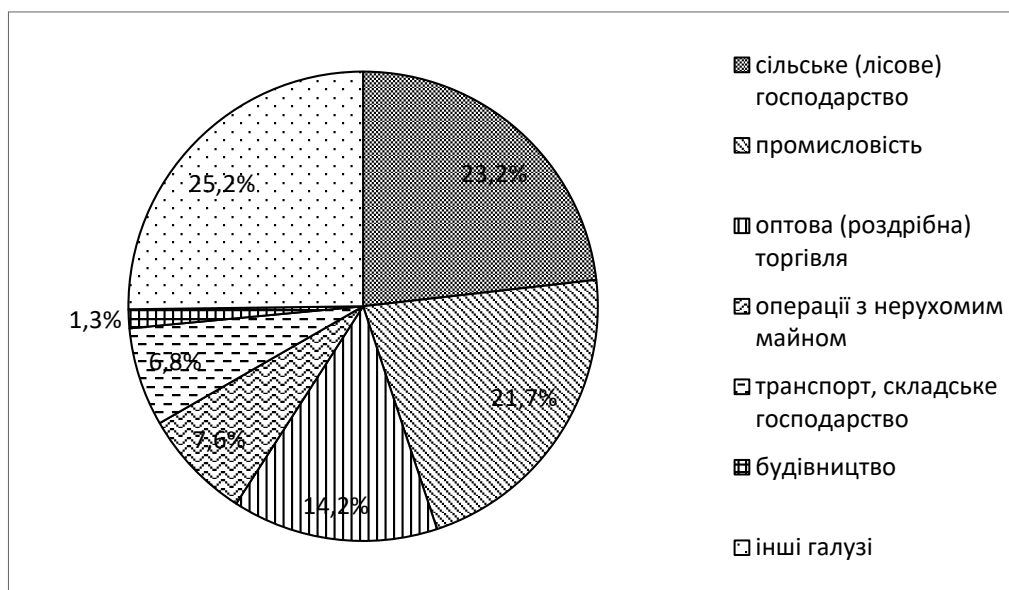

Рис. 3. Структура валової доданої вартості Черкаської області продукції (2018 рік) [1]

гресу, світового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки і організації виробництва на основі першочергового розв’язання актуальних проблем: перерозподіл землі та майна, включаючи поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність; приватизація переробних підприємств; реструктуризація підприємств та форм господарювання; розвиток кооперації; впровадження ринкових методів господарювання — менеджменту та маркетингу; державне регулювання аграрної економіки шляхом ефективного використання цінних важелів; фінансово-кредитної і податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг; інтенсифікації і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо. Пріоритетність розвитку агропромислового сектору Черкаської області і його провідних галузей дає можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловість — сировиною, а зовнішню торгівлю — експортними товарами.

Стратегія розроблена на підставі Закону України «Про засади державної регіональної політики» [2] з урахуванням основних засад Державної стратегії регіонального розвитку України, відповідно до Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів (затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932). Також при розробці даного документу були взяті до уваги позитивні і негативні тенденції впровадження Стратегії розвитку Черкаської області на період до 2020 року.

При формуванні нової Стратегії були враховані основні сучасні світові та вітчизняні зміни в економіці та суспільстві, зокрема і перебіг адміністративно-територіальної реформи в Україні. Враховуючи вище сказане і була розроблена Стратегія розвитку Черкаської області на період 2021–2027 роки [3].

Дана реформа покликана оптимізувати структуру та покращити процес управління розвитком територій, а також вдосконалити розподіл фінансових ресурсів між територіальними громадами. Крім того, це інформаційне та цифрове перетворення суспільства, посилення ролі кожного громадянина у покращенні добробуту своєї місцевості, поступовий перехід від локальної та короткострокової спрямованості програм та проектів до впровадження таких заходів, які мають стратегічну перспективу та можуть охопити впливом декілька громад, цілий регіон, або й бути поширеним за межі регіону. Стратегію побудовано на основі програмно-цільового та проектно-орієнтованого підходів до вирішення питань розвитку регіону. Стратегія спрямована на покращення добробуту населення регіону, на підвищення комфорту та якості життя, освіченості його мешканців, на розвиток економіки Черкащини та підвищення її конкурентоспроможності, а також на створення позитивного іміджу регіону та максимально ефективного використання його ресурсів і можливостей.

Важливим аспектом розробки та реалізації Стратегії є посилення кооперації між владою, громадкістю регіону, наукою, бізнесом та іншими суб’єктами регіонального розвитку з метою досягнення максимального соціально-економічного ефекту. Цей аспект, зокрема, відображений у підході Smart-спеціалізації, на засадах якої розроблена Стратегія. Це

європейський підхід, що передбачає визначення окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал (з урахуванням конкурентних переваг регіону) та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні.

Дана Стратегія має стати основою для стратегічного планування в області, для розробки та впровадження проектів і програм, що відповідають цілям та пріоритетам, визначеним даним документом, та для залучення необхідних фінансових і людських ресурсів. З метою ефективної комунікації та залучення зацікавлених суб'єктів регіонального розвитку, був створений сайт «Стратегія розвитку Черкаської області 2021–2027».

На сьогодні, основними проблемами розвитку аграрного сектору економіки є:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання з одночасним послабленням позицій середніх сільськогосподарських товаровиробників внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням сільськогосподарських товаровиробників формально однакових, але на різних умовах господарювання;
- відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників у межах сільських громад, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;
- нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках внаслідок не завершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів;
- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;
- наявність ризиків збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, збільшення вартості не відновлюваних природних ресурсів у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції;
- втрати такої продукції, внаслідок недосконалості системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного сектору в цілому;
- відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог;
- обмежена ємність внутрішнього ринку споживання сільськогосподарської продукції, що обумовлено низькою платоспроможністю населення;
- незавершеність земельної реформи та інше.

Актуальними проблемними питаннями в агропромисловому секторі наразі є проблема активіза-

ції інноваційних процесів та залучення інвестицій в дану галузь. Досліджуючи стан інноваційної діяльності аграрних підприємств в області та й в цілому по Україні можна сказати, що він не у найкращому стані. На вітчизняних підприємствах існує чимало невирішених проблем ефективного використання інновацій та їх впровадження. Вініченко І. І. вважає, що інноваційний розвиток підприємств агропромислового виробництва можливий тільки на основі відповідної моделі, яка має враховувати регіональні особливості агропромислового виробництва та можливості інноваційного розвитку [4, с. 42]. У дослідженнях О. І. Янковської виділено п'ять особливостей інноваційного процесу в сільському господарстві: тривалий процес розробки новачі; інновації носять, як правило, покращувальний характер; дослідження живих організмів; провідна роль науково-дослідних установ; залежність від природної зони та клімату [5, с. 51]. На думку М. А. Полегенької та багатьох експертів головною причиною гальмування інноваційного розвитку є брак фінансових ресурсів [6, с. 50]. Проте, існує ряд інших причин, таких як, спад платоспроможного попиту на вітчизняну продукцію з боку держави та підприємницького сектору, не привабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів та інші економічні та політико-правові проблеми. Так, за видами економічної діяльності у 2019 році обсяги капітальних інвестицій було освоєно у сільському, лісовому та рибному господарствах — 31,9%, а в промисловості — 31,4%, будівництві — 6,9%, оптовій і роздрібній торгівлі — 4%, інших галузях — 25,8% [7].

Інновації в українському сільському господарстві сьогодні використовують не більше 5–10% компаній, переважно компанії холдингового типу, що мають потужну матеріально-технічну базу та необмежений доступ до фінансових ресурсів. Державна підтримка інноваційної діяльності представлена Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» від 10 липня 2019 року № 526-р, що містить стратегічні завдання щодо цілей в аграрному секторі як підструктуру агропромислового комплексу [8].

Загальна характеристика структури фінансування інноваційної діяльності в Україні дає чітке уявлення про суттєві диспропорції між сумами власних коштів та коштів державних бюджетів (таблиця 1). Наведені розрахунки О. П. Радченко та Т. В. Карадобри унаочнюють неналежний стан державного фінансування інноваційної діяльності в Україні, що знижує ймовірність та якість позитивних результатів інноваційного розвитку [9, с. 81].

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності АПК України

Рік	Витрати на інновації, млн. грн.	Зокрема за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	інвесторів-нерезидентів	інших джерел
2010	8045,5	4775,2	87,0	244,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016	23229,5	20236,0	179,0	23,4	991,1
2017	9117,5	7704,1	227,3	107,8	1078,3
2018	12180,1	10742,0	639,1	107,0	692,0

Джерело: [7]

В 2019 році фінансування проходило в основному за рахунок власних джерел (88%). Кошти з державного бюджету отримали шість підприємств (3,9%), від іноземних інвесторів — три підприємства (0,3%).

На жаль, інноваційний потенціал АПК в нашій країні використовується лише на 4–5%, тоді як у США цей показник складає 50%. В сучасних умовах у всьому світі інноваційна діяльність розглядається як одна з головних умов модернізації економіки. Тому одним із найважливіших елементів діяльності аграрних підприємств має стати розроблення його інноваційної політики, яка міститиме важливі стратегічні і тактичні аспекти.

На Черкащині є потенційні можливості для інноваційної діяльності, але для впровадження цього потрібна перш за все стабільна економічна ситуація в країні для того, щоб залучити інвестиції в аграрний сектор; запровадження вільного ринку землі, адже майже всі сільськогосподарські виробники орендують землі й не володіють земельними ділянками, що породжує їх небажання інвестува-

ти в інноваційні процеси. Ментальне неприйняття більшості управлінців невідворотності інноваційної перебудови всього виробничого та організаційного комплексу та нестача кваліфікованих кадрів, які розробляють алгоритм впровадження інноваційних технологій тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аграрний сектор економіки України сьогодні активно розвивається та має значний потенціал подальшого розвитку, що передбачено Стратегією розвитку аграрного сектору на перспективу. Але наявність невирішених питань щодо розвитку інноваційної діяльності перешкоджають його розвитку. Тому важливо активізувати інноваційну діяльність для формування ринку інноваційної продукції, що базується на пріоритетному розвитку знань і технологій та їх використання. Це сприятиме створенню інвестиційно-привабливого клімату у галузі та її подальшому розвитку, а також покращить ефективність виробничо-господарської діяльності загалом.

Література

1. Головне управління статистики в Черкаській області. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/>
2. Закон України «Про засади державної регіональної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
3. Стратегія розвитку Черкаської області 2021–2027. URL: <https://ck-oda.gov.ua/wp-content/uploads/2021-2027.pdf>
4. Вініченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Т. 1. С. 44–48.
5. Янковська О. І. Інноваційний процес у сільському господарстві // Наука і економіка: науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. 2009. № 4 (16), Т. 2. С. 54–58.
6. Полегенька М. А. Особливості інноваційної діяльності в агропромислових підприємствах України // Агросвіт. 2017. № 6. С. 49–54.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku>.

9. Радченко О. П., Карадобрі Т. В. Стан та перспективи інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки України // Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 47. Частина 1. С. 79–82.

References

1. Main Department of Statistics in Cherkasy region. Accessed at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
2. Law of Ukraine «On Foundations of State Regional Policy». Accessed at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (in Ukrainian).
3. Strategy for Cherkasy region development in 2021–2027. Accessed at: <https://ck-oda.gov.ua/wp-content/uploads/2021-2027.pdf> (in Ukrainian).
4. Vinichenko I. I. (2012), Innovation activity agricultural enterprises, state and priorities. *Biuletен Mizhnarodnoho Nobelivs'koho ekonomichnoho forumu*, vol. 1 (5), pp. 44–48.
5. Yankovska O. I. (2009), Innovation in agriculture. *Nauka i ekonomika: naukovo-teoretychnyj zhurnal Khmel'nyts'koho ekonomichnoho universytetu*, vol. 4 (16), pp. 54–58.
6. Polehenka M. A. (2017), Features of innovative activity in agro-industrial enterprises of Ukraine. *Agroworld*, № 6, pp. 49–54 (in Ukrainian).
7. State Statistics Service of Ukraine. Accessed at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
8. On approval of the Strategy for the innovation activity development for the period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Accessed at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku> (in Ukrainian).
9. Radchenko O. P., Karadobri T. V. (2019) Status and prospects of innovative development in the agricultural sector of Ukraine's economy. *Black Sea Economic Studies*, 47, part 1, pp. 79–82 (in Ukrainian).

Краєвський Володимир Миколайович
доктор економічних наук, професор
Університет державної фіскальної служби України

Краевский Владимир Николаевич
доктор экономических наук, профессор
Университет государственной фискальной службы Украины

Kraievskiy Volodymyr
Doctor of Economics, Professor
University of the State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0003-3513-3666

Костенко Олександр Миколайович
кандидат економічних наук, доцент
Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Костенко Александр Николаевич
кандидат экономических наук, доцент
Киевский кооперативный институт бизнеса и права

Kostenko Oleksandr
PhD in Economics, Associate Professor
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Скорик Марина Олегівна
кандидат економічних наук, доцент
Університет державної фіскальної служби України

Скорык Марина Олеговна
кандидат экономических наук, доцент
Университет государственной фискальной службы Украины

Skoryk Maryna
PhD in Economics, Associate Professor
University of the State Fiscal Service of Ukraine
ORCID: 0000-0003-3291-706X

Довбиш Наталія Євгенівна
інспектор наукового відділу
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ

Довбыш Наталья Евгеньевна
инспектор научного отдела
Кременчугский лётный колледж
Харьковского национального университета внутренних дел

Dovbysh Nataliia
Science Department Inspector
Kremenchuk Flight College of
Kharkiv National University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0003-0072-3295

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6960

**КОНЦЕПЦІЇ І МЕТОДИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА:
ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ**

КОНЦЕПЦИИ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ И УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ

CONCEPTS AND METHODS OF ENTERPRISE DEVELOPMENT: ECONOMIC AND ACCOUNTING AND ANALYTICAL CONTEXT

Анотація. У статті досліджено методи розвитку підприємств. Обґрунтовано його активізацію за обліково-аналітичним інструментарієм нових концепцій управління. Зокрема, розкрито сутність обліково-інформаційної системи управління розвитком суб'єктів господарювання. Визначено галузеві особливості застосування обліково-інформаційних інструментів в управлінні діяльністю підприємств, а також чинники активізації їх розвитку. Розглянуто концептуальні підходи за власним змістом та в контексті до формування обліково-інформаційної системи управління діяльністю підприємств. Обґрунтовано основи розвитку як економічної категорії, розглянуто їх теоретико-методичну формалізацію. Методологічно відображено організаційні засади розвитку підприємств за такими поняттями як механізм та система. Використовуючи інституційну структуру обліково-інформаційних інструментів здійснено оцінку розвитку підприємств за можливостями процедур управління. Надано комплексну характеристику організації обліково-інформаційного інструментарію, що формує потенціал управління розвитком підприємств. Розкрито методики кореспонденції інформаційних потоків управління розвитком суб'єктів господарювання. Визначено основні напрями удосконалення обліково-інформаційних інструментів управління розвитком, зокрема, деталізовано передумови їх трансформації в площину суспільних відносин. Ідентифіковано індикатори розвитку підприємств, сформовані з використанням переваг обліково-інформаційних інструментів. Запропоновано практичні форми удосконалення системи управління розвитком, що обумовлені стандартизацією обліково-інформаційних інструментів.

Узагальнено, що поступальний, збалансований, сталий розвиток необхідно розглядати з точки зору ефективності реалізації організаційно-економічного механізму його забезпечення, а також комплексу функціональних сфер діяльності підприємства: ринку, суспільства, економіки та навколишнього середовища.

Ключові слова: активізація, розвиток, підприємство, концепції управління.

Аннотация. В статье исследованы методы развития предприятий. Обоснована его активизация по учетно-аналитическому инструментарию новых концепций управления. В частности, раскрыта сущность учетно-информационной системы управления развитием субъектов хозяйствования. Определены отраслевые особенности применения учетно-информационных инструментов в управлении деятельностью предприятий, а также факторы активизации их развития. Рассмотрены концептуальные подходы по собственному содержанию и в контексте к формированию учетно-информационной системы управления деятельностью предприятий. Обоснованы основы как экономической категории, рассмотрены их теоретико-методическую формализацию. Методологически отражено организационные основы развития предприятий по таким понятиям как механизм и система. Используя институциональную структуру учетно-информационных инструментов, осуществлена оценка развития предприятий по возможностям процедур управления. Предоставлено комплексную характеристику организации учетно-информационного инструментария, формирует потенциал управления развитием предприятий. Раскрыто методики корреспонденции информационных потоков управления развитием субъектов хозяйствования. Определены основные направления совершенствования учетно-информационных инструментов управления развитием, в частности, детализированы предпосылки их трансформации в плоскость общественных отношений. Идентифицировано индикаторы развития предприятий, сформированные с использованием преимуществ учетно-информационных инструментов. Предложены практические формы совершенствования системы управления развитием, обусловленных стандартизацией учетно-информационных инструментов.

Обзор, что поступательное, сбалансированное, устойчивое развитие необходимо рассматривать с точки зрения эффективности реализации организационно-экономического механизма его обеспечения, а также комплекса функциональных сфер деятельности предприятия: рынка, общества, экономики и окружающей среды.

Ключевые слова: активизация, развитие, предприятие, концепции управления.

Summary. The methods of enterprise development are investigated in the article. Its activation on the basis of accounting and analytical tools of new management concepts is substantiated. In particular, the essence of the accounting and information system for managing the development of economic entities is revealed. The branch features of application of accounting and information tools in management of activity of the enterprises, and also factors of activation of their development are defined. Conceptual

approaches on the own maintenance and in a context to formation of the accounting and information system of management of activity of the enterprises are considered. The basics of development as an economic category are substantiated, their theoretical and methodological formalization is considered. Methodologically, the organizational principles of enterprise development are reflected in such concepts as mechanism and system. Using the institutional structure of accounting and information tools, the development of enterprises was assessed according to the possibilities of management procedures. The complex characteristic of the organization of accounting and information tools which forms potential of management of development of the enterprises is given. Methods of correspondence of information flows of development management of business entities are revealed. The main directions of improvement of accounting and information tools of development management are determined, in particular, the pre-conditions of their transformation into the plane of public relations are detailed. The indicators of enterprise development, formed using the advantages of accounting and information tools, are identified. Practical forms of improvement of the development management system are proposed, which are conditioned by the standardization of accounting and information tools.

It is generalized that progressive, balanced, sustainable development must be considered in terms of the effectiveness of the organizational and economic mechanism of its provision, as well as a set of functional areas of the enterprise: market, society, economy and environment.

Key words: activation, development, enterprise, management concepts.

Актуальність теми дослідження. Складність завдань управління стрімко зростає. Особливо актуальними постають проблеми нестабільності, посилення конкурентної боротьби, що важливою мірою впливає не тільки на взаємозв'язки підприємства з зовнішнім середовищем, а й відображається на внутрішньому середовищі і факторах його розвитку. Тому застосування традиційних управлінських методів виявляється недостатньо результативним для стабільності такого розвитку, що вимагає пошуку нових концепцій управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою ефективних інструментів управління розвитком підприємств займаються відомі українські та зарубіжні науковці, зокрема: І. Амеліна, Н. Дятлов, Ю. Шаров, В. Пастухова, О. Шведчиков, К. Деєва, Н. Олексієнко, Н. Бондар, Р. Фещур, В. Самуляк, О. Раєвнева, С. Глазьев, І. Дроздов, А. Блінов, О. Рудаков, О. Козиренко, О. Незнахіна та інші. Результати досліджень цих вчених узагальнюють багато практичних рекомендацій. Проте, поза їх увагою залишаються питання економічного та обліково-аналітичного контексту активізації розвитку суб'єктів господарювання, а також визначення чинників, що її обумовлюють.

Мета дослідження: узагальнити методи розвитку підприємств, обґрунтувати його активізацію за обліково-аналітичним інструментарієм нових концепцій управління.

Виклад основного матеріалу (результати досліджень). З наукової точки зору будь-яка концепція повинна: 1) бути обґрунтованою, логічно вибудованою системою поглядів, серед яких виділяється головна ідея, що передбачає досягнення конкретних цілей; 2) містити наміри та задуми стосовно вирішення актуальних проблем об'єкта дослідження; 3) обумовлювати результат, який передбачається

досягнути при застосуванні; 4) встановлювати логічний взаємозв'язок між елементами, їх єдність навколо реалізації головної ідеї; 5) визначати діяльність для досягнення мети і здійснювати таку діяльність на основі дотримання базових принципів з використанням відповідних їй методів і способів (інструментів); 6) конкретизувати шляхи спланованих дій [3, с. 38–49; 4, с. 23–35].

Відтак, саме поняття «концепція» означає систему взаємопов'язаних і логічно вибудованих поглядів (задумів, ідей) відносно будь-якого явища або процесу (об'єкта дослідження), що впливають один з одного і спрямовані на вирішення проблем і завдань стосовно досягнення цілей (результату від використання концепції) шляхом дотримання принципів, застосування відповідних інструментів (способів, методів, планів), які мають наукове і практичне значення.

Систематизація економічного та обліково-аналітичного контексту змісту активізаційних концепцій розвитку підприємства, обґрунтованих різними вченими дає змогу виділити узагальнюючі їх постулати, зокрема:

- 1) здійснення безперервного розвитку на основі етапізації життєвого циклу;
- 2) необхідність керування процесом;
- 3) пріоритет інтенсивного розвитку на основі раціоналізації ресурсів, що забезпечується стимулюванням персоналу до інноваційної активності;
- 4) комплексне врахування стану підсистем загальної системи і впливу на них факторів зовнішнього середовища;
- 5) наявність обґрунтованих принципів, які закладено в основу концепції [1; 8; 10; 12].

В той же час, для об'єктивного розуміння сутності наведених положень необхідно розкрити термін

«розвиток підприємства». Розвиток може бути екстенсивним, інтенсивним, внутрішнім (джерело такого розвитку знаходиться в середині об'єкта) і зовнішнім (визначається лише зовнішніми чинниками). Розвиток організаційного формування — це довгострокова програма удосконалення можливостей розв'язувати проблеми та здатностей до відновлення, особливо шляхом підвищення ефективності управління функціонуванням. Розвиток може проявлятися як у прогресі, так і в регресі й бути вираженим при цьому в еволюційній або революційній формі.

Прогрес забезпечує розвиток системи від нижчого рівня до вищого, удосконалюючи її, підвищуючи рівень внутрішньої та зовнішньої організації. В економічному й обліково-аналітичному аспекті це проявляється в ускладненні процесів підприємства, покращенні ефективності його діяльності, переході на більш якісний рівень технологій тощо. У випадку з регресом ситуація протилежна. Регрес — це тип розвитку, відповідно до якого система переходить від вищого рівня до нижчого, відбувається деградація до менш досконалого, ефективного виробництва. Якщо розглядати регрес в економічній площині — це погіршення фінансового становища, і як наслідок — повернення до необґрунтованих принципів діяльності з метою продовження функціонування.

Окрім поняття «розвиток» у науковій літературі використовують поняття «зростання», яке в свою чергу має таку диференціацію: 1) прогресія (збільшення основних показників); 2) дегресія (зменшення основних показників); 3) пульсація (коливання основних показників); 4) незмінність (постійне значення основних показників). Всі ці типи характеризують розвиток підприємства, в тому числі дегресія та незмінність. За певних обставин зменшення обсягів виробництва та збуту продукції може свідчити про перехід підприємства до нового якісного стану.

Виділяють такі типи розвитку підприємства:

- інформаційний розвиток;
- технічний розвиток;
- розвиток персоналу;
- організаційний розвиток;
- фінансовий розвиток;
- економічний розвиток;
- соціально-економічний тощо.

Розвиток підприємства не може відбуватися самостійно — він залежить від якості системи управління, в якій суб'єкт здійснює вплив на об'єкт із метою вирішення тактичних, оперативних і стратегічних завдань для отримання прибутку та переходу на більш високу стадію життєвого циклу.

Потреби підприємств у використанні нових методів управління знайшли своє відображення в багатьох концепціях їх розвитку. Одним з таких методів є творчий або креативний підхід.

У розвинених країнах акцент зроблено на працівників, що займаються креативною діяльністю. Творчі методи в сучасному бізнесі є безумовною необхідністю: керівникам доводиться вирішувати нестандартні завдання, адаптуватися до складних ситуацій, застосовуючи методи синектики і морфологічного аналізу. Однак, креативний підхід в економіці не достатньо обґрунтований, зокрема, не визначеними залишаються характеристики креативного менеджменту щодо економічного та обліково-аналітичного контексту активізації розвитку підприємств.

У найпоширенішому сприйнятті, креативний менеджмент орієнтований на розвиток творчих здібностей людини, закріплення в її свідомості установок на пошук інновацій [12, с. 74–76].

Креативний потенціал — це здатність до прийняття і реалізації креативних управлінських рішень з метою досягнення поставлених цілей і створення нових конкурентних переваг.

Основні характеристики креативного менеджменту [5, с. 163–172]:

- 1) глибинність знань щодо сутності досліджуваного об'єкта;
- 2) відмова від стереотипів;
- 3) присутність творчого мислення.

В процесі функціонування підприємство реалізує потенціал, виробляє продукцію, покращує показники своєї діяльності (розширює асортимент, освоює нові ринки збуту). Креативні методи істотно підвищують ефективність цієї роботи. Нестандартні рішення та інновації дозволяють оптимізувати використання всіх видів ресурсів. Креативний підхід змінює мислення керівників і, як наслідок, технології прийняття таких рішень.

Ще одним напрямком сучасного управління є концепція сталого розвитку підприємства.

Сталий розвиток — це діяльність, спрямована на оптимізацію та підтримання економічної, соціальної та екологічної сфер підприємства, в яких воно функціонує, з метою створення сприятливих умов для досягнення цілей бізнесу. Категорію сталості в життєвому циклі суб'єкта господарювання можна розглядати як певну збалансовану діяльність. Вибираючи тільки одну складову сталого розвитку і не приділяючи належної уваги іншим, підприємство може стикнутися з проблемою підтримки своєї конкурентоспроможності на високому рівні [2, с. 32–35].

Економічна складова сталого розвитку підприємства передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, екологічних енерго- і ресурсозберігаючих технологій.

Щодо соціальної складової сталого розвитку підприємства, то вона повинна бути спрямована на збереження послідовності реалізації його соціальних і культурних проєктів, зниження числа конфліктів серед персоналу, поліпшення умов праці та відпочинку.

З екологічної точки зору сталий розвиток має забезпечувати цілісність і життєздатність біологічних і фізичних природних систем, перш за все тих, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Основну увагу слід приділяти здатності підприємства до змін і самовідновлення.

Процес реалізації розвитку підприємств вимагає формування організаційно-економічного механізму його забезпечення, що в своїй основі визначається системою науково-обґрунтованих принципів. Ці принципи класифікуються за організаційним та економічним спрямуванням.

До групи організаційного спрямування включаються принципи [5; 6; 7; 9; 11; 13]:

- 1) принцип системності — передбачає орієнтацію концепції розвитку на створення системи організаційного забезпечення, адекватної стратегії функціонування підприємства та сформованим можливостям;
 - 2) принцип цільової спрямованості — передбачає спрямованість концепції розвитку на забезпечення синергетичного ефекту організаційної взаємодії;
 - 3) принцип вмотивованості — передбачає при обґрунтуванні концепції розвитку та її реалізації враховувати мотиваційний аспект організаційної взаємодії;
 - 4) принцип безперервності і надійності — передбачає створення організаційно-господарських умов, за яких досягається стійкість і безперервність реалізації цілей розвитку;
 - 5) принцип організаційної взаємодії — передбачає забезпечення організаційної взаємодії усіх складових як цілісності;
 - 6) принцип адаптивності — передбачає своєчасну динамічну реакцію на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі;
- Групу економічного спрямування склали наступні принципи [5; 6; 7; 9; 11; 13]:
- 1) принцип інноваційного розвитку — передбачає орієнтацію підприємства на високі стандарти роботи, якість продукції і сервісу, а також прагнення до інновацій;

- 2) принцип ресурсного забезпечення — передбачає залучення різних видів ресурсів для забезпечення розвитку підприємства (матеріальних, фінансових, людських, інформаційних);
- 3) принцип економічності та ефективності — передбачає перевищення ефекту від активізації розвитку над витратами на його стимулювання;
- 4) принцип комплексності — передбачає розвиток підприємства шляхом всебічного використання існуючого і перспективного ринкового потенціалу, підтримуючи при цьому баланс зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку;
- 5) принцип врахування інтересів усіх зацікавлених сторін — передбачає врахування інтересів економічних контрагентів, з якими взаємодіє підприємство, персоналу, споживачів, держави та місцевих органів самоврядування;
- 6) принцип екологічності — передбачає практичну реалізацію екологічних імперативів з метою захисту навколишнього середовища, а також виробництво якісної, екологічно безпечної продукції.

Дана систематизація зазначених принципів забезпечує універсальний підхід при формуванні організаційно-економічного механізму економічного та обліково-аналітичного контексту активізації розвитку підприємств відповідної галузевої приналежності.

Отже, поступальний, збалансований, сталий розвиток необхідно розглядати з точки зору ефективності реалізації організаційно-економічного механізму його забезпечення, а також комплексу функціональних сфер діяльності підприємства: ринку, суспільства, економіки та навколишнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи наведений матеріал варто відмітити, що сучасні підходи до розвитку підприємства різнобічні та вимагають наукового обґрунтування. Зокрема, потребують удосконалення інструменти, що застосовуються в реалізації програм економічного та обліково-аналітичного контексту активізації розвитку суб'єктів господарювання.

Активізація розвитку підприємства обумовлюється креативністю менеджменту — його здатністю впроваджувати інноваційність в діяльності, забезпечувати інтенсивність трансформаційних перетворень, для чого суб'єкт управління повинен вмотивовувати працівників, підвищувати їх та власну кваліфікацію, що є ключовим концептуальним положенням ефективної організації всього процесу управління підприємством.

Література

1. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия: монография / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка. Харьков: Изд. дом «ИНЖЭК», 2003. 184 с.
2. Дроздов И. Н. Управление развитием организации: учебн. пос. / И. Н. Дроздов. Владивосток: ПИППККГС, 2001. 110 с.
3. Економічна синталітика: філософський дискурс становлення та розвитку: монографія / [С. В. Бардаш, О. М. Костенко, В. М. Краєвський]; за заг. ред. С. В. Бардаша. К.: ЦП Компринт, 2017. 225 с.
4. Інформаційна система управління сільськогосподарським підприємством: аналітичні індикатори формування і результативності: монографія / [Т. Г. Камінська, В. М. Краєвський, О. М. Костенко, І. В. Охріменко, В. К. Савчук]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік принт», 2016. 270 с.
5. Інформаційно-аналітичний процес: праксеологічний підхід: монографія / [В. К., Савчук О. М. Костенко, В. М. Краєвський]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 204 с.
6. Краєвський В. М. Облік аграрного потенціалу національного багатства / В. М. Краєвський. К.: видавництво «Вік Принт», 2015. 440 с.
7. Краєвський В. М. Облікові системи: еволюція та вектор розвитку / В. М. Краєвський. К.: «Аграр Медіа Груп», 2012. 192 с.
8. Лепа Н. Н. Моделирование процессов управления развитием предприятий: монография / Н. Н. Лепа, Р. Н. Лепа, А. И. Пушкар / НАН Украины; Ин-т экономики пром-ти: под ред. Н. Н. Лепы. Донецк: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2005. 448 с.
9. Обліково-інформаційне забезпечення управління функціонуванням сільськогосподарських підприємств: монографія / О. М. Костенко. К.: видавництво «Вік принт», 2017. 350 с.
10. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О. В. Раєвнева. Харків, 2006. 496 с.
11. Стратегічні пріоритети розвитку аграрних формувань: аналітико-прогнозні тренди: колективна монографія / [Л. Р. Воляк, О. М. Костенко, В. М. Краєвський, Т. В. Куць, О. Г. Макачук, В. К. Савчук та ін.]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: ЦП Компринт, 2018. 350 с.
12. Тодаро М. П. Экономическое развитие: пер. с англ. / М. П. Тодаро. М.: ЮНИТИ, 1997. 671 с.
13. Управління ефективністю сільськогосподарського виробництва: інформаційно-аналітичний аспект: монографія / [В. К. Савчук, О. М. Костенко, Ю. В. Мискін, В. М. Краєвський]; за заг. ред. В. К. Савчука. К.: видавництво «Вік Принт», 2013. 470 с.

References

1. Afanasev N. V. Upravlenie razvitiem predpriyatiya: monografiya / N. V. Afanasev, V. D. Rogozhin, V. I. Rudyka. Kharkov: Izd. dom «INZhEK», 2003. 184 s.
2. Drozdov I. N. Upravlenie razvitiem organizatsii: uchebn. pos. / I. N. Drozdov. Vladivostok: PIPPKKGS, 2001. 110 s.
3. Ekonomichna syntalityka: filososfsjkyj dyskurs stanovlennja ta rozvytku: monoghrafija / [S. V. Bardash, O. M. Kostenko, V. M. Krajevsjkyj]; za zagh. red. S. V. Bardasha. K.: CP Komprynt, 2017. 225 s.
4. Informacijna systema upravlinnja siljsjoghospodarsjkym pidpryjemstvom: analitychni indykatory formuvannja i rezuljtatyvnosti: monoghrafija / [T. Gh. Kaminsjka, V. M. Krajevsjkyj, O. M. Kostenko, I. V. Okhrimenko, V. K. Savchuk]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: vydavnyctvo «Vik prynt», 2016. 270 s.
5. Informacijno-analitchnyj proces: prakseologhichnyj pidkhid: monoghrafija / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, V. M. Krajevsjkyj]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: vydavnyctvo «Vik Prynt», 2013. 204 s.
6. Krajevsjkyj V. M. Oblik aghrarnogho potencialu nacionaljnogho baghatstva / V. M. Krajevsjkyj. K.: vydavnyctvo «Vyk Prynt», 2015. 440 s.
7. Krajevsjkyj V. M. Oblikovi systemy: evoljucija ta vektor rozvytku / V. M. Krajevsjkyj. K.: «Aghrar Media Ghrup», 2012. 192 s.
8. Lepa N. N. Modelirovanie protsessov upravleniya razvitiem predpriyatiy: monografiya / N. N. Lepa, R. N. Lepa, A. I. Pushkar / NAN Ukrainy; In-t ekonomiki prom-ti: pod red. N. N. Lepy. Donetsk: ООО «Yugo-Vostok, LTD», 2005. 448 s.
9. Oblikovo-informacijne zabezpechennja upravlinnja funkcionuvannjam siljsjoghospodarsjkykh pidpryjemstv: monoghrafija / O. M. Kostenko. K.: vydavnyctvo «Vik prynt», 2017. 350 s.
10. Rajevnjeva O. V. Upravlinnja rozvytkom pidpryjemstva: metodologhija, mekhanizmy, modeli: monoghrafija / O. V. Rajevnjeva. Kharkiv, 2006. 496 s.

11. Strategichni priorytety rozvytku aghrarnykh formuvanj: analityko-proghnozni trendy: kolektyvna monohrafi-ja / [L. R. Voljak, O. M. Kostenko, V. M. Krajevsjkyj, T. V. Kucj, O. Gh. Makarchuk, V. K. Savchuk ta in.]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: CP Komprynt, 2018. 350 s.

12. Todaro M. P. Ekonomicheskoe razvitie: per. s angl. / M. P. Todaro. M.: YuNITI, 1997. 671 s.

13. Upravlinnja efektyvnistju siljsjoghospodarsjogho vyrobnyctva: informacijno-analychnyj aspekt: monohrafi-ja / [V. K. Savchuk, O. M. Kostenko, Ju. V. Myskin., V. M. Krajevsjkyj]; za zagh. red. V. K. Savchuka. K.: vydavnyctvo «Vik Prynt», 2013. 470 s.

Мотузка Олена Миколаївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Мотузка Елена Николаевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики и менеджмента внешнеэкономической деятельности

Национальная академия статистики, учета и аудита

Motuzka Olena

PhD in Economics, Associate Professor of Department of

Economics and Management of Foreign Economic Affairs

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6967

ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СЛОВАЧЧИНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

ТЕНДЕНЦИИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В СЛОВАКИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

TENDENCIES IN THE INTERNATIONAL INVESTMENT POLICY IN SLOVAKIA IN THE CONDITIONS OF GLOBAL INSTABILITY

Анотація. Дослідження присвячено аналізу інвестиційної діяльності в Словаччині. Наведено статистичні та аналітичні дані, які вказують на динаміку обсягів прямих іноземних інвестицій в Словаччині. Зазначено, що Словаччина проводить послідовну інвестиційну політику, спрямовану на поліпшення структури економіки, забезпечення сприятливого середовища діяльності іноземних компаній і зменшення рівня безробіття.

Для стимулювання інвестиційної активності в умовах глобальної нестабільності уряд Словацької Республіки використовує інструменти надання безповоротних коштів з фондів ЄС, спрямованих на розвиток інфраструктурних проєктів. У період з 2013 по 2020 рік було заплановано витратити на ці цілі 1,5 млрд. євро. Питаннями реалізації державної політики в області інвестиційного стимулювання займається Словацьке агентство розвитку інвестицій і торгівлі.

У 2020 році урядом Словаччини була прийнята «Програма стабільності Словацької Республіки на 2020–2023 роки». Документ був розроблений Міністерством фінансів Словацької Республіки і затверджений на засіданні словацького уряду 18.05.2020. Програма визначає бюджетну, фіскальну, монетарну політику держави в умовах економічної кризи, яка розвивається в Словацькій Республіці на загальному тлі рецесії світової економіки і пандемії вірусу COVID-19.

Визначено основні напрямки підвищення інвестиційної привабливості економіки Словаччини. Так, необхідно змінити стратегію заохочення інвестицій, посиливши в ній увагу до інфраструктури і послуг. Залучення інвестицій в інфраструктуру і внутрішні послуги, а також в зелену економіку передбачає створення ринку для нових секторів (наприклад, поновлюваних джерел енергії, водопостачання і санітарії, охорони здоров'я) і націлювання на інший тип фінансування (проєктне фінансування замість традиційних прямих іноземних інвестицій) і на інший тип інвесторів (інвесторів в проєкти з додатковою віддачею, інституційних інвесторів і соціальних), що діють в іншій екосистемі політики (стандартів і правил регулювання фінансового ринку).

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, інвестиційна політика, держава, глобальна нестабільність.

Аннотация. Исследование посвящено анализу инвестиционной деятельности в Словакии. Приведены статистические и аналитические данные, указывающие на динамику объемов прямых иностранных инвестиций в Словакии. Отмечено, что Словакия проводит последовательную инвестиционную политику, направленную на улучшение структуры экономики, обеспечение благоприятной среды деятельности иностранных компаний и уменьшение уровня безработицы.

Для стимулирования инвестиционной активности в условиях глобальной нестабильности правительство Словацкой Республики использует инструменты предоставления безвозвратных средств из фондов ЕС, направленных на развитие инфраструктурных проектов. В период с 2013 по 2020 год было запланировано потратить на эти цели 1,5 млрд. евро. Вопросами реализации государственной политики в области инвестиционного стимулирования занимается Словацкое агентство развития инвестиций и торговли.

В 2020 году правительством Словакии была принята «Программа стабильности Словацкой Республики на 2020–2023 годы» – главный среднесрочный документ в экономической сфере Словакии. Документ был разработан Министерством финансов Словацкой Республики и утвержден на заседании словацкого правительства 18.05.2020 г. Программа определяет бюджетную, фискальную, монетарную политику государства в условиях экономического кризиса, который развивается в Словацкой Республике на общем фоне рецессии мировой экономики и пандемии вируса COVID-19.

Определены основные направления повышения инвестиционной привлекательности экономики Словакии. Так, необходимо изменить стратегию стимулирования инвестиций, усилив в ней внимание к инфраструктуре и услугам. Привлечение инвестиций в инфраструктуру и внутренние услуги, а также в зеленую экономику предусматривает создание рынка для новых секторов (например, возобновляемых источников энергии, водоснабжения и санитарии, здравоохранения) и нацеливание на другой тип финансирования (проектное финансирование вместо традиционных прямых иностранных инвестиций) и на другой тип инвесторов (инвесторов в проекты с дополнительной отдачей, институциональных и социальных инвесторов), которые действуют в другой экосистеме политики (стандартов и правил регулирования финансового рынка).

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, инвестиционная политика, государство, глобальная нестабильность.

Summary. The study is devoted to analysis of investment activities in Slovakia. Statistical and analytical data are given, showing the dynamics of direct foreign investment in Slovakia. It is stressed that Slovakia pursues a consistent policy aiming to improve the economic structure, create the favorable environment for the operation of foreign companies and reduce the unemployment.

To stimulate the investment activity in the conditions of global instability, the Slovak government employs the instruments for providing non-performing money from EU funds, to be invested in infrastructure projects. The estimated spending on these purposes for the period from 2013 till 2020 amounts to 1.5 billion euro. Issues of implementing the policy on investment stimuli are a responsibility of the Slovak Agency on the Development of Investment and Trade.

In 2020, the Slovak government enforced «Program for Stability of the Slovak Republic for 2020–2023», the core medium-term document pertaining to the Slovak economy. The document had been elaborated by the Ministry for Finance of the Slovak Republic and approved at the session of the Slovak government on 18.05.2020. The Program specified budget, fiscal, monetary policies of the government in the conditions of economic crisis unfolding in the Slovak Republic amidst the global economy recession and the pandemic of COVID-19.

Key directions for enhancing the investment attractiveness of the Slovak economy are determined. The necessity to change the strategy for investment attraction by strengthening its focus on infrastructure and services is argued. The attraction of investment to infrastructure, domestic services and green economy requires established markets for new sectors (e.g. markets of renewed energy sources, water supply and sanitary services, health service) and focus on the other type of financing (project-based financing in place of traditional foreign direct investment) and other types of investors (e.g. investors in additional-impact projects, institutional and social investors) operating in the other policy ecosystem (standards and rules for regulation of financial market).

Key words: foreign direct investment, investment policy, government, global instability.

Постановка проблеми. Іноземні інвестиції є важливим елементом в економіці країни, оскільки вони, з одного боку, спрямовані на зменшення безробіття, з іншого — відіграють важливу роль як джерела капіталу, який витрачається на розвиток національної економіки, суспільства і громадян [1].

Глобальні потоки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) різко впали в результаті пандемії COVID-19.

В 2019 році вони скоротилися з 1,5 трлн. дол., опустившись значно нижче мінімального рівня, на якому вони опинилися в період світової фінансової кризи, що звело нанівець і без того повільне зростання міжнародних інвестицій в останньому десятилітті [2].

Криза може стати каталізатором процесу структурної трансформації міжнародного виробництва

в цьому десятилітті і відкрити можливість підвищення його стійкості, але це залежатиме від того, чи вдасться реалізувати потенціал нової промислової революції. Вирішальне значення матиме міжнародна співпраця; стійкий розвиток як і раніше залежить від глобального політичного клімату, що сприяє міжнародним інвестиціям. Залучення ПІІ залишається важливою метою політики держави. У зв'язку з цим потребують вирішення питання проведення ефективної державної політики залучення іноземних інвестицій та відновлення економічної стабільності й розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної діяльності в умовах глобальної нестабільності є темою, яка розглядається у багатьох публікаціях як словацьких, так і зарубіжних авторів. Так, Дж. Пітруха та ін. (2018) дослідили фактори, що впливають на інвестиційну привабливість, поділивши їх на дві основні групи (політичні та економічні) та розмежувавши фактори, що впливають на економіку країн, які є донорами і реципієнтами інвестицій). Інші автори (наприклад, Дудаш 2010; Фабуш 2012, 2014 [3]; Корауш та ін. 2018) розглядають особистісні фактори та їх вплив на економічний розвиток і, відповідно, на економічне зростання та мотивацію інвесторів, економічні й політичні умови, створені в країні-реципієнті.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз міжнародної інвестиційної політики в Словаччині, стану сучасного інвестиційного середовища, а також формування пропозицій щодо поліпшення інвестиційного середовища в Словаччині.

Виклад основного матеріалу. Словаччина проводить послідовну інвестиційну політику, спрямовану на поліпшення структури економіки, забезпечення сприятливого середовища діяльності іноземних компаній і зменшення рівня безробіття.

Іноземних інвесторів приваблює невисокий прибутковий податок у Словаччині (21%), зручна система податкової звітності та порівняно низькі витрати на бухгалтерське обслуговування. У країні працюють філії таких великих компаній, як Samsung, Kia Motors, Volkswagen, Dell Computer Corporation, IBM, Lenovo та ін.

Відповідно до Звіту про світові інвестиції за 2020 рік, опублікованого ЮНКТАД, приплив ПІІ до Словаччини з 2018 по 2019 рік збільшився з 1,1 млрд. до 2,5 млрд. дол. [2; 5–6]. Загальні запаси ПІІ у 2019 році становив 60 млрд. дол. Інвестиційна та макроекономічна криза Євросони вплинули на Словаччину і продовжують впливати на потоки іноземних інвестицій, що прямують до країни. Враховуючи те, що дуже велика частка ПІІ Словаччини надходить від

членів Євросони, країна залежить від економічної ситуації у європейських сусідів, особливо Німеччини та Франції [7]. За даними ОЕСР, основними країнами-інвесторами в Словаччині є Нідерланди, Чехія, Австрія та Німеччина. Секторами економіки з найбільшими обсягами іноземних інвестицій є передусім промисловість, фінансові та страхові послуги, оптова та роздрібна торгівля.

У 2019 році портфель інвестиційних проєктів Словаччини досяг 4,2 млрд. євро, що дозволило створити 30 тис. робочих місць. Варто відзначити, що на інвестиційну привабливість країни також впливає географічне положення, низький рівень корупції, чинне законодавство і порівняно дешева робоча сила [8–9]. Словаччина є привабливим місцем для ПІІ завдяки вигідному географічному розташуванню в Центральній Європі. Однак деякі регіони країни не змогли залучити значні інвестиції, що посилює регіональні диспропорції у економічній та соціальній сферах.

За даними звіту Світового банку «Ведення бізнесу» за 2020 рік, Словаччина посідає 45-те місце із 190 економік за показниками ведення бізнесу (втративши три позиції порівняно з попереднім роком) [10].

Для стимулювання інвестиційної активності уряд Словачької Республіки використовує інструмент надання безповоротних коштів з фондів ЄС, спрямованих на розвиток інфраструктурних проєктів. У період з 2013 по 2020 рік було заплановано витратити на ці цілі 1,5 млрд. євро [11]. Питаннями реалізації державної політики щодо інвестиційного стимулювання займається Словачьке агентство розвитку інвестицій і торгівлі. В її функції входить:

- пропаганда інвестування в економіку Словаччини;
- сприяння підвищенню конкурентоспроможності словацьких виробників;
- організація публічних заходів, спрямованих на залучення інвесторів.

Державна програма інвестиційної підтримки реалізується Міністерством економіки Словачької Республіки за допомогою системи правових актів. Діяльність державних органів влади з надання інвестиційної допомоги і контролю її використання регулюється Законом № 561/2007 Z.z. «Про інвестиційну допомогу» і його доповненнями (56/2009, 231/2011, 70/2013, 102/2014, 62/2015, 336/2015, 358/2015) [12].

Розмір інвестиційної допомоги визначається з урахуванням основних економічних показників розвитку словацьких регіонів і може варіюватися від 0 до 60% в залежності від рівня безробіття в кожному окремому регіоні. Наприклад, у Кошицькому

краї (регіони з найвищим рівнем безробіття) фінансова допомога може надаватися у вигляді:

- одноразової безповоротної фінансової дотації;
- компенсації витрат на створення нових робочих місць;
- передачі державного майна інвестору за вигідними цінами;
- надання податкових канікул.

Порядок надання пільг і субсидій, в тому числі так званих інвестиційних стимулів, визначає мінімальну суму інвестицій в промисловість, необхідну для подачі заявки на дотацію.

Для регіонів, де безробіття на рівні або нижче середнього в Словаччині (Братиславський, Бансько-Бистрицький), вона становить приблизно 26 млн. євро [13].

Законом про інвестиційну допомогу (№ 561/2007) встановлено мінімальні обсяги інвестицій для різних секторів економіки Словаччини, виходячи з яких визначаються розміри і види державної допомоги. При цьому малі підприємства мають можливість самостійно просити підтримки з фондів ЄС.

Для отримання субсидії інвестор повинен виконати низку умов:

- підготувати проект будівництва або розширення туристичного центру, який використовується протягом усього року;
- нова техніка / обладнання повинна складати не менше 40% загальної вартості майна;
- не менше 50% загального обсягу передбачуваної інвестиції повинно фінансуватися з власних коштів;
- вся діяльність, включаючи будівництво та обладнання, повинна задовольняти умовам охорони навколишнього середовища;
- 80% доходу повинно бути отримано від діяльності, оголошеної в інвестиційному проекті.

Наразі в Словаччині діють такі програми підтримки інвестиційної діяльності:

Програма мікрокредитування — підтримка полягає в наданні кредиту для реалізації інвестиційних проектів. Розмір кредиту становить від 2500 до 50000 євро. Термін погашення — від 6 місяців до 4 років, з можливістю затримки виплати основного боргу до 6 місяців.

Державна допомога також надається відповідно до таких програм:

- «Промисловість і послуги»;
- «Конкурентоспроможність і економічне зростання»;
- «Підтримка підприємництва»;
- «Державна допомога підприємствам вугільної промисловості»;

- «Державна допомога великим підприємствам», у формі державної допомоги за конкретними проектами.

Для інвестицій в галузі туризму підтримка може надаватися у вигляді прямої дотації (на створення нових робочих місць або будівництво туристичних центрів), податкових пільг або заміни земельної ділянки через Земельний фонд [14].

Позитивний вплив на інвестиційний клімат країни справляє співпраця з Міжнародним інвестиційним банком (МІБ), яка почалася в 1991 році. МІБ надає пільгові кредити на різні інфраструктурні проекти.

З метою залучення іноземного капіталу уряд Словацької Республіки надає інвесторам податкові канікули терміном на 10 років і субсидії, якщо їх діяльність пов'язана зі створенням нових підприємств і відповідає затвердженому раніше плану. У тісній співпраці з ЄС і МІБ Міністерство економіки Словаччини стимулює розвиток регіонів у рамках стратегічної програми, що регулярно оновлюється. Розмір допомоги визначається з урахуванням ключових економічних показників і може надаватися у вигляді податкових канікул, субсидій, одноразових виплат і компенсацій.

На окрему увагу заслуговує Програма кредитування, в рамках якої іноземні підприємці можуть отримати позику на суму від 2500 до 50000 євро на термін до 4 років. Уряд Словаччини також надає допомогу в рамках п'яти програм, спрямованих на допомогу в секторах послуг, енергетики і різних галузях промисловості.

На основі аналізу виділено переваги та недоліки інвестування в Словаччині (табл. 1) [11].

Пандемія COVID-19 завдала потужного удару по ПІП в усіх сферах економік світу, в тому числі й у Словаччині. Запровадження карантину призвело до уповільнення розпочатих інвестиційних проектів, а також до гальмування переговорів щодо укладення міжнародних інвестиційних угод (МІС). Аналіз економічної ситуації показує, що пандемія може мати довгострокові наслідки для інвестиційної політики [7]. З одного боку, вона може посилити зрушення в бік більш обмежувальної політики допуску іноземних інвестицій в стратегічні галузі, з іншого — спричинити зростання конкуренції за інвестиції, коли країни розпочнуть реалізацію заходів із подолання кризи. На міжнародному рівні пандемія посилить необхідність реформи МІС, оскільки заходи реагування урядів на епідеміологічну кризу та її економічні наслідки створюватимуть непорозуміння, пов'язані з виконанням зобов'язань щодо МІС.

Уряд Словаччини з метою контролю над ситуацією у 2020 році прийняв «Програму стабільності

Переваги та недоліки інвестування в Словаччині

Переваги	<ul style="list-style-type: none"> – стабільність державних інститутів і міжнародних відносин, забезпечена вступом країни до ЄС; – стратегічне географічне розташування в центрі Європи; – кваліфікована та недорога робоча сила; – запровадження євро з 1 січня 2009 року, що дозволило усунути ризики, пов'язані з курсом валют, і надалі зміцнити банківську систему; – стабільність державних і зовнішніх рахунків; – позитивне і дуже привабливе ділове середовище для іноземних інвесторів, включаючи сприятливу податкову систему та існування численних грантів на іноземні інвестиції (які можуть становити від 20 до 50% інвестиційних витрат залежно від проєкту);
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> – висока залежність економіки від автомобільного сектору та показників експорту; – високі технічні та адміністративні бар'єри: вимога ліцензій на імпорт, особливо на сировину, енергію та деякі сільськогосподарські продукти (мається на увазі: високі технічні та адміністративні бар'єри: вимога щодо ліцензування імпорту, особливо сировини, енергії деяких сільськогосподарських продуктів); – високі енергетичні витрати, які майже не задовольняються внутрішнім виробництвом електроенергії: потреби країни в електроенергії на 90% покриваються за рахунок імпорту; – недостатність інфраструктури незважаючи на проведення державних реформ; – відсутність виходу до моря; – вузькість внутрішнього ринку

Словацької Республіки на 2020–2023 роки» [15]. Документ розроблено Міністерством фінансів Словацької Республіки і затверджено на засіданні словацького уряду 18.05.2020 р. Програма визначає бюджетну, фіскальну, монетарну політику держави в умовах економічної кризи, яка розвивається в Словацькій Республіці на загальному тлі рецесії світової економіки і пандемії вірусу COVID-19.

Окрім цього, на міжнародному рівні кілька багатосторонніх груп, у тому числі G20, виступили із заявами про підтримку міжнародних інвестицій. Понад 70 країн вжили заходів щодо зменшення негативного впливу пандемії на ПП або захисту вітчизняних виробників від поглинання іноземними компаніями [16–17].

Заходи підтримки інвестицій включають:

1. Спрощення процедур інвестицій за допомогою Інтернету, надання агентствами пов'язаних із пандемією послуг щодо заохочення інвестицій і реалізація нових заходів стимулювання інвестицій в охорону здоров'я.

2. Посилення механізмів контролю за іноземними інвестиціями для захисту медичної промисловості та інших стратегічних галузей.

3. Встановлення обсягу обов'язкового виробництва, заборона на експорт медичного обладнання та зниження імпорتنних мит на медичні вироби.

Також необхідно змінити стратегію заохочення інвестицій, посиливши в ній увагу до інфраструктури і послуг [7]. Залучення інвестицій в інфраструктуру і внутрішні послуги, а також в зелену економіку передбачає створення ринку для нових секторів (наприклад, поновлюваних джерел енергії, водопостачання і санітарії, охорони здоров'я) і націлювання на інший тип фінансування (проєктне фінансування замість традиційних ПП) і на інший тип інвесторів (інвесторів у проєкти з додатковою віддачею, інституційних і соціальних інвесторів), що діють в іншій екосистемі політики (стандартів і правил регулювання фінансового ринку).

Висновки. На основі виконаного аналізу можна зробити висновок, що наразі Словаччина залишається привабливою для іноземних інвестицій країною. Незважаючи на проблеми, пов'язані з глобальною пандемією COVID-19 та з інфраструктурою в ряді регіонів, Словаччина може забезпечити збереження активів та участь в міжнародних проєктах.

Література

1. Fabuš M., Csabay M. (2018). State Aid and Investment: Case of Slovakia // The International Journal Entrepreneurship and Sustainability Issues, vol. 6, issue 2 (December). URL: https://www.researchgate.net/publication/329712563_State_aid_and_investment_Case_of_Slovakia
2. Statistical Office of Slovak Republic (Official website). Statistical Data. URL: <http://portal.statistics.sk>.
3. Fabuš M. (2012, March). Vyuzitie korelacnej analyzy pri skumaniza vislosti prilevu PZI a hospodarskeho rastu na urovni-regionov Slovenska // Economics and Business. No. 2. PP. 23–30. URL: <http://www.pauenrouni.com/sk/pevs/casopisy/...>
4. Fabuš M., & Prno I. (2014). Investicie a inovacie v podnikani // Vysoka skola ekonomie a manazmentu verejnej spravy.

5. Ministry of Economics of the Slovak Republic (Official website) // Statistical Data. URL: www.economy.gov.sk
6. Ministry of Finance of the Slovak Republic (Official website) // Statistical Data. URL: www.finance.gov.sk
7. Доклад о мировых инвестициях, 2020 год // Международное производство после пандемии. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_overview_ru.pdf [in Russian].
8. Foreign Direct Investment (FDI) Statistics. URL: www.oecd.org/investment/statistics.htm
9. Guide to the trade and investment statistical notes. URL: www.oecd.org/investment/Guide-trade-investment-statistical-country-notes.pdf
10. Coronavirus «infects» the Slovak economy Macroeconomic Forecast 2020–2023. URL: https://www.mfsr.sk/files/archiv/7/Policy_brief_apr_2020.pdf
11. Foreign direct investment (FDI) in Slovakia. URL: <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/slovakia/investment>
12. Годовой обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Словацкой республики в 2016 г. URL: https://www.polpred.com/upload/pdf/obzor_economy_Slovakia_2017.pdf
13. Slovak Republic Trade and Investment Note. URL: <http://www.oecd.org/investment/SLOVAK-REPUBLIC-trade-investment-statistical-country-note.pdf>
14. Pietrucha J., Želazny R., Kozłowska M. & Sojka O. (2018). Importand FDI as channels of international TFP spillovers. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*. No 13(1). PP. 55–72.
15. Program stability Slovenskej republiky na roky 2020 až 2023. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-stability-programme-slovakia_sk.pdf
16. OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment — 4th Edition (BMD4) (see Chapter 8 for information on the intersection of AMNE and FDI data). URL: www.oecd.org/investment/fdibenchmarkdefinition.htm
17. UNCTAD (Official website). Statistical Data. URL: <http://www.unctad.org>

References

1. Fabuš M., Csabay M. (2018). State Aid and Investment: Case of Slovakia // *The International Journal Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 6, issue 2 (December). URL: https://www.researchgate.net/publication/329712563_State_aid_and_investment_Case_of_Slovakia
2. Statistical Office of Slovak Republic (Official website). Statistical Data. URL: <http://portal.statistics.sk>
3. Fabuš M. (2012, March). Využitie korelačnej analýzy pri skumaniza vislosti prílevu PZI a hospodarskeho rastu na úrovni regiónov Slovenska // *Economics and Business*. No. 2. PP. 23–30. URL: <http://www.pauenrouni.com/sk/pevs/casopisy/...>
4. Fabuš M., & Prno I. (2014). Investície a inovácie v podnikaní // *Vysoká škola ekonomie a manažmentu verejnej spravy*.
5. Ministry of Economics of the Slovak Republic (Official website) // Statistical Data. URL: www.economy.gov.sk
6. Ministry of Finance of the Slovak Republic (Official website) // Statistical Data. URL: www.finance.gov.sk
7. Doklad o mirovykh investitsiyakh, 2020 god // *Mezhdunarodnoe proizvodstvo posle pandemii*. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_overview_ru.pdf [in Russian].
8. Foreign Direct Investment (FDI) Statistics. URL: www.oecd.org/investment/statistics.htm
9. Guide to the trade and investment statistical notes. URL: www.oecd.org/investment/Guide-trade-investment-statistical-country-notes.pdf
10. Coronavirus «infects» the Slovak economy Macroeconomic Forecast 2020–2023. URL: https://www.mfsr.sk/files/archiv/7/Policy_brief_apr_2020.pdf
11. Foreign direct investment (FDI) in Slovakia. URL: <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/slovakia/investment>
12. Godovoy obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Slovatskoy respubliky v 2016 g. URL: https://www.polpred.com/upload/pdf/obzor_economy_Slovakia_2017.pdf
13. Slovak Republic Trade and Investment Note. URL: <http://www.oecd.org/investment/SLOVAK-REPUBLIC-trade-investment-statistical-country-note.pdf>
14. Pietrucha J., Želazny R., Kozłowska M. & Sojka O. (2018). Importand FDI as channels of international TFP spillovers. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*. No 13(1). PP. 55–72.
15. Program stability Slovenskej republiky na roky 2020 až 2023. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european-semester-stability-programme-slovakia_sk.pdf
16. OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment — 4th Edition (BMD4) (see Chapter 8 for information on the intersection of AMNE and FDI data). URL: www.oecd.org/investment/fdibenchmarkdefinition.htm
17. UNCTAD (Official website). Statistical Data. URL: <http://www.unctad.org>

Павлова Олена Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Павлова Елена Николаевна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой аналитической экономики и природопользования
Волынский национальный университет имени Леси Украинки*

Pavlova Olena

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Analytical Economics and Environmental Management
Lesya Ukrainka Volyn National University*

ORCID: 0000-0002-8696-5641

Павлов Костянтин Володимирович

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва та маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Павлов Константин Владимирович

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой предпринимательства и маркетинга
Волынский национальный университет имени Леси Украинки*

Pavlov Konstantin

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Entrepreneurship and Marketing
Lesya Ukrainka Volyn National University*

ORCID: 0000-0003-2583-9593

Новосад Дарина Юріївна

*аспірантка кафедри аналітичної економіки та природокористування
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Новосад Дарина Юрьевна

*аспирантка кафедры аналитической экономики и природопользования
Волынского национального университета имени Леси Украинки*

Novosad Daryna

*Post-Graduate Student of the
Department of Analytical Economics and Nature Management
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Куденьчук Анастасія Іванівна

*аспірантка кафедри аналітичної економіки та природокористування
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Куденьчук Анастасия Ивановна

*аспирантка кафедры аналитической экономики и природопользования
Волынского национального университета имени Леси Украинки*

Kudenchuk Anastasia

*Post-Graduate Student of the
Department of Analytical Economics and Nature Management
Lesya Ukrainka Volyn National University*

ORCID: 0000-0001-9368-6811

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6939

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ И НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ
ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND SCIENTIFIC
FOUNDATIONS OF INNOVATIVE ACTIVITIES**

Анотація. У статті визначено сутність поняття «інновація» за хронологічними підходами, здійснено аналіз ринку інновацій в Україні, адже інновації стають синонімом поняття розвитку швидкого технологічного прогресу. Використання інноваційних технологій та сучасних моделей інноваційного процесу дає можливість підприємствам та організаціям бути на крок попереду від своїх конкурентів. Також у статті визначені ключові фактори, завдяки яким формуються інновації та необхідність їх розвитку. Вивчені поняття «інновація», «інноватика», «новаторство». Проаналізовано праці вчених в інноваційній сфері діяльності та нововведеннях від класиків економічної теорії до сучасних. Вбачається, що одним із важливих смислових аспектів поняття «інновація» є здійснення акцентів на практичних діях щодо втілення нового в економічній, технологічній, виробничій, торгівельній, соціальній, управлінській діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційні процеси, інноватика, нововведення, новаторство.

Аннотация. В статье определена сущность понятия «инновация» за хронологическими подходами, осуществлен анализ рынка инноваций в Украине, ведь инновации становятся синонимом понятия развития быстрого технологического прогресса. Использование инновационных технологий и современных моделей инновационного процесса дает возможность предприятиям и организациям быть на шаг впереди своих конкурентов. Также в статье определены ключевые факторы, благодаря которым формируются инновации и необходимость их развития. Изучены понятия «инновация», «инноватика», «новаторство». Проанализированы труды ученых в инновационной сфере деятельности и нововведениях от классиков экономической теории к современным. Представляется, что одним из важных смысловых аспектов понятия «инновация» является осуществление акцентов на практических действиях по воплощению нового в экономической, технологической, производственной, торговой, социальной, управленческой деятельности.

Ключевые слова: инновации, инновационные процессы, инноватика, нововведения, новаторство.

Summary. The article defines the essence of the concept of «innovation» in chronological approaches, analyzes the innovation market in Ukraine, because innovation is becoming synonymous with the concept of the development of rapid technological progress. The use of innovative technologies and modern models of the innovation process enables enterprises and organizations to be one step ahead of their competitors. Also, the article identifies the key factors due to which innovations are formed and the need for their development. Studied the concepts of «innovation», «innovation», «innovation». The works of scientists in the field of innovation and innovations from the classics of economic theory to modern ones are analyzed. It seems that one of the important semantic aspects of the concept of «innovation» is the emphasis on practical actions for the embodiment of the new in economic, technological, production, trade, social, management activities.

Key words: innovation, innovation processes, innovation, innovation, innovation.

Постановка проблеми. Найпріоритетнішою проблемою розвитку інноваційної діяльності в Україні є те, що у державній економіці країни відсутні інноваційні механізми та ефективні якості щодо прийняття інноваційних ідей.

Через слабкий розвиток інноваційного середовища значно ускладнюється створення та просування інвестиційних проєктів у комерційній галузі. Одні-

єю із перешкод розвитку інноваційної економіки є також недосконале законодавство у сфері забезпечення інноваційної діяльності. Враховуючи макроекономічну нестабільність, що відбулася в наслідок фінансово-економічних та політичних криз ХХІ столітті можна стверджувати, що промислові підприємства інноваційно розвиваються повільніше. Для того, щоб формувати якісну інноваційну політику

важливо правильно визначати та розуміти сутність поняття «інновації» та «інноваційний розвиток».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні економісти першочергово почали досліджувати інноваційну роль та існуючі проблеми в економічній діяльності. Адже, інтерес до інноваційної діяльності привертає увагу вчених ще із ХХ та ХХІ століттях. До дослідників цієї теми належать праці Й. Шумпетера [21], його послідовників Н. Кондратьєва [9], Г. Доброва [5], М. Туган-Барановського [17], Р. Фостера [19], С. Глазьева [3], И. Балабанова [2] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є глибокий аналіз теоретичних досліджень наступних розумінь, — «інновації», «процеси інновацій», «новаторство» та трактування цих термінів зарубіжними та вітчизняними дослідниками. А також, велике бажання проаналізувати та дослідити ринок інновацій в Україні шляхом вивчення теперішнього рівня підприємств з точки зору інновацій та інноваційних стратегій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах державного регулювання підприємництва їх діяльність та розвиток зумовлені якісною працею інноваційних механізмів, а також реалізованими нововведеннями. Саме тому у теперішньому світі, інновації є чинником швидкого росту й розвитку сукупної організованої і злагодженої діяльності людей. А усім відомі поняття інновації, інноваційні процеси та зміни назавжди закарбувалися в уявленні та думках багатьох успішних бізнесменів. Саме тому, це спонукає до необхідності досліджувати сутність інновацій та їх актуальність [4].

Повертаючись до історії, найперше визначення «інновації» взяло свій початок у наукових дослідженнях культурологів у ХІХ столітті й трактувалося, як піднесення певних елементів із однієї культури у іншу. Зазвичай мова йде про фільтрацію та обмін звичаїв європейської культури та методів їх приналежності у африканське та азійське середовище.

Лише на початку ХХ століття почали досліджувати логіку технічних інновацій, проте ще у ХVІІ столітті ученим Адамом Сміттом у своїй діяльності про дослідження природи й причин багатства народів, були розставлені акценти на необхідності збільшення продуктивності праці шляхом введення технічних інновацій.

Початкові інноваційні теорії беруть початок із Західної Європи та стосуються західноєвропейських дослідників В. Мітчелліа та В. Зомбарта, які вважали за основу економічний механізм капіталістичних підприємств.

Дослідники вважали, що основним призначенням та ідеологією підприємств є його прибутковість. Однак, здобути цю мету можливо виключно за умови реалізації технічних нововведень шляхом втілення їх у матеріальній формі. Отже, інноваційний процес, можна вважати основою капіталізму.

Відомий науковець В. Зомбарт давав характеристику підприємцю, як представнику технічного розвитку. Натомість, інший видатний науковець В. Мітчелліа вважав підприємця, як видозміну поглядів на роль бізнесмена у економічних процесах.

Зарубіжні економісти: К. Маркс, В. С. Джевонс, Х. Кларк, С. Де Вольф та Я. Ванн Гельдерен та український учений М. Туган-Барановський довели та підтвердили свою теорію щодо розвитку інновацій у актуальному вигляді, що є наслідком учених, якими було досліджено економічний розвиток економіки та суспільства, а також виявлено нерівномірності у темпах економічного зростання.

Вищевказані учені вважали, що на причину коливань у економіці впливають екзогенні показники. Проте, досліджуючи циклічність промислового виробництва на основі великої кількості статистичних даних, російським економістом М. Кондратьєвим, було зроблено висновок щодо існування циклічності кон'юнктури ринку.

Таким чином, М. Кондратьєв хоч і не застосовував термін «нововведення», проте, у своїх дослідженнях аналізував саме це.

Ученим було глибоко досліджено та проаналізовано причинно-наслідкову динаміку еволюції економічного розвитку, проте, він не зміг дати пояснення надмірного інтересу бізнесу до нововведень і нових технологій.

Саме тому ці неточності у вищезазначеному вченні дали поштовх до майбутніх досліджень, наслідком яких є інноваційна теорія технологічної зміни [8; 9; 17].

Мотивацією у виникненні вищевказаної економічної теорії й розвитку стала теорія Й. Шумпетера, який був першим представником поняття «інновація» та відсортував нововведення за рангом новизни. Також вченим було досліджено можливості втілення нововведення за ідеями, зокрема, він представив «ефективну конкуренцію». Дана ідеологія відображала, характеризувала та аналізувала систему конкуренції у взаємозв'язку із монополією.

Зважаючи на теорію стрімкого розвитку економічної системи, заснованої на принципі приватної власності, науковець Й. Шумпетер дав пояснення й характеристику економічній кон'юктурі, тобто, еволюції між економічними нововведеннями, що зумовлені рухом капіталовкладень.

Тобто, зважаючи на вищезазначене, можемо дійти до висновку, що циклічність у економічному розвитку є закономірною та базуються на прагматичному аналізі науково-технічного прогресу, а нововведення у технологічному аспекті стають причиною у відхиленнях економічної активності [21].

Інші економічні дослідники (Н. Кондратьєва, Г. Добров, М. Туган-Барановський, Р. Фостер, С. Глазьев, И. Балабанова) наполягали, що сукупність ознак між попитом і пропозицією є правомірними та закономірністю нововведень.

Цими ж наслідками у економіці є фази промислового циклу між зростанням та пригніченням.

Однак, жодними статистичними обґрунтуваннями ці явища науковці не підкріпили.

Беззаперечного значення у дослідження Шумпетера стало те, що він першим виділив явище новації та зумів його проаналізувати [3; 19].

Після 1945 року у США активно почала розвиватись теорія нововведень. А у ФРН зазначена теорія зародилась лише у середині 60-х років.

У післявоєнні роки інноваційні розробки новинок орієнтувались виключно на попит. Даний підхід передбачав самостійний технічний розвиток і здатність більш точно вибирати перелік технічних ідей тотожно економічним критеріям.

Існують архетипи, що мотивуються позицією внутрішніх зв'язків між дослідженнями та створенням дієвої стратегії у виробництві.

Також, виділяють ще одну модель, що враховує практичні навички великих приватних капіталістичних фірм, що формують науково-дослідні організації-лабораторії на території цих же підприємств. Основною їх рисою є те, що вони не покладаються на звичний взаємозв'язок між університетами та галузями підприємств.

Послідовники Й. Шумпетера досліджували техніко-економічний прототип економічному розвитку та пояснили, що технологічні зміни здійснюються не лише зазнаючи фізичного зносу, але і через тривалу експлуатацію певних технологічних методів, їх поширення у певних галузях, що призводить до зменшення норми прибутків підприємств.

Оскільки у ХХ столітті першовідкривачем поняття інновація став Й. Шумпетер, то саме його глибокі вивчення даного питання стали локомотивом для роботи інших науковців в інноваційних дослідженнях.

Смислове значення терміну «новація» трактується, як початок нового. Слід зазначити, що у літературі часто прирівнюють поняття нововведення, інновації або новшество, проте, вони відрізняються один від одного.

До нововведень належать: нова методика, новий стандарт, нові методики, інструкції, рекомендації

чи порядок, патент або інша документація на нову чи вдосконалену технологію, товарні знаки, ноу-хау та ін.

Під новшеством слід розуміти наслідок практичних, ґрунтовних вивчень, експериментальних аналізів та розслідувань у різних сферах діяльності задля поліпшення їх результативності та продуктивності.

Якщо взяти до уваги опрацювання сучасних авторів стосовно використання терміну нововведень, то вони вживають для цього поняття різнобічні характеристики відповідно до специфіки й цілей об'єкта, який підлягає дослідженню. Для прикладу, К. Найт розглядав поняття нововведень, як «введення» чогось іншого, цікавішого, перспективнішого у взаємодії з підприємствами, установами, організаціями та суб'єктів їх діяльності. Тобто, нововведення завжди слугувало методом перемін в організаціях [5].

Натомість, А. Г. Кругліков вважав поняття «нововведень», новим досягненням НТП, що використовується у праці людини. Е. Менсфілд стверджував, що коли нове пристосування активно використовується в будь-якій діяльності він автоматично набуває науково-технічних новаційних ознак [5]. Більш чіткого відокремлення цим поняттям дав П. Лелон, він стверджував, що новшества, це абсолютно нові технологічні види й методи [5].

Найбільш інтегровано та об'єктивно трактував вищевказане поняття советський науковець Н. Лапін, він вважав, що нововведення слід трактувати, як сукупність розширень, популяризації і використання абсолютно нових утилітарних підходів до новацій [5].

Аналізуючи актуальні вітчизняні (місцеві) та зарубіжні словники з економіки знаходимо інформацію про те, що згідно них, термін інновація трактують як: впровадження сучасних методик, технік та технологій, організації діяльності по новому та реалізацію товарів, послуг, що зумовлює бути конкурентоспроможними та мати очевидні переваги над суперниками. Отже, це кардинально новітній метод у конструюванні реалізації товарів, внаслідок цього, зазначені складові дають можливість підприємству та його безпосередньому керівнику отримувати значні переваги над конкурентами; зміна техніки та технологій внаслідок вкладання засобів у економічний сектор [11].

Глибоко аналізуючи галузь регулювання науки та техніки відомий американський вчений Б. Твісс вважав нововведення розвитком, в якому ідейність або створення чогось нового накопичує кардинально глобальний економічний сенс.

Саме тому, можна сміливо вважати, що це цілісна й неподільна справа, що організовує всі основні

галузі науки, економіки, техніки та управління. Суть даного методу заключається у тому, що розвиток новинки можна охарактеризувати етапом від виникнення ідей до її товарного втілення. Цей процес формує цілу сукупність між виробництвом, обміном та споживанням.

Стосовно вищезазначеного німецький дослідник Ф. Хаберланд мав свої глибокі переконання. Він вважав, що нововведення містять науково-технологічні, науково-технічні, економічні та організаційні зміни, що беруть свій початок у відтворюваному процесі.

В підтвердження своєї думки він наводив ключові характеристики: якість, оригінальність та незвичність виробу, технологій та способи їх створення, реалізації, циклічності нововведень, господарської активності та соціологічних результатів [10].

О. Савченко зробив висновок, що інновація — безперервний механізм формування, поширення та застосування методів для вирішення будь-яких проблем по-новому. О. Попова розуміє інновацію, як цілеспрямований і керований перебіг видозміни освітніх практик внаслідок формування та реалізації нововведень [16]. На думку Б. Санто, інновації — технічно-економічний процес, що відбувається внаслідок застосування винаходів та ідей, що створюються задля кращих виробів та технологій і в майбутньому приносить дохід.

К. Найт — відомий спеціаліст у інноваційній діяльності дав характеристику визначенню нововведень, як уособлення новинок щодо підприємств, установ, організацій або їх середовищ та розглянув нововведення, як процес зміни на підприємствах, установах, організаціях [18].

Більш чітко термін нововведень та інновацій трактує П. Лелон, згідно його твердження, інновація — технічно-економічний процес, який внаслідок використання на практиці інтелектуальної діяльності, винаходів та ідеологій призвів до формування кардинально нових типів продукції та технологій, який характеризується кращими рисами, аніж попередні.

Визначення терміну нововведення науковець трактує перебігом між виникненням наукової ідеї до її аргументування й створення спеціалізованого, технологічного винаходу, що в подальшому призводить до отримання доходу [20].

Паламарчук В. трактує поняття інновації, як результат творчого пошуку однієї особи або цілого колективу, що дає змогу відкривати новизну у науці та практиці і як наслідок формуються та втілюються кардинально нові ідеї. Якщо учений розкриває щось кардинально нове, то він є новатором, якщо трансформує наукову ідею у практику — інноватором.

Представники російської наукової спільноти Ю. Яковець та Б. Кузик вбачають, інновації — серцем інвестицій, адже, без них, будь-які капіталовкладення стають недостатніми і навіть згубними, адже тим самим пролонгують існування неконкурентоспроможних товарів, робіт чи послуг [1].

Отже, проаналізувавши усі вищезазначені позиції учених, можна дійти до висновку, що інновації це певні видозміни усіх сфер діяльності підприємств, установ, організацій, зокрема у процесі створення або моніторингу господарської, фінансової, організаційної та соціальної ланок.

Усі вищезазначені напрямки формуються за ініціювання та експлуатації нових або поліпшувальних рішень, що сформувалися внаслідок НТП та мають на меті задовольнити усі соціальні потреби, що стрімко зростають та як наслідок, підвищують конкурентоспроможність таких підприємств. На думку авторів, вищезазначена термінологія уособлює в собі деякі важливі уточнення. Першочергово, ці переміни передбачають не лише модернізацію процесів виробництва, але і зміни різноманітних сфер діяльності підприємств. Другим пунктом в запропонованому значенні потрібно встановити мету інновації задля задоволення запитів споживачів, а також збільшення конкурентоспроможності самих підприємств, установ, організацій. По-третє, якщо взяти до уваги визначення поняття «інновації», то у ньому яскраво визначено та сформульовано суб'єкт, у даному випадку ним виступає підприємство, установа або організація.

Отже, можемо прокласифікувати інновації за типами та способами управління сферами господарської діяльності, як етап між наукою, виробництвом, інвестицією та збутом продукту реалізації.

Створивши сукупність взаємозалежних систем, методів або важелів внутрішнього управління, потрібно обліковувати кількість та характерні риси нововведень, які утворюють дані процеси.

Необхідно структурувати інновації, адже, це чітко та неупереджено відобразить їх різносторонність та багатоманітність методів їх використання [13; 14].

Класифікуючи інновації за категоріями ми отримуємо не лише структуровані об'єкти, а і можемо виявляти в них слабкі та вразливі місця.

Місцеві та іноземні науковці, висловили величезну кількість гіпотез стосовно структурування цілісності інновацій, їх складу та характеристик за класифікаціями.

Так у місцевих та іноземних виданнях їх чисельність переходить за двадцять, але це є ознакою того, що підмінено значення типологічних ознак

на характеристику їх відмінностей у типологічних групах [15].

Аналізуючи методи та підходи до інновацій слід також відзначити науковця В. Мединського, який запропонував здійснити класифікації інновацій за наступними ознаками: ступінь розроблення й реалізації; рівень чутливості до змін; сфера застосування та реалізації; обсяг новизни та інтенсивності змін.

Узагальнивши усі наявні позиції вчених щодо трактування інновацій пропонуємо сприймати їх, як зміну усіх сфер життєдіяльності підприємств: виробничу, маркетингову, фінансову, організаційну та соціальну. Впровадивши, освоївши, та в процесі, використавши нові рішення, які попередньо були засновані на НТП з метою безперервного зростання суспільних потреб та підвищуючи конкурентоспроможності підприємств [12].

На думку авторів, такі формулювання містять деякі важливі узагальнення. Першим вагомим критерієм є не лише модернізація процесів виробництва, а і прогнозовані зміни у різноманітних сферах діяльності підприємств. Другим критерієм є формування мети інновації. Основною метою є задовольнити уявлення споживача та при цьому бути конкурентоспроможним підприємством на ринку. Третім, не менш важливим, критерієм є чітко визначений суб'єкт, який здійснює інноваційну діяльність. У даному випадку цим суб'єктом виступає підприємство, установа, організація.

На думку авторів, такі ознаки містять певні суттєві обґрунтування. Першим вагомим критерієм є не лише модернізація процесів виробництва, а і прогнозовані зміни у різноманітних сферах діяльності підприємств. Другим критерієм є окреслення мети інновації. Основною метою є задовольнити уявлення споживача та при цьому бути конкурентоспроможним підприємством на ринку. Третім, не менш важливим, критерієм у формулюванні інновацій є конкретно сформований індивід, що реалізовує інноваційну діяльність. Таким індивідом у наведеному випадку виступає підприємство, установа або організація.

На нашу думку, аналізуючи літературні джерела, можна із легкістю виявляти найбільш суттєві класифікаційні інноваційні ознаки та у кінцевому результаті презентувати їх узагальнену класифікацію. За допомогою узагальнення є перспектива оцінки спрямування процесу інновацій, а також його результативність, визначити можливі перспективи у подальших інноваціях, створювати важелі економіки та формулювати організаційні форми контролю за інноваційною діяльністю і наостанок встановлювати та налагоджувати відносини з різноманітними інноваційними видами.

Аналізуючи Закон України «Про інноваційну діяльність» термін «інновація» необхідно трактувати так: інновації — новостворені або удосконалені технології, що здатні до конкурентоздатності, а також організаційно-технічні рішення адміністративного, виробничого або комерційного значення. Інновації є результатом спільної взаємної діяльності, що спрямована на досягнення науково-технічного прогресу [6].

У визначенні інноваційних типів існують певні складнощі, адже, чимала кількість процесів, які їх формують відносять до складних систем.

Враховавши усі недоліки та слабкі сторони, які виникли в ході аналізу цієї роботи, пропонуємо розглянути нове трактування визначення «інновація».

Інновація — комплекс утворених або покращених пропозицій, товарів, послуг, робіт, ідей, принципів, методик, що знайшли місце для застосування на практиці із ціллю досягнути економічний, науково-технологічний, екологічний, інформаційний, соціальний та іншого виду ефекти.

Дане трактування урізноманітнює види новинок, які взяті за основу самого процесу інновації та включає той факт, що лише в процесі практичної діяльності і реалізації, будь-яка новинка може набути статусу інновації. Найголовніше, що у даному понятті зазначена мета — той ефект або вигода, яку у кінцевому результаті хоче отримати будь-який новатор.

Отже, формулюючи вищевказане визначення та враховуючи ключові ознаки, які притаманні інноваціям: новинка, інтерес на ринку, рентабельність та прибутковість. Слід зазначити, що предметом інноваційних досліджень є нововведення, як сукупність зміни стану об'єктів та процесів створення новинок.

Інноватика — науковий вид діяльності, який досліджує різноманітні проблематичні питання у створенні, формуванні та реалізації новинок та нововведень, шляхом їх розповсюдження та пристосування у різноманітних інноваційних організаціях.

Інновація це реалізований ефект, який набувається після вкладення у нові продукти, технології, процеси або операції власний чи запозичений капітал.

Реалізація інновацій це своєрідний обмін грошей на інновації, «гроші = інновації». Внаслідок даного обміну отримані підприємцем, інвестором або продавцем кошти компенсують ті витрати, що були понесені на формування та реалізацію інновацій і в кінцевому результаті приносять дохід та стимулюють підприємців створювати нові та більш цікаві інноваційні блага.

Враховуючи вищевказане можемо зробити висновок, що інновації виконують такі основні функції: інноваційну, відтворювальну та стимулюючу [2].

На сьогоднішній день, втілення інноваційної діяльності розглядають як спосіб підвищити конкурентоздатність товарів, робіт, послуг, а також задля підтримання високого темпу інноваційного розвитку та дохідності.

Отже, завдяки застосуванню різноманітних інноваційних процесів спостерігається зміна якісних та кількісних характеристик виробничої сфери та сфери споживання, а також зростає розвиток економіки в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проаналізувавши погляди іноземних та місцевих дослідників стосовно поняття інновацій, слід виділяти три основні методи до визначення цього наукового питання.

З однієї сторони, науковці стверджують, що інновації — наслідок творчих процесів у вигляді нових або вдосконалених технологій. З іншої сторони, наставителі системних та процесних підходів вважають, що інновації — це перебіг між впровадженням та

використанням кардинально нових рішень, а також це процес вдосконалення та зміни продуктів.

Виділяють також еволюційний метод, який знайшов своє поширення у інноваційній теорії. Згідно із цим методом, інновацію розглядають, як модернізацію або зміну, що позначається на технології, продукті, системі чи методах. Створивши єдину класифікацію інновацій та згрупувавши їх за різними ознаками застосували англійську термінологію — ми отримуємо можливість впорядкувати більшість інноваційних типів.

Оскільки не існує єдиного алгоритму стосовно того, як стати інноваційно привабливим та як вижити у сучасних умовах ринкової економіки для кожного підприємства окремо, пропонуємо класифікувати інновації та послідовно змінювати покоління інноваційного процесу, що наведені у роботі. Даний підхід з легкістю може допомогти новаторам знайти кожному свою стратегію для інноваційного розвитку відповідно до умов та можливостей в яких вони на даний час знаходяться.

Література

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. Київ: КНЕУ, 2003. 394 с.
2. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент. СПб.: Питер, 2000. 208 с.
3. Глазьев С. Ю. Экономическая теория технического развития М.: Наука, 1990.
4. Дідченко О. І., Бибочкіна О. Ю. Сутність та класифікація інновацій // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2013, вип. № 4. С. 48–58.
5. Добров Г. М. Прогнозирование и оценки научно-технических нововведений. Киев: Наук. думка, 1989. 280 с.
6. Закон Украины «Об инновационной деятельности» // Ведомости Верховной Рады Украины, 2002. № 36. Ст. 266.
7. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 448 с.
8. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посіб. Київ: Академія, 2005. 400 с.
9. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. 526 с.
10. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 504 с.
11. Крикуненко Д. О. Проблеми впровадження інновацій на підприємствах. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mimi/2011_4_1/1_5.pdf
12. Павлова О. М., Павлов К. В. Пріоритетні напрями державного регулювання конкуренції: вітчизняний та зарубіжний досвід // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. Вежа-Друк. 2019. № 1(17). С. 14–20.
13. Павлова О. М. Товарна форма організації суспільного виробництва В умовах розвитку національної економіки України (другої половини XVII — кінця XVIII ст.): монографія. Луцьк. Видавництво «Терен», 2019. 480 с.
14. Павлова О. М., Купчак В. Р., Павлов К. В., Лагодієнко В. В. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика: монографія. Луцьк. СПД Гадяк Жанна Володимирівна. Друкарня «Волиньполіграф», 2019. 346 с.
15. Петренко О. П. Інновації як складова ефективного розвитку зерновиробних та зернопереробних підприємств. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2010_3/st3.pdf
16. Тверезовська Н. Т., Шарата Н. Г. Роль інновацій у розбудові вищих навчальних закладів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2012_14/018.pdf
17. Туган-Барановський М. И. Промышленные кризисы. К.: Наук. Думка, 1996. 260 с.

18. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. К.: Либідь, 2006. 480 с.
19. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают. М.: Прогресс, 1987. 26 с.
20. Хомік В. В. Теоретичні дослідження інноваційної активності регіону. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf
21. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 453 с.

References

1. Antonjuk L. L. Innovacii: teoriya, mekhanizm rozrobky ta komercializacii: monohrafija. Kyjiv: KNEU, 2003. 394 s.
2. Balabanov I. T. Innovatsionnyy menedzhment. SPb.: Piter, 2000. 208 s.
3. Glazev S. Yu. Ekonomicheskaya teoriya tekhnicheskogo razvitiya M.: Nauka, 1990.
4. Didchenko O. I., Bybochkina O. Ju. Sutnistj ta klasyfikacija innovacij // Ekonomichnyj visnyk Zaporizkoji derzhavnoji inzhenernoji akademiji. 2013, vyp. # 4. S. 48–58.
5. Dobrov G. M. Prognozirovanie i otsenki nauchno-tekhnicheskikh novovvedeniy. Kiev: Nauk. dumka, 1989. 280 s.
6. Zakon Ukrainy «Ob innovatsionnoy deyatelnosti» // Vedomosti Verkhovnoy Rady Ukrainy, 2002. № 36. St. 266
7. Zakharchenko V. I. Innovacijnyy menedzhment: teoriya i praktyka v umovakh transformacii ekonomiky: navch. posib. Kyjiv: Centr uchbovoji literatury, 2012. 448 s.
8. Jokhna M. A. Ekonomika i orghanizacija innovacijnoji dijajnosti: navch. posib. Kyjiv: Akademija, 2005. 400 s.
9. Kondratev N. D. Problemy ekonomicheskoy dinamiki. Moskva: Ekonomika, 1989. 526 s.
10. Krasnokutsjka N. V. Innovacijnyy menedzhment: navch. posib. Kyjiv: KNEU, 2003. 504 s.
11. Krykunenko D. O. Problemy vprovadzhennja innovacij na pidpryjemstvakh. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mimi/2011_4_1/1_5.pdf
12. Pavlova O. M., Pavlov K. V. Priorytetni naprjamy derzhavnogho rehuljuvannja konkurenciji: vitchyznjanyj ta zarubizhnyj dosvid // Ekonomichnyj chasopys Skhidnojevropejskogo nacionalnogho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Lucjk. Vezha-Druk. 2019. #1(17). S. 14–20.
13. Pavlova O. M. Tovarna forma orghanizaciji suspilnogho vyrobnyctva V umovakh rozvytku nacionalnoji ekonomiky Ukrainy (drughoji polovyny KhVII — kincja XVIII st.): monohrafija. Lucjk. Vydavnyctvo «Teren», 2019. 480 s.
14. Pavlova O. M., Kupchak V. R., Pavlov K. V., Laghodijsenko V. V. Formuvannja ta rehuljuvannja rehionalnykh energhetychnykh system: teoriya, metodologhija ta praktyka: monohrafija. Lucjk. SPD Ghadjak Zhanna Volodymyrivna. Drukarnja «Volynjpolighraf», 2019. 346 s.
15. Petrenko O. P. Innovacii jak skladova efektyvnogho rozvytku zernovyrobnykh ta zernopererobnykh pidpryjemstv. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2010_3/st3.pdf
16. Tverezovsijka N. T., Sharata N. Gh. Rolj innovacij u rozbudovi vyshhykh navchalnykh zakladiv. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pedalm/texts/2012_14/018.pdf
17. Tugan-Baranovskiy M. I. Promyshlennye krizisy. K.: Nauk. Dumka, 1996. 260 s.
18. Fedulova L. I. Innovacijna ekonomika: pidruchnyk. K.: Lybidj, 2006. 480 s.
19. Foster R. Obnovlenie proizvodstva: atakuyushchie vyigryvayut. M.: Progress, 1987. 26 s.
20. Khomik V. V. Teoretychni doslidzhennja innovacijnoji aktyvnosti rehionu. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf
21. Shumpeter Y. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. M.: Progress, 1982. 453 s.

Щербак Сергій Михайлович*аспірант кафедри управління персоналом, економіки праці та економічної теорії
Полтавського університету економіки і торгівлі***Щербак Сергей Михайлович***аспірант кафедры управления персоналом, экономики труда и экономической теории
Полтавского университета экономики и торговли***Shcherbak Serhiy***Postgraduate Student of the Department of
Personnel Management, Labor Economics and Economic Theory
Poltava University of Economics and Trade*

ORCID: 0000-0002-7440-4652

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6953

**ТЕОРЕТИЧНІ Й ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ
ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ДЕРЖАВИ ДОБРОБУТУ»****ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ
ФОРМИРОВАНИЯ КОНЦЕПЦИИ «ГОСУДАРСТВА БЛАГОСОСТОЯНИЯ»****THEORETICAL AND HISTORICAL PREREQUISITES
FOR THE FORMING OF THE CONCEPT OF «WELFARE STATE»**

Анотація. У статті розглянуто погляди науковців щодо історичних передумов формування теоретичної концепції «держави добробуту». Загальні принципи розбудови національної економіки на засадах зростання добробуту нації розроблялися вже античними мислителями і були певним чином розвинуті у часи середньовіччя. Визначено, що відносно цілісної форми концепція «держави добробуту» набула лише у ХХ столітті. Згідно основних постулатів цієї концепції, держава зобов'язана підтримувати рівність у правах для всіх громадян та суспільних прошарків, забезпечувати повну зайнятість, створення нових робочих місць, реалізовувати програми соціальної допомоги людям, що опинилися у складних життєвих ситуаціях, гарантувати соціальну та економічну стабільність, створювати умови для самовизначення особистості завдяки своїй владі. Показано, що держава має сприяти економічному та суспільному прогресу усіх своїх громадян, оскільки саме у цьому сенсі можна говорити про соціальну державу, тому що на цій основі формується громадянське суспільство держави добробуту. Доведено, що кінцева мета «держави добробуту» полягає у збереженні соціально-політичної стабільності, досягненні сталого економічного зростання, формуванні системи соціального захисту населення, зниженні гостроти соціальної нерівності шляхом надання усім громадянам однакових можливостей для гідного існування. У статті обґрунтовано, що впровадження конституційно закріпленої державної стратегії розвитку країни має призвести до того, що метою державної політики стане розбудова такої моделі соціально орієнтованої ринкової економіки, в якій свідоме та поступове підвищення добробуту громадян є головним ціннісним пріоритетом соціально-економічної динаміки країни. Запропоновано науковий підхід щодо розробки, визначення та реалізації державної стратегічної програми розбудови «держави добробуту» в Україні, як єдиної лінії дій всіх урядів країни у найближчій і довгостроковій перспективі, що надасть суспільству єдиний критерій оцінки ефективності будь-якої ланки державного управління – досягнутий результат, тобто зростання добробуту усіх громадян країни.

Ключові слова: «держави добробуту», соціально-політична стабільність, соціальна нерівність, підвищення добробуту.

Аннотация. В статье рассмотрены взгляды ученых относительно исторических предпосылок формирования теоретической концепции «государства благосостояния». Общие принципы построения национальной экономики на принципах повышения благосостояния нации разрабатывались уже античными мыслителями и были далее развиты в период

середньовіквья. Сделан вывод о том, что относительно целостную форму концепция «государства благосостояния» приобретает только в XX столетии. Согласно основным постулатам этой концепции, государство обязано поддерживать равенство в правах для всех граждан и общественных слоев, обеспечивать полную занятость, создание новых рабочих мест, реализовывать программы социальной помощи людям, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, гарантировать социальную и экономическую стабильность, создавать условия для самоопределения личности благодаря своей власти. Показано, что государство должно способствовать экономическому и социальному прогрессу всех своих граждан, поскольку именно в этом смысле можно говорить о социальном государстве, так как на этой основе формируется гражданское общество государства благосостояния. Доказано, что конечная цель «государства благосостояния» состоит в сохранении социально-политической стабильности, достижении устойчивого экономического роста, формировании системы социальной защиты населения, снижении остроты социальной несправедливости путём предоставления всем гражданам одинаковых возможностей для достойного существования. В статье аргументировано, что внедрение конституционно закреплённой государственной стратегии развития страны должно привести к тому, что целью государственной политики станет построение такой модели социально ориентированной экономики, в которой сознательное и поступательное повышение благосостояния граждан станет главным ценностным приоритетом социально-экономической динамики страны. Предложен научный подход к разработке, определению и реализации государственной стратегической программы формирования «государства благосостояния» в Украине, как единой линии действий всех правительств страны в ближайшей и долгосрочной перспективе, что даст обществу единый критерий оценки эффективности любого звена государственного управления – достигнутый результат, то есть повышение благосостояния всех граждан страны.

Ключевые слова: «государство благосостояния», социально-политическая стабильность, социальное неравенство, повышение благосостояния.

Summary. The article discusses the views of scientists on the historical prerequisites for the formation of the theoretical concept of the «welfare state». The general principles of building a national economy on the basis of the growth of the welfare of the nation were developed already by ancient thinkers and were in some way developed in the Middle Ages. It is determined that the concept of «welfare state» has become relatively integral only in the twentieth century. According to the main postulates of this concept, the state is obliged to maintain equal rights for all citizens and social strata, to ensure full employment, to create new jobs, to implement social assistance programs for people in difficult life situations, to guarantee social and economic stability, to create conditions for self-determination of the individual through its power. It is shown that the state should contribute to the economic and social progress of all its citizens, since it is in this sense that we can talk about a social state, because on this basis the civil society of the welfare state is formed. It has been proved that the ultimate goal of the «welfare state» is to maintain socio-political stability, achieve sustainable economic growth, form a system of social protection of the population, reduce the severity of social inequality by providing all citizens with the same opportunities for a decent existence. The article substantiated that the introduction of a constitutionally enshrined state strategy for the country's development should lead to the fact that the purpose of state policy will be to develop such a model of a socially oriented market economy, in which conscious and gradual improvement of the welfare of citizens is the main value priority of the socio-economic dynamics of the country. A scientific approach to the development, definition and implementation of the state strategic program for the development of the «welfare state» in Ukraine as a single line of action of all governments of the country in the near and long term is proposed, which will provide the society with a single criterion for assessing the effectiveness of any level of public administration – the result achieved, that is, the increase in the welfare of all citizens of the country.

Key words: «welfare state», socio-political stability, social inequality, welfare increase.

Постановка проблеми. Формування концепції «держави добробуту» в галузі економічної теорії протягом тривалого історичного періоду складає важливе теоретичне й науково-практичне завдання наукового пошуку задля реалізації принципів держави добробуту як моделі соціально-економічного розвитку провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження складають праці таких фахівців та науковців у галузі економічної науки, як: Ксенофонт [1], Платон [2], Аристотель [3], Т. Мор [4], Т. Кампанела

[5], Дж. Уінстенлі [6], Ж. Руссо [7], К. Сен-Сімон [8], Л. фон Штейн [10], Л. Ерхард [18], П. Лащенко [13], А. Булатов [15], А. Борцов [17].

Формулювання цілей статті. Аналіз різнобічних наукових праць та досліджень. Дослідження теоретичних й історичних передумов, етапів зародження, розвитку та формування концепції «держави добробуту» в економічній теорії та практиці провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження історичних етапів формування концепції «держави

добробуту» та вивчення здобутків провідних країн є актуальними для розкриття особливостей, протиріч у формуванні «держави добробуту», надають можливість розробити комплекс практичних рекомендацій щодо побудови в Україні ефективно діючого механізму «держави добробуту».

Античні дослідники своєрідно бачили «державу добробуту». У Ксенофонта [1] механізм «держави добробуту» полягав у створенні гігантського, на ті часи, підприємства щодо розробки лаврійських срібних копалень, що сприяло б перебудові афінської держави за принципами соціальної справедливості та підвищення добробуту населення. Платон задля побудови «держави добробуту» вважав за достатнє «...надати всім станам можливість мати власну частку багатства у загальному розквіті» [2, книга IV, 421 с]. На думку Аристотеля, ідеальний поліс, це коли: «Будь-яка правильно мисляча людина та держава повинні розумітися у цілому, узгодитися з найкраще поставленою метою життя» [3, книга Н, р.1324b]. Тобто на думку античних економістів узгодженість цілей та засобів їх спільного досягнення членами суспільства є інструментом побудови «держави добробуту».

Деяко інакше бачили ідеальну державу економісти середньовіччя. Так, Томас Мор у 1576 році у своїй книзі «Утопія» показав ідеальну систему суспільного устрою на прикладі вигаданої острівної держави. Головна причина всіх вад та нещастя у Мора — це приватна власність. «Єдиний шлях до добробуту суспільства міститься в майновій рівності, а це навряд чи можливо виконати коли-небудь там, де у кожного є своя власність.» [4]. Приватна власність у Мора загострює протиріччя інтересів особистості та суспільства, багатих та бідних, розкоші та злиднів, а тому має бути знищена. Праця є обов'язковою в «Утопії» для всіх: «...щоб ніхто не сидів марно, а щоб кожен старанно займався своїм ремеслом...» [4].

У своїй праці «Місто Сонця» Томмазо Кампанелла запропонував власну модель ідеального міста-держави. Із знищенням власності, на думку Кампанелли, знищуються у місті Сонця і численні вади, зникає егоїзм та розвивається любов до громади. «...Все, у чому вони потребують допомоги, вони отримують від громади. Та посадові особи ретельно стежать, щоб ніхто не отримував більше, ніж йому потрібно, нікому, при цьому, не відмовляючи у необхідному...» [5]. Думку Кампанелли відносно того, що приватна власність є першопричиною усіх лих, продовжив Джерард Уінстенлі в опублікованому ним 26 січня 1649 року «Новому законі справедливості». Він стверджував, що: «По-перше, приватна влас-

ність стала причиною того, що люди почали красти один в одного. По-друге, вона змусила приймати закони, що дозволяють вішати тих, хто вкрав. Приватна власність змушує людей вчинювати злочини, а потім вбиває їх за це» [6]. Тому Уінстенлі писав: «Нехай буде загальна скарбниця, ніким та ніде не огорожена та відкрита, щоб ніхто не сказав: це моє, або це заколот та зрада королю справедливості» [6].

Свідомою та добровільною асоціацією членів суспільства на підставах взаємного договору бачив «державу добробуту» Жан-Жак Руссо. «Суспільний договір», на думку Руссо, є тією необхідною умовою, у відповідності до якої стає можливим встановлення загального добробуту: «Одна тільки загальна воля може керувати силами держави у відповідності з метою її встановлення, чим є загальний добробут» [7, книга 2, глава I]. Свою модель утворення нового суспільства пропонував і Клод Анрі де Сен-Сімон: «Усі люди працюватимуть; вони будуть дивитися на себе, як на працівників, що прикріплені до майстерні, праця якої наблизить людський мозок до його божественного провидіння» [8]. Він був упевнений, що досягнення величної мети людства можливе лише тоді, коли: «...на кожного покладено обов'язок постійно спрямовувати свої сили на користь людства...» [8]. Огюст-Рішар Лагот'єр розумів своє суспільство майбутнього як: «...розподіл праці відповідно силам, їжі — відповідно потребам, освіти — відповідно здібностям». Держава самотужки має володіти знаряддями виробництва та розподіляти між громадянами роботу та їжу, адже праця є обов'язковою для всіх [9].

Незважаючи на те, що побудова справедливої та соціальної держави була предметом наукових досліджень науковців різних часів, починаючи з античних дослідників, чіткого визначення та конкретних критеріїв побудови «держави добробуту» жодний з них не запропонував.

Вперше поняття «соціальна держава» знаходимо у Лоренца фон Штейна у 1850 році. Варто зазначити, що передумовою виникнення такої категорії став пошук способів усунення протиріч, що виникають у капіталістичному суспільстві, засобами самої держави. На думку Л. фон Штейна, захистити робочих від капіталу здатна тільки держава, оскільки держава вище капіталу та праці і сама «сильно потерпає від залежного становища нижчого чисто-робітничого класу» [10], бо чим численнішим є цей клас, тим біднішою стає держава. Лоренц фон Штейн дав визначення, що стало класичним, соціальній державі: вона «зобов'язана підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх суспільних класів та для самовизначення особистості завдяки своїй владі. Вона зобов'я-

зана сприяти економічному та суспільному прогресу усіх своїх громадян, бо за великим рахунком, розвиток одного виступає умовою розвитку іншого і саме у цьому сенсі говоримо про соціальну державу» [11].

На практиці перші практичні кроки, які заклали основні принципи держави добробуту, були зроблені у Німеччині. Каталізатором цих процесів став тиск робітничого та профспілкового руху, що примушувало уряди промислово розвинутих країн йти на соціальні поступки. Так, Адольф Вагнер, радник Отто фон Бісмарка, ініціював у Німеччині розробку нормативних правових актів про обов'язкове соціальне страхування професійних груп працівників, самокерованих товариств взаємного страхування. Це дозволило акумулювати значні фінансові ресурси, як гарантії якісної медичної та реабілітаційної допомоги, високого рівня страхових виплат. Така соціально-правова конструкція отримала умовне найменування «модель Бісмарка», або «Прусський соціалізм», та в модифікованому вигляді протягом тривалого проміжку часу використовувалася у Німеччині та кількох інших державах. У 1871 році Німеччина розпочинає державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві, у 1880 — фінансування медичної допомоги, у 1883 — щодо хвороби [12].

Заслуговують уваги заходи соціального захисту, що були введені у США урядом Т. Д. Рузвельта в рамках «нового курсу» на початку 1930-х років у зв'язку з Великою депресією. На той час Рузвельт не мав жодної визначеної та розрахованої термінами програми. Він розумів, що передбачити усе — це утопія, вірив тільки в дію. «Країна, — зазначав він, — потребує і, якщо я не помиляюсь, настійливо вимагає сміливих експериментів. Здоровий глузд підказує, що треба обирати метод та робити спробу, і якщо цей досвід не вдасться, слід відверто це визнати і пробувати інший спосіб. Головне спробувати що-небудь» [14].

Першим кроком в напрямку свідомого формування принципів щодо створення держави загального добробуту сучасного рівня прийнято вважати звіт Беверіджа. Формальний заголовок звіту — «Соціальне страхування та союзницькі послуги», але більш відомий за прізвиськом свого автора — Уільяма Беверіджа. Він запропонував створити соціальну стратегію, яка б ліквідувала п'ять найтяжчих проблем — бідність, байдужість, нещастя, неповноцінність та хворобливість [15].

Одним із прикладів доволі успішної практичної реалізації концепції соціальної держави у першій половині 20-го століття стала Швеція. Голова соціал-демократичної робітничої партії Швеції Пер Хан-

сон запропонував програму виходу з економічної кризи. Відповідно до неї передбачалося збільшення соціальних видатків, встановлення загальних пенсій за віком та у випадку безробіття, створення нових робочих місць (шляхом введення суспільних робіт), державний контроль, націоналізація та збереження у державній власності стратегічних підприємств [16]. Пізніше У. Пальме писав: «Найбільш важливим фактором впевненості є робота. Повна зайнятість означає колосальний крок вперед до надання свободи людям. Тому, що крім війни та стихійних лих не існує нічого іншого, чого люди боялися б більше, ніж безробіття» [17]. Шведська модель є яскравим прикладом реалізації принципів «держави добробуту» [13].

Дещо інший підхід до засад побудови держави добробуту запропонував Людвіг Ерхард. Суть своєї соціально-економічної політики він охарактеризував так: «Ти, державо, не займаєшся моїми справами, але надай мені стільки свободи та залиш мене від результатів моєї роботи настільки, щоб я мав змогу самостійно та на свій розсуд забезпечити своє існування, свою долю та долю своєї сім'ї» [18]. Ерхард був переконаний, що держава має встановити прозорі та зрозумілі усім правила «гри» в економіці, не допускаючи жодних невинуватених привілеїв.

Важливим і навіть центральним аспектом японської моделі є забезпечення трудової діяльності населення. Японія розглядається як індустріальна держава з добре розвинутою системою соціального забезпечення. На думку деяких дослідників, Японія є державою з «економікою добробуту», що протилежна капіталістичній економіці. Найбільш влучно японську державу добробуту описав Іен Холідей: «...капіталізм добробуту, що започаткований на виробництві, або держава добробуту, в якій проведення економічної політики є більш пріоритетним, аніж проведення соціальної політики» [19].

Дещо своєрідно моделював державу добробуту Марвін Оласкі, що спирався на ідеологію неоконсерватизму, яка у 1980-ті роки стала базою політики Р. Рейгана [14]. На першому плані цієї консервативної концепції — особиста відповідальність та духовне зростання індивіда як засіб подолання власних потреб, бідності та життєвих труднощів. Переконливим є висновок сучасного американського дослідника Дж. Уїла, який стверджував, що: «саме консерватори заклали підвалини держави загального добробуту, причому виходячи із консервативних міркувань — примирення мас із негараздами індустріальної економіки, що розвивалася» [20].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Концептуальна

мета «держави добробуту» — збереження соціально-політичної стабільності. Ця стабільність досягається шляхом встановлення балансу між різними суспільними інтересами, коли метою державної політики стає реалізація конституційно закріпленої стратегії, що спрямована на свідоме та поступове підвищення рівня добробуту громадян. Сьогодні є критично необхідним ґрунтовний науковий підхід щодо розробки,

визначення та реалізації державної стратегічної програми розбудови «держави добробуту» в Україні, як єдиної лінії дій всіх урядів країни у найближчій і довгостроковій перспективі, що надасть суспільству єдиний критерій оцінки ефективності будь-якої ланки державного управління — досягнутий результат, тобто зростання добробуту усіх громадян країни.

Література

1. Грачев М. Н. История правовых и политических учений. URL: <http://grachev62.narod.ru/hrest/chapt32.htm#chapt4>
2. Диалоги Платона. URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/26gos01.htm>.
3. Аристотель. Политика: Библиотека Гумер. Политология. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/aristot/07.php.
4. Мор Томас. Утопия. Библиотека Якова Кротова. URL: http://krotov.info/acts/16/more/more_06.html.
5. Кампанелла Томмазо. Город Солнца. URL: <http://www.lib.ru/INOOLD/KAMPANELLA/suntown.txt>.
6. Уинстенли Джерард. Новый закон справедливости. URL: www./Texts/Dokumenty/Engl/XVII/1640-1660/Proklamacii_prizyvu/text4.phtml?id=4883.
7. Руссо Жан-Жак. Об общественном договоре. URL: http://www.koob.ru/russo/ob_obshestvennom_dogovore.
8. Сен-Симон А. Письма женевого обитателя к современникам. URL: <http://izmy.info/node/812>
9. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B5%D1%80_%D0%A0%D0%B8%D1%88%D0%B0%D1%80
10. Штейн Л. фон. Учение об управлении и право управления с сравнением литературы и законодательств Франции, Англии и Германии. СПб.: Изд. А. С. Гиероглифова. 1874. 575 с.
11. Цит по: Милецкий В. П. Социальное государство: эволюция идей, сущность и перспективы становления в современной России // Политические процессы в России в сравнительном измерении. СПб.: Изд-во СПб. Ун-та. 1997. 387 с.
12. Государство всеобщего благосостояния. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D0%B3%D0%BE_%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D1%8F
13. Лащенко П. В. Концепция государства всеобщего благоденствия в отечественной и зарубежной науке и его реализация на примере шведской экономической модели // Научный журнал КубГАУ. 2013. № 93(09). URL: <http://ej.kubagro.ru/2013/09/pdf/72.pdf>.
14. Согрин В. В. Политическая история США. М.: Наука. 2001. 346 с.
15. Булатов А. Экономическая концепция всеобщего благоденствия. URL: http://www.peoples.ru/science/economy/william_beveridge/
16. Оконешикова С. Опыт семейной и демографической политики в Швеции в 30-е годы XX века в интерпретации американского фамелиста А. Карлсона. URL: <http://demographia.net/opyt-semeynoy-i-demograficheskoy-poltiki-v-shvecii-v-30-e-gody-hh-veka-v-interpretacii-amerikanskogo>.
17. Борцов А. Социализм без ярлыков: Швеция. URL: <http://warrax.net/90/socializm.html>.
18. Эрхард Л. Благосостояние для всех. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=67568>.
19. Конституционное право зарубежных стран. «Государство благосостояния» в Японии. URL: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3515%3A-19&catid=107%3Aokt&Itemid=151.
20. Этапы становления социального государства. URL: <http://lektsii.net/3-35564.html>.

References

1. Grachov M. N. Istoriya pravovyh I politicheskikh ucheniy. URL: <http://grachev62.narod.ru/hrest/chapt32.htm#chapt4>
2. Dialogy Platona. URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/26gos01.htm>

3. Aristotel. Politika: Biblioteka Gumer. Politologia. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/aris-tot/07.php
4. Mor Tomas. Utopia. Biblioteka Yakova Krotova. URL: http://krotov.info/acts/16/more/more_06.html.
5. Kampanella Tommazo. Gorod Solntsa. URL: <http://www.lib.ru/INOOLD/KAMPANELLA/suntown.txt>.
6. Uinstenli Dzherard. Noviy zakon spravedlivosti. URL: www./Texts/Dokumenty/Engl/XVII/1640-1660/Proklam-acii_prizyvy/text4.phtml?id=4883.
7. Russo Zhan-Zhak. Ob obzhchestvennom dogovore. URL: http://www.koob.ru/russo/ob_obshestvennom_dogovore.
8. Sen-Simon A. Pisma zhenevskogo obitatelya k sovremennikam. URL: <http://izmy.info/node/812>.
9. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B5%D1%80_%D0%A0%D0%B8%D1%88%D0%B0%D1%80
10. Shteyn L. fon. Uchenie ob upravlenii i pravo upravleniya s sravneniem literatury i zakonodatelstv Francii, Anglii i Germanii. SPb.: Izd. A. S. Gieroglifova. 1874. 575 s.
11. Cit. po: Miletskiy V. P. Sotsialnoye gosudarstvo: evolutsiya idey, suzhchnost i perspektivy stanovleniya v sovremennoy Rossii // Politicheskiye protsessy v Rossii v sravnitel'nom izmerenii. SPb.: Izd-vo SPb. Un-ta. 1997. 387 s.
12. Gosudarstvo vseobzhchego blagosostoyaniya. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D0%B3%D0%BE_%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D1%8F
13. Lazhchenko P. V. koncepciya gosudarstva vseobzhchego blagosostoyaniya v otechestvennoy i zarubezhnoy nauke i ego realizaciya na primere shvedskoy ekonomicheskoy modeli // Nauchniy zhurnal KubGAU. 2013. № 93(09). URL: <http://ej.kubagro.ru/2013/09/pdf/72.pdf>.
14. Sogrin V. V. Politicheskaya istoriya SSHA. M.: Nauka. 2001. 346 s.
15. Bulatov A. Ekonomicheskaya koncepcia vseobzhchego blagodenstviya. URL: http://www.peoples.ru/science/economy/william_beveridge/
16. Okoneshnikova S. Opyt semeynoy i demograficheskoy politiki v Shvecii v 30-e gody XX veka v interpretacii amerikanskogo familista A. Karlsona. URL: <http://demographia.net/opyt-semeynoy-i-demograficheskoy-poltiki-v-shvecii-v-30-e-gody-hh-veka-v-interpretacii-amerikanskogo>.
17. Bortsov A. Sotsializm bez yarlykov: Shvecia. URL: <http://warrax.net/90/socializm.html>.
18. Erhard L. Blagosostoyaniye dla vseh. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=67568>.
19. Konstitutsionnoye pravo zarubezhnykh stran. «Gosudarstvo blagosostoyaniya» v Yaponii. URL: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3515%3A-19&catid=107%3Aokt&Itemid=151.
20. Etapy stanovleniya sotsialnogo gosudarstva. URL: <http://lektcii.net/3-35564.html>.

Соковніна Діана Михайлівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Уманський національний університет садівництва

Соковнина Диана Михайловна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры маркетинга
Уманский национальный университета садоводчества

Sokovnina Diana
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor Department of Marketing
Uman National University of Horticulture
ORCID: 0000-0001-9397-8398

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6935

**УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ ПОСЛУГ
В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

**УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ МАРКЕТИНГА УСЛУГ
В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVING THE SYSTEM OF MARKETING
SERVICES IN TOURISM**

Анотація. У статті досліджено ключові аспекти удосконалення системи маркетингу послуг в туристичній діяльності. Актуальність дослідження ґрунтується на тому, що правильно побудована та реалізована система маркетингу послуг туристичного підприємства формує ключові принципи економічної ефективності його діяльності. Зазначено, туристична галузь розвивається не надто швидкими темпами, указаний факт пов'язаний із обмежувальними заходами, які було запроваджено багатьма країнами, й Україною також, з метою припинення поширення інфекції COVID-19. Тому, для того щоб робота туристичного підприємства була ефективною керівникам і маркетологам потрібно стежити за реаліями й особливостями туристичного ринку, його тенденціями і трендами, та вибудовувати таку ефективну маркетингову стратегію реалізації послуг, яка б сприяла ефективному виходу з кризової ситуації.

У процесі дослідження визначено роль маркетингу послуг. Зазначено, що маркетинг послуг є сукупним, універсальним механізмом у системі менеджменту туристичного підприємства, що змінюється впливом зовнішніх факторів і залежить від бажання споживачів. Окреслено базові завдання маркетингу послуг у сфері туризму. З'ясовано, що основною метою маркетингу послуг в туризмі є вироблення у клієнта бажання купити туристичну послугу, супровід при її реалізації та стимулювання клієнта до позитивної оцінки після споживання, а також заохочувати споживача до повторної купівлі послуги. Указано, що для реалізації системи маркетингу послуг слід чітко визначити цільову аудиторію, сформувати бюджет, визначити ринок та політику просування туристичної послуги. Виокремлено основні функції та підфункції системи маркетингу послуг в туристичній діяльності. Визначено етапи функціонального процесу реалізації системи маркетингу послуг. Визначено принципні аспекти удосконалення системи маркетингу послуг у процесі побудови та реалізації маркетингової політики туристичного підприємства.

Ключові слова: маркетинг, послуга, планування, підприємство, туристична діяльність, споживач.

Аннотация. В статье исследованы ключевые аспекты усовершенствования системы маркетинга услуг в туристической деятельности. Актуальность исследования основывается на том, что правильно построенная и реализованная система

маркетинга услуг туристического предприятия формирует ключевые принципы экономической эффективности его деятельности. Отмечено, туристическая отрасль развивается не слишком быстрыми темпами, указанный факт связан с ограничительными мерами, которые были внедрены многими странами, и Украиной также, с целью прекращения распространения инфекции COVID-19. Поэтому, для того чтобы работа туристического предприятия была эффективной руководителям и маркетологам нужно следить за реалиями и особенностями туристического рынка, его тенденциями и трендами, и выстраивать такую эффективную маркетинговую стратегию реализации услуг, которая бы способствовала эффективному выходу из кризисной ситуации.

В процессе исследования обозначена роль маркетинга услуг. Отмечено, что маркетинг услуг является совокупным, универсальным механизмом в системе менеджмента туристического предприятия, меняется под влиянием внешних факторов и зависит от желания потребителей. Определены базовые задачи маркетинга услуг в сфере туризма. Установлено, что основной целью маркетинга услуг в туризме является выработка у клиента желания купить туристическую услугу, сопровождение при реализации и стимулирования клиента к положительной оценке после потребления, а также стимулировать потребителя к повторной покупке услуги. Указано, что для реализации системы маркетинга услуг следует четко определить целевую аудиторию, сформировать бюджет, определить рынок и политику продвижения туристической услуги. Выделены основные функции и подфункции системы маркетинга услуг в туристической деятельности. Определены этапы функционального процесса реализации системы маркетинга услуг. Определены принципиальные аспекты совершенствования системы маркетинга услуг в процессе построения и реализации маркетинговой политики туристического предприятия.

Ключевые слова: маркетинг, услуга, планирование, предприятие, туристическая деятельность, потребитель.

Summary. The article investigates the key aspects of improving the system of marketing services in tourism activities. The relevance of the study is based on the fact that a properly constructed and implemented system of marketing services of a tourism enterprise forms the key principles of economic efficiency of its activities. It has been noted that the tourism industry is not developing very rapidly, a fact linked to the restrictive measures that have been implemented by many countries, and Ukraine as well, in order to stop the spread of COVID-19 infection. Therefore, in order for the tourist enterprise to be effective, managers and marketers need to monitor the realities and characteristics of the tourist market, its trends and tendencies and build such an effective marketing strategy for the implementation of services that would contribute to an effective way out of the crisis situation.

In the process of research the role of marketing of services is defined. It is noted that marketing of services is a cumulative, universal mechanism in the management system of a tourist enterprise, changes by the influence of external factors and depends on the demand of consumers. The basic objectives of marketing of services in tourism have been defined. It is established that the main purpose of marketing of services in tourism is to develop the customer's desire to buy a tourist service, to accompany the sale and stimulate the customer to a positive evaluation after consumption, as well as to encourage the consumer to re-purchase the service. It is indicated that in order to implement the marketing system of services it is necessary to clearly define the target audience, to form the budget of the service, to determine the market and the policy of promotion of tourist services. The main functions and sub-functions of the service marketing system in tourism activities are highlighted. The stages of functional process of realization the system marketing of services have been defined. The fundamental aspects of improving the system marketing of services in the process of building and implementing the marketing policy of the tourist enterprise have been defined.

Key words: marketing, service, planning, enterprise, tourism activity, consumer.

Постановка проблеми. Сфера послуг, до якої відноситься індустрія туризму дуже різноманітна. За сучасних умов господарювання, зокрема й у сфері туристичного бізнесу, ефективна маркетингова діяльність є одним з вагомих елементів системи менеджменту за допомогою якого підприємство має змогу оцінити та зміцнити свої позиції на ринку, розширити цільову аудиторію тощо.

Актуальність теми дослідження ґрунтується на тому, що правильно побудована та реалізована система маркетингу послуг туристичного підприємства формує ключові принципи економічної ефектив-

ності його діяльності. Указаний аспект породжує потребу у проведенні додаткових та ґрунтовних досліджень стосовно питання удосконалення системи маркетингу послуг в туризмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували маркетингові аспекти сфери туристичної діяльності, слід виокремити праці Друкера П. [1], Драчук Ю. З. [3], Дульцева І. І. [3], Євтушенко О. В. [2], Кудли Н. С. [5], Правик Ю. М. [9], Робінсона К. [4], Хеловея Дж. [4] й ін. Питання маркетингу послуг у своїх працях розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці

та практики: Келлер К. Л. [6], Косолап Н. С. [10], Костюченко А. М. [8], Котлер Ф. [6], Михайліченко Г. І. [7], Примак Т. О. [8], Телетов О. С. [10] та ін.

У працях згаданих авторів проведено глибокий аналіз сутності та проблем маркетингу туристичних послуг. Так, зокрема Друкер П. досліджував концептуальні засади маркетингу та зазначив, що «Мета маркетингу — зробити продажі постійними. Мета маркетингу послуг — знати і розуміти клієнтів настільки добре, щоб продукт чи послуга підходили їм і продавалися самі» [1, с. 56]. Євтушенко О. В. зазначає, що «Маркетинг — це вид людської діяльності, спрямований на задоволення нестатків і потреб ринку. Сфера дії маркетингу останнім часом розширилась, включивши в себе, крім товарів, послуги, організації, місця, інформацію. З'явилося поняття маркетингу послуг, а туризм належить саме до цієї сфери. ...Маркетинг в індустрії туризму покликаний виявити потреби туристів, створити привабливі для них туристичні послуги, ознайомити потенційних туристів з доступними для них туристичними продуктами, поінформувати їх про місце, де можна ці послуги придбати» [2, с. 166].

Драчук Ю. З., Дульцева І. І. зазначають, що «В умовах конкурентного ринкового середовища кожна фірма використовує визначені інструменти маркетингу з метою успішного функціонування, задоволення попиту ринку та досягнення прибутковості. Система маркетингу — складна система, яка включає широкий комплекс програм по створенню, веденню і реалізації найбільш ефективної діяльності підприємства на ринку. Цільова спрямованість маркетингу залежить від типу фірми (туроператор, турагент) і базується на переліку тих проблем, які необхідно вирішувати як в найближчій, так і в далекій перспективі» [3, с. 115]. Холлоуей Дж. та Робінсон К., розглядаючи маркетингову складову в діяльності підприємства зазначають, що «...ринкова культура, яка раніше лише реагувала на зміни, має стати агресивною, та передбачати потреби покупців та спрямованою на творче створення способів їх задоволення». Тому все більшою стає потреба у концентрації розрізнених елементів маркетингової діяльності, пов'язаної з впливом на рівень та структуру попиту, в єдине ціле. Погодження та реалізація інтересів суб'єктів ринку, насамперед споживачів та постачальників послуг може зменшити дисбаланс між попитом і пропозицією та якістю функціональної дії послуги» [4, с. 78].

Кудла Н. С. вказує на те, що «Маркетинг у галузі туризму є системою вивчення туристичного ринку, всебічного впливу на покупця, його запити з метою надання максимальної якості туристичному продук-

ту і одержання прибутку туристичною фірмою» [5, с. 28]. Котлер Ф. та Келлер К. Л. під маркетинговою діяльністю туристичних підприємств розуміють комплекс заходів, що включає аналіз ринкових можливостей, визначення перспективного цільового ринку, вибір маркетингової стратегії, розробку комплексу маркетингу та допоміжних систем маркетингу [6, с. 75]. «Вітчизняні туристичні підприємства потребують розробки і впровадження передових методів ефективного маркетингового управління, що спрями б реалізації потенціалу підприємств, посиленню їх конкурентних позицій, досягнення яких стає можливим лише орієнтуючись на потреби ринку, а не на власні інтереси у маркетинговій концепції підприємств» зауважує Михайліченко Г. І. [7, с. 44].

Примак Т. О., Костюченко А. М. вважають, що засоби маркетингу просування на ринку послуг майже ті самі, що й на товарному ринку: реклама, персональний продаж, прямий маркетинг, зв'язки з громадськістю, але специфіка послуг зумовлює значну складність поінформування про них і демонстрування потенційним споживачам [8, с. 586]. Але разом з тим, слід враховувати, той факт, що «попит на туристичні послуги певної території також багато в чому залежить від властивих їй політичних та соціальних умов. Здебільшого людина не може побачити турпродукт до споживання, яке здійснюється безпосередньо в місці створення. Не можна досягти високої якості туристичних послуг за наявності навіть незначних недоліків в обслуговуванні, оскільки саме дрібні деталі складають основу конкурентоспроможності в туристичній сфері» [9, с. 158].

Невирішені частини проблеми. Провівши детальний аналіз науково-літературних та дослідницьких джерел, у яких висвітлено питання маркетингової діяльності у сфері туризму, можна сказати, що дана тематика висвітлена досить глибоко та різнобічно. Але, окремим аспектам удосконалення системи маркетингу послуг в туристичній діяльності приділено недостатньо уваги. Указаний факт породжує потребу у проведенні більш ґрунтовних досліджень у даному напрямку.

Метою статті є вивчення ключових аспектів удосконалення системи маркетингу послуг в туризмі.

Завданням дослідження є визначення ролі маркетингу послуг та окреслення його базових завдань у сфері туризму; виокремлення основних функцій системи маркетингу послуг в туристичній діяльності; розробка ключових положень з удосконалення системи маркетингу послуг у сфері туризму.

Теоретичним та методичним підґрунтям дослідження слугували наукові положення праці

вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері туристичної діяльності. У ході **висвітлення результатів** дослідження було використано як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання, зокрема застосовувалася методика диференціації та порівняльного аналізу, логічної інтерпретації даних, експертних оцінок, критичного узагальнення, тощо. Використання методики критичного узагальнення дало змогу визначити особливості побудови ефективної політики маркетингових послуг в діяльності підприємств в індустрії туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі, туристична галузь розвивається не надто швидкими темпами, указаний факт пов'язаний із обмежувальними заходами, які було упроваджено багатьма країнами, й Україною також, з метою припинення поширення інфекції COVID-19. Тому, для того щоб робота туристичного підприємства була ефективною керівникам і маркетологам потрібно стежити за реаліями й особливостями туристичного ринку, його тенденціями і трендами, та вибудовувати таку ефективну маркетингову стратегію реалізації послуг, яка б сприяла ефективному виходу з кризової ситуації.

«Ситуація, що склалася в туристичній сфері, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту із забезпеченням необхідної його якості. Великого значення набуває використання інструментів маркетингу туристичних послуг як різновиду маркетингу послуг» [10, с. 22].

Сучасне суспільство і насиченість ринку різними видами послуг домінують над класичною моделлю управління підприємством, яка не включає в себе маркетинговий підхід. Навіть послуга високої якості не зможе залучити велику кількість споживачів без маркетингу.

«Пріоритетним завданням маркетингу в сфері туризму вважається здатність передбачати майбутнє розвитку туристичного ринку, його зовнішнього та внутрішнього середовища, а підприємство на основі маркетингової діяльності може отримати стратегічну конкурентну перевагу та створити передумови для адекватної реакції на зміни й обумовити цілеспрямований вплив на зовнішнє середовище та активне його формування» [2, с. 168].

«Туристична фірма повинна постійно стежити за всіма змінами, що відбуваються на ринку туристичних продуктів, встигати реагувати на кожне з них: відставання від більш здатних і передбачливих загрожує недовірою споживача до туристичної компанії, що може привести не тільки до втрати клієнтів, але й до падіння загального іміджу туристичної компанії, тобто до втрати істотної частини потенційних і постійних клієнтів» [3, с. 116].

Тому наразі, туристичному підприємству, для того щоб бути конкурентоспроможним на ринку, необхідно використовувати маркетингові інструменти.

«Маркетинг послуг — це дії, завдяки яким послуги доходять до клієнтів. Цей процес покликаний допомогти іншим оцінити послуги, що надаються компанією. Головною метою маркетингу послуг є допомога клієнту вигідно оцінити організацію та її послуги і зробити правильний вибір. Ключовими поняттями в маркетингу послуг є цільовий ринок, користь для клієнтів, просування послуг. Специфіка маркетингу послуг визначається особливостями як ринку послуг, так і самих послуг. Важливо чітко визначити свої позиції на цільовому ринку для проведення ефективної політики просування послуг і формування сприятливих умов для продажу» [9, с. 147].

Маркетинг послуг є сукупним, універсальним механізмом у системі менеджменту туристичного підприємства, що змінюється впливом зовнішніх факторів і залежить від бажання споживачів.

Роль маркетингу послуг в туризмі досить вагома, оскільки він є невід'ємною складовою розвитку підприємства.

Основною метою маркетингу послуг в туризмі є вироблення у клієнта бажання купити туристичну послугу, супровід при її реалізації та стимулювання клієнта до позитивної оцінки після споживання, а також заохочувати споживача до повторної купівлі послуги.

Для того щоб маркетинг, як механізм, міг ефективно впоратися зі своєю основною метою, яка полягає у сприянні процесам реалізації туристичних послуг, слід чітко визначити цільову аудиторію, сформуванню бюджет послуги, визначити ринок та політику просування туристичної послуги. При цьому, слід зауважити, що маркетинг послуг спрямований на максимальну автоматизацію бізнес-процесів. У той же час, ці бізнес-процеси повинні контролюватися підприємством зсередини.

З вищезазначеного слідує, що основна функція маркетингової діяльності у сфері туризму полягає в її інтегруючій здатності щодо реалізації послуг, орієнтованих на задоволення потреб споживача з урахуванням інноваційних процесів у суспільстві, при цьому максимальної уваги має бути приділено побажанням туриста як споживача послуги.

Разом з тим, слід зазначити, що основна функція системи маркетингу послуг в туристичній діяльності супроводжується багатьма підфункціями, зокрема: формування бюджету послуги; пошук інвестицій;

планування збутової політики; аналіз ринку діяльності; визначення реального споживчого попиту; організація діяльності щодо створення та впровадження інноваційних послуг; орієнтація асортименту послуг на споживчий попит; розробка цінової політики; вплив на попит за допомогою реклами; формування іміджу туристичного підприємства.

Для ефективної реалізації основної функції та підфункцій системи маркетингу послуг туристичного підприємства необхідна узгодженість дій. Ці дії можна згрупувати у п'ять етапів:

1. Розробка стратегії щодо формування системи маркетингу послуг та аналіз ефективності можливостей ринку;
2. Проведення аналізу ринку та прогнозування змін на ньому;
3. Формування комплексу маркетингової діяльності та її методів, спрямованих на реалізацію туристичних послуг;
4. Упровадження та реалізація стратегії формування системи маркетингу послуг;
5. Аналіз ефективності проведеної маркетингової діяльності.

При удосконаленні системи маркетингу послуг слід враховувати певні особливості маркетингової політики в туристичній діяльності (рис. 1):

- високий динамізм та чутливість туристичного ринку до змін в економіці;
- оборотність капіталу. Це пов'язано з коротким продуктивним циклом туристичної послуги;

- чутливість до змін кон'юнктури ринку. Це пов'язано з відсутністю у невиробничій сфері, до якої відноситься туристична галузь, таких етапів логістично-збутової діяльності, які присутні в виробничій сфері, як зберігання, транспортування, складування, а також відсутністю аналогій з виробництвом та споживанням;
- регіональне сегментування послуг та їх сезонність реалізації. Загальні положення стосовно умов реалізації туристичних послуг, їх форми, і сам попит на послугу залежить від особливостей території, на якій знаходиться туристичне підприємство.
- специфічні умови реалізації послуги. Розробник (туроператор) та реалізатор послуги (турагент) мають особистий контакт зі споживачем, таким чином, підвищується лояльність споживача, а також виникає потреба у покращенні комунікативних складових при спілкуванні зі споживачами. Разом з тим, у туристичного підприємства може виникнути потреба у кваліфікованих фахівцях, підвищенні їх рівня культури спілкування та покращення загальної культури підприємства;
- диверсифікація, персоналізація та індивідуалізація послуг. Дана особливість є основою диференціації послуг на високому рівні, що потребує використання інноваційних технологій;
- неможливість спрогнозувати рівень задоволення послугою. Оскільки на споживача, до моменту придбання послуги, у процесі її споживання та після, впливають різні чинники, то неможливо

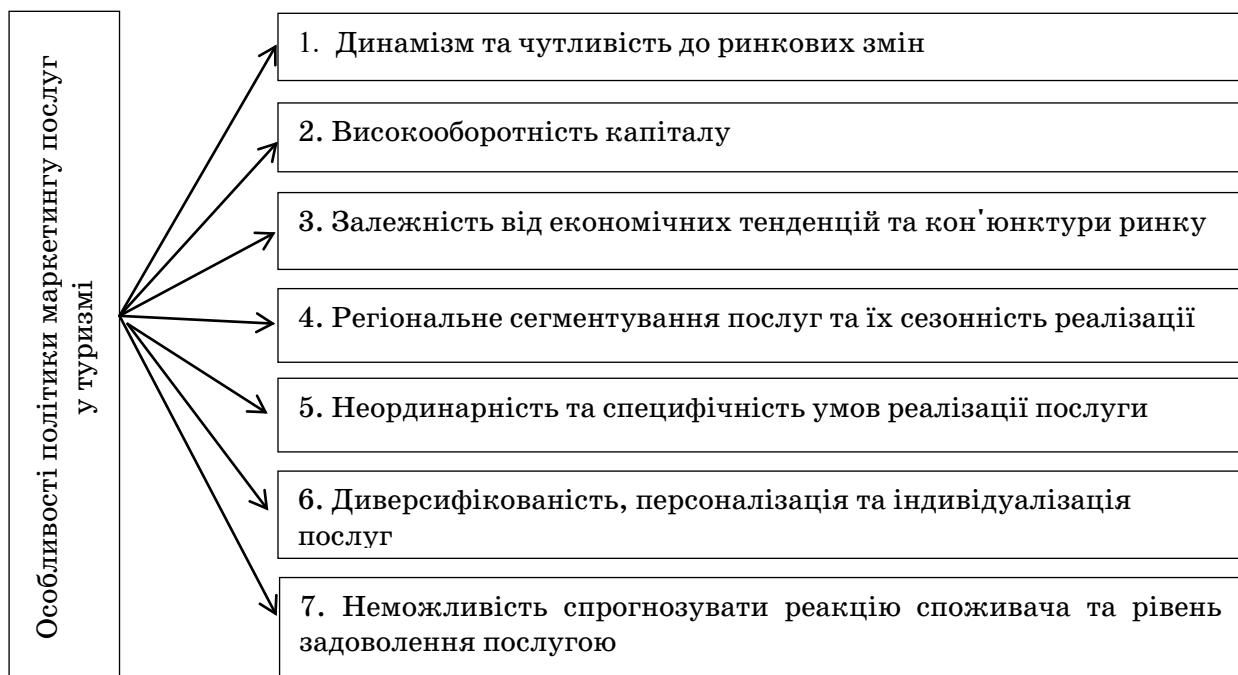

Рис. 1. Специфічні особливості політики маркетингу послуг у туристичній діяльності

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження

точно визначити наперед задоволеність туриста послугою, що пропонується. Реальний результат можна побачити лише по сплині певного часу після надання послуги.

Висновки. Говорячи про удосконалення системи маркетингу послуг у сфері туризму, основними її завданнями слід вважати:

- безперервне вивчення споживчих переваг за допомогою методики прямого й непрямого опитування (інтерв'ю, анкетування) спостереження тощо;
- систематичний аналіз цінової, рекламної, збутової стратегій підприємства, проведення SWOT-аналізу;
- опрацювання та вибір найбільш перспективних сегментів ринку, цільової аудиторії, розробка орієнтованих на них маркетингових стратегій;
- розробка плану заходів щодо реклами і PR-заходів, із залученням найбільш ефективних рекламних засобів та проведення оперативного аналізу їх ефективності;
- розробка пропозицій щодо формування позитивного іміджу підприємства із використанням засобів реклами;
- використання брендів новачків при реалізації туристичної послуги;
- розробка інноваційних послуг, які відповідають динамічним умовам ринку та мінливим бажанням споживачів.

Указані завдання можливо реалізувати лише за допомогою взаємопов'язаного систематизованого підходу у використанні інструментів маркетингу послуг в системі управління туристичною діяльністю. За таких умов важливу роль у даному процесі роль відіграє професіоналізм фахівців з маркетингу і використання ними сучасних засобів комунікації. Отже, маркетинг послуг в туризмі можна розглядати як особливий вид економічної діяльності, який формує соціальне середовище та може змінювати умови життєдіяльності суспільства.

Ключову роль в маркетингу послуг в туризмі відіграє необхідність урахування певних факторів, що створюються їхніми виробниками і залежать від потреб споживачів туристичних послуг. Для ефективного функціонування туристичної сфери потрібно виважено та раціонально використовувати усі її ресурсні можливості. Однак, нестабільна економічна ситуація, пов'язана з коронавірусними обмеженнями, девальвацією валютних потоків, жорстка конкуренція, зростання витрат, мінливі споживчі переваги — все це призводить до необхідності удосконалення системи маркетингу послуг, зокрема й у сфері туристичного бізнесу, викликає потребу у застосуванні інноваційних маркетингових інструментів з метою розробки правильної стратегії поведінки та утримання конкурентних позицій на ринку.

Література

1. Drucker P. F. Management. Tasks. Responsibilities. Practices. New York: Harper&Row, 1973. 457 p.
2. Євтушенко О. В. Застосування комплексу маркетингу в сфері туризму // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2014. № 1144. С. 166–170.
3. Драчук Ю. З., Дульцева І. І. Напрями вдосконалення розвитку сфери туризму на засадах інноваційних маркетингових технологій // Економічний вісник Донбасу, 2016. № 1(43). С. 115–119.
4. Holloway J. C., Robinson Ch. Marketing for Tourism. Addison-Wesley Longman, Reading, 1995. 286 p.
5. Кудла Н. Є. Маркетинг туристичних послуг. Київ: Знання, 2011. 351 с.
6. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг-менеджмент. СПб.: Питер, 2006. 816 с.
7. Михайліченко Г. І. Удосконалення технології створення туристичного продукту // Вісник КДТЕУ, 2013. № 2. С. 41–50.
8. Примак Т. О., Костюченко А. М. Маркетингові аспекти просування послуг // Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 2008. № 633. С. 585–589.
9. Правик Ю. М. Маркетинг туризму. Київ: Знання, 2008. 303 с.
10. Телетов О. С., Косолап Н. Є. Особливості та перспективи маркетингу туристичних послуг в Україні // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2012. № 1. С. 21–34.

References

1. Drucker P. F. Management. Tasks. Responsibilities. Practices. New York: Harper&Row, 1973. 457 p.
2. Jevtushenko O. V. Zastosuvannja kompleksu marketynghu v sferi turyzmu // Visnyk Kharkivsjkoghho nacional-nogho universytetu imeni V. N. Karazina, 2014, #1144. S. 166–170.

3. Drachuk Ju.Z., Duljceva I. I. Naprjamy vdoskonalennja rozvytku sfery turyzmu na zasadakh innovacijnykh marketyngovykh tekhnologhij // Ekonomichnyj visnyk Donbasu, 2016. # 1(43). S. 115–119.
4. Holloway J. C., Robinson Ch. Marketing for Tourism. Addison-Wesley Longman, Reading, 1995. 286 p.
5. Kudla N. Je. Marketyng turystychnykh poslugh. Kyiv: Znannja, 2011. 351 s.
6. Kotler F., Keller K. L. Marketyng-menedzhment. SPb.: Pyter, 2006. 816 s.
7. Mykhajlichenko Gh.I. Udoskonalennja tekhnologhiji stvorennja turystychnogho produktu // Visnyk KDTEU, 2013. #2. S. 41–50.
8. Prymak T. O., Kostjuchenko A. M. Marketyngovi aspekty prosuvannja poslugh // Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjska politehnika», 2008. # 633. S. 585–589.
9. Pravyk Ju. M. Marketyng turyzmu. Kyiv: Znannja, 2008. 303 s.
10. Tjeljetov O.S., Kosolap N. Je. Osoblyvosti ta perspektyvy marketyngu turystychnykh poslugh v Ukrajinі // Marketyng i menedzhment innovacij, 2012. #1. S. 21–34.

УДК 338.24(594):339.9.05-044.372 «199/200»

Краснопьоров Петро Вікторович

старший викладач

кафедри фундаментальних дисциплін та радіотехніки

Харківський національний університет повітряних сил імені Івана Кожедуба;

аспірант кафедри економіки та права

Харківського гуманітарного університету

«Народна українська академія»

Красноперов Петр Викторович

старший преподаватель

кафедры фундаментальных дисциплин и радиотехники

Харьковский национальный университет воздушных Сил имени Ивана Кожедуба;

аспирант кафедры экономики и права

Харьковского гуманитарного университета

«Народная украинская академия»

Krasnopyorov Peter

Senior Lecturer of the

Department of Fundamental Disciplines and Radioequipment

Kharkiv National Ivan Kozhedub Air Force University;

Post-Graduate Student of the

Kharkiv University of Humanities

«Popular Ukrainian Academy»

ORCID: 0000-0003-4577-1565

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-2-6934

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ
ИНДОНЕЗІЇ ПІД ЧАС ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ
1997–98 рр. ТА 2008–09 рр.**

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКОНОМИКИ
ИНДОНЕЗИИ ВО ВРЕМЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КРИЗИСОВ
1997–98 гг. И 2008–09 гг.**

**STATE REGULATION OF THE ECONOMY OF
INDONESIA DURING ECONOMIC CRISES
OF 1997–98 AND 2008–09**

Анотація. У статті розглядається економіка Індонезії під час двох хвиль економічних криз: Азійської фінансово-економічної кризи 1997–98 рр. та світової економічної кризи 2008–09 рр. – надається статистичний матеріал та проводиться дослідження розвитку цих криз та їх наслідки для економіки та суспільства Індонезії.

Протягом останніх 30 років зростання ВВП Індонезії складало приблизно 5–7% на рік, але за винятком періоду Азійської фінансово-економічної кризи 1997–98 рр., коли економіка країни сильно постраждала від кризи. Протягом статті надається порівняльний аналіз успіхів та невдач різних моделей державного регулювання протягом економічних криз 1997–98 рр. та 2008–09 рр. У статті надається порівняльна таблиця моделі керування економікою Індонезії в умовах цих двох криз.

Робляться висновки щодо причин протилежно різних економічних результатів цих криз, а також робиться висновок про те, що досвід Індонезії у подоланні економічних криз може бути корисний для України.

На жаль, більшість економічних реформ які впроваджувались в Україні протягом останніх 30 років не дали бажаного результату. В Україні, на відміну від Індонезії, в основному не спостерігалось високих темпів економічного зростання протягом останніх 30 років. У той час, як Індонезія змогла зробити помітні успіхи у економічному розвитку протягом останніх 30–40 років.

Ключові слова: економіка Індонезії, економічні кризи, Азійська фінансово-економічна криза 1997–98 рр., світова економічна криза 2008–09 рр., державне регулювання економіки.

Аннотація. В статті розглядається економіка Індонезії в час двох хвиль економічних кризисів: Азійського фінансово-економічного кризиса 1997–98 рр. і світового економічного кризиса 2008–9 рр. Представлен статистичний матеріал і проводиться дослідження розвитку цих кризисів і наслідки цих кризисів для економіки і суспільства Індонезії.

В період останніх 30 років ріст ВВП Індонезії становив приблизно 5–7% в рік, за винятком періоду Азійського фінансово-економічного кризиса 1997–98 рр., коли економіка цієї країни сильно постраждала від кризиса. На протязі статті робиться порівняльний аналіз успіхів і невдач різних моделей державного регулювання в час економічних кризисів 1997–98 рр. і 2008–09 рр. В статті приводиться порівняльна таблиця моделей державного регулювання економіки Індонезії в умовах цих двох кризисів.

Аналізуються причини і робляться висновки по приводу принципово різних економічних результатів економічних кризисів 1997–98 рр. і 2008–09 рр. для економіки Індонезії. Також робиться висновок про те, що досвід Індонезії в подолаті економічних кризисів може бути корисним і для України.

К сожалению, большинство экономических реформ, которые проводились на Украине на протяжении последних 30 лет не дали желаемого результата. В Украине, в отличие от Индонезии, в основном не наблюдались высокие темпы экономического роста в течении последних 30 лет. В тоже время Индонезия смогла сделать значительные успехи в своем экономическом развитии на протяжении последних 30–40 лет.

Ключевые слова: экономика Индонезии, экономические кризисы, Азиатский финансово-экономический кризис 1997–98 гг., мировой экономический кризис 2008–09 гг., государственное регулирование экономики.

Summary. The article is analyzing the models of state regulation of the economy of Indonesia throughout the Asian financial economic crisis of 1997–98 and the World economic crisis of 2008–09 and the effects on the national economy of Indonesia.

The statistics of economic development (GDP and GDP per capita and other social and economic indicators) of Indonesia are analyzed and several graphs and tables have been created for the scientific research purposes.

According to the research data, it has been proved that Indonesia has been constantly improving its major economic indicators (like GDP per capita, especially in comparison to the world average level) showing 5–7% rate of economic growth, only with the exception of the period of the Asian financial-economic crisis of 1997–98, when the country's economy was hit hard by the crisis. Throughout the article the comparative analysis of successes and failures of different models of state regulation during the economic crises of 1997–98 and 2008–09 is given. The article provides a comparative table of the model for the management of the economy in Indonesia throughout the two crises periods.

The experience of Indonesia indicates that the correct and responsible, effective macroeconomic policy of the government during the world economic crises has very important meaning for the national economy of the respective country. The experience of Indonesia in successful overcome and avoiding of the international crisis of 2008–09 – is interesting and useful for the governments, committees and ministries of economic development, as well as for economists in Ukraine and other countries of the world.

Unfortunately, all the economic reforms that have been implemented in Ukraine over the last 30 years have not produced the desired result. In Ukraine, in contrast to Indonesia, no high levels of economic growth were observed during the recent 30 years. In the process of 1990s economic reforms in Ukraine, there was a sharp decline in production and a great portion of the working-age population was forced to leave the country in search of better-paid jobs abroad. On the other hand, through sound economic policies, Indonesia has been able to make significant strides in creating a modern, powerful economy throughout the recent 30–40 years. At the moment the GDP of Indonesia is the 7th largest in the world (behind Germany and Russia and before Brazil).

Key words: economic crises, state interventionism, crisis management, models of economic regulation, economy of Indonesia.

Постановка проблеми. Спроможність уряду країни знайти виходи у кризових ситуаціях для економіки країни, рішення, які приймає уряд країни для подолання економічної кризи — це предмет

економіко-наукового дискурсу у багатьох країнах світу. Економічна політика уряду та держави під час економічних криз (глобальних або регіональних) — є однією з найбільш актуальних проблем для

сучасної економічної науки. Проаналізуємо у цієї статті державне регулювання економіки та економічну політику уряду Індонезії під час подолання Азійської фінансово-економічної кризи 1997–98 рр. та світової економічної кризи 2008–09 рр.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізу стану економіки Індонезії у Радянському Союзі були присвячені праці з економіки цієї країни видатних радянських східознавців, як: А. А. Губер [1],[2],[3], Г. І. Чуфрина [4], В. І. Антіпова [5], В. Я. Архіпова [6], К. В. Новікова [7], Ю. А. Сотнікова [8], Г. С. Шабаліної [9].

На пострадянському просторі серед публікацій останніх років, присвячених розвитку економіки Індонезії можна відмітити такі публікації, як стаття Л. Ф. Пахомової «Индонезия: выбор модели социально-экономического развития» [10], серія статей харківського дослідника Антона Романовича Галушка-Адайкіна [11; 12], а також стаття Л. В. Шкваря «Экономика Индонезии: современные тенденции» [13].

А також слід відмітити публікації А. В. Попова «Экономика Индонезии: современное состояние и тенденции развития» [14], «Шариатский сектор экономики Индонезии» [15], «Перспективы атомной энергетики Индонезии» [16], «Тенденции развития горнодобывающей промышленности Индонезии» [17].

Серед зарубіжних дослідників економіки Індонезії, слід відмітити такі праці, як: Anne Booth, Peter McCawley «The Indonesian Economy during the Soeharto era» [18], Richard Robison «Indonesia: The Rise of Capital» [19], Anne Booth. «The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Centuries: A History of Missed Opportunities» [20]; Donald K. Emmerson, Editor. «Indonesia beyond Suharto: Polity, Economy, Society, Transition» [21]; Hal Hill. «The Indonesian Economy» [22]; Howard Dick, Vincent J. H. Houben, J. Thomas Lindblad, Thee Kian Wie. «The Emergence of a National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800–2000» [23]; Thee Kian Wie, «Recollections: The Indonesian Economy, 1950s — 1990s» [24]; J. Thomas Lindblad. «Bridges to New Business: The Economic Decolonization of Indonesia» [25]; Thee Kian Wie. «Indonesia's Economy

since Independence.» [26]; «Diagnosing the Indonesian Economy: Toward Inclusive and Green Growth.» Ed. by H. Hill, M. E. Khan and J. Zhuang [27]; Jami S. Davidson. «Indonesia's Changing Political Economy. Governing the Roads» [28]; Anne Booth. «Economic Change in Modern Indonesia: Colonial and Post-colonial Comparisons» [29]; Ginandjar Kartasmita, Joseph J. Stern. «Reinventing Indonesia» [30]. А також слід відмітити журнал «The Bulletin of Indonesian Economic Studies» [31], який видається в Австралії, та цілком присвячений проблемам економіки Індонезії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз моделі державного регулювання економіки Індонезії, під час переходу від диктатури Сухарто до буржуазної демократії та під час Азійської фінансово-економічної кризи 1998–99 рр. та світової економічної кризи 2008–09 рр.

Виклад основного матеріалу. Найбільша країна мусульманського світу з самою великою економікою Південно-Східної Азії, Індонезія, демонструючи в останні роки стійкі темпи економічного зростання на рівні близько 5% в рік, поступово наближається до групи світових лідерів по виробництву ВВП. На даний момент обсяг Валового Внутрішнього Продукту Індонезії складає 3,328,288 млн. дол. (розрахований за паритетом купівельної спроможності на 2020 рік за даними МВФ) [32].

За цим показником країна займає 7е місце у світі. І має шанси обійти за цим показником Росію та Німеччину (які поки що мають обсяг ВВП дещо більший, ніж Індонезія). А до 2030 року, за даними ряду міжнародних організацій, ВВП Індонезії може зрости до 5,4 трлн. дол. (5е місце), а ще через 20 років — до 10,5 трлн. дол. (4е місце у світі) [33, с. 7].

Станом на 2020 рік населення Індонезії складає 266,911,900, що ставить цю країну на 4е місце у світі за розміром населення [34].

Темпи економічного зростання Індонезії протягом останніх років та останніх десятиліть були стабільно високими, як правило вищі ніж темпи зростання світової економіки в цілому.

Проте, слід відмітити, що за показником ВВП на душу населення Індонезія все ще суттєво відстає від країн-світових лідерів та все ще має показник ВВП

Таблиця 1

Темпи розвитку економіки Індонезії (зростання ВВП)

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Темпи зростання ВВП В'єтнаму	6.4%	6.2%	6.0%	5.6%	5.0%	4.9%	5.0%	5.1%	5.2%	5,0%

Джерело: за даними countryeconomy.com [35]

на душу населення нижчій ніж середньосвітовий рівень.

Так, за даними Ангуса Медісона (видатного британського вченого, спеціаліста з економічної історії, та історичної статистики, 1926–2010), динаміка показників ВВП на душу населення Індонезії, відносно середньосвітового рівня мала наступний вигляд (табл. 2).

Таблиця 2

**Рівень ВВП на душу населення в Індонезії
у порівнянні зі середньосвітовим рівнем
(1820–2010 рр.)**

Рік	Середньосвітовий рівень	Індонезія
1820	712	528
1870	884	517
1913	1543	869
1950	2104	817
1960	2764	1015
1970	3725	1231
1980	4511	1898
1990	5149	2514
2000	6057	3229
2010	7814	4722

Джерело: (за даними Ангуса Медісона, у міжнародних доларах 1990 року) [36]

Якщо представити ці дані графічно, у вигляді діаграми, то картина буде мати наступний вигляд:

Як можна побачити з рисунку 2 — Індонезія (як і більшість інших колоніальних країн) відставала від середньосвітових показників за показником ВВП на душу населення, приблизно до 1970 року, — що було наслідком досить важкого для економіки країни періоду колоніальної залежності від Нідерландів (Голландська Ост-Індійська Компанія 1602–1800, Голландська Ост-Індія — 1800–1950). Але протягом 1970-х років ця тенденція змінилася на протилежну, — Індонезія (як і деякі інші азійські країни, що розвиваються) почала вже скорочувати відрив від середньосвітових показників, «наздоганяти» країни-лідери.

Кризи в економічній історії Індонезії

Кризи є постійною властивістю глобальної економіки. Глобальна економічна рецесія 2008–09 рр. була найбільш серйозним економічним спадом з часів Великої Депресії 1929–1933 рр. Економічні кризи можуть мати руйнівний економічний, політичний та соціальний вплив, порушуючи траєкторію зростання країни, внаслідок чого можуть значно зрости державна заборгованість та виникнути соціальні негаразди.

Той факт, що немає універсальної «теорії кризи» призвів дослідників до того, щоб проводити деталь-

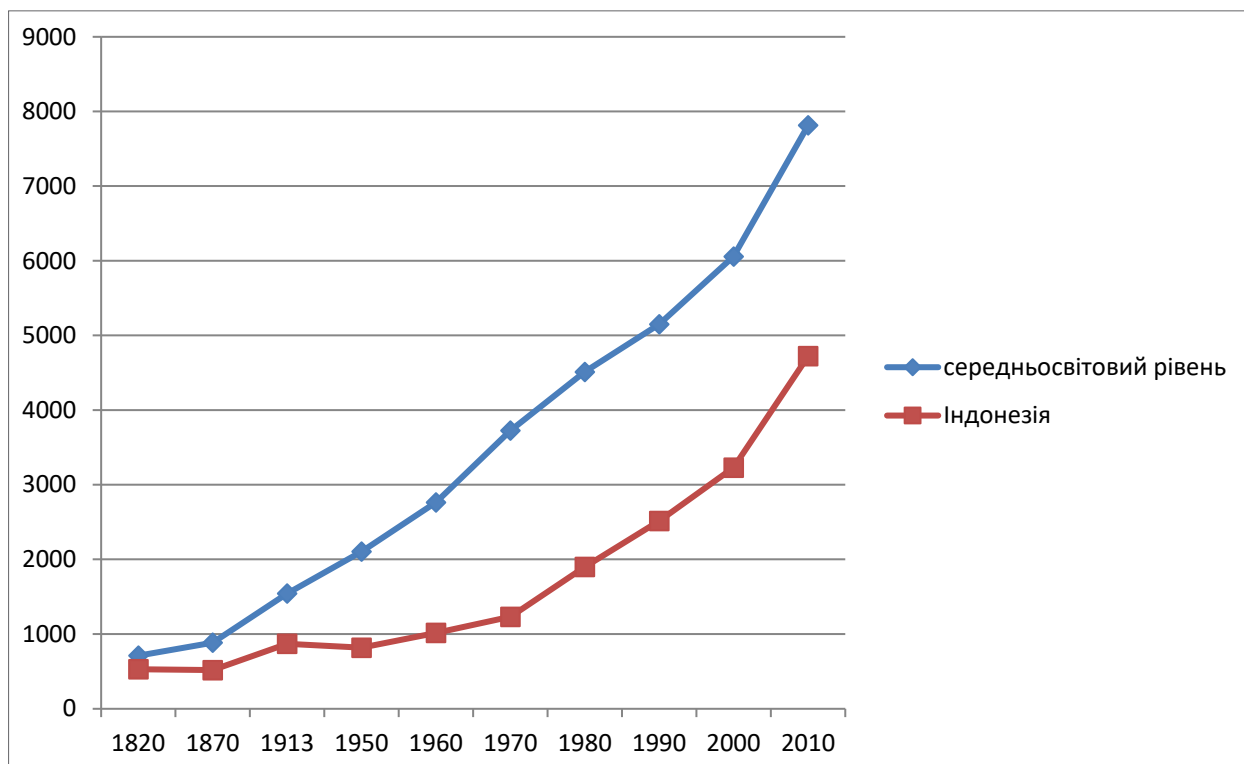

Рис. 1. Динаміка ВВП на душу населення у Індонезії у порівнянні зі середньосвітовим показником (1820–2010 рр.)

Джерело: за даними Ангуса Медісона (у міжнародних доларах 1990 року)

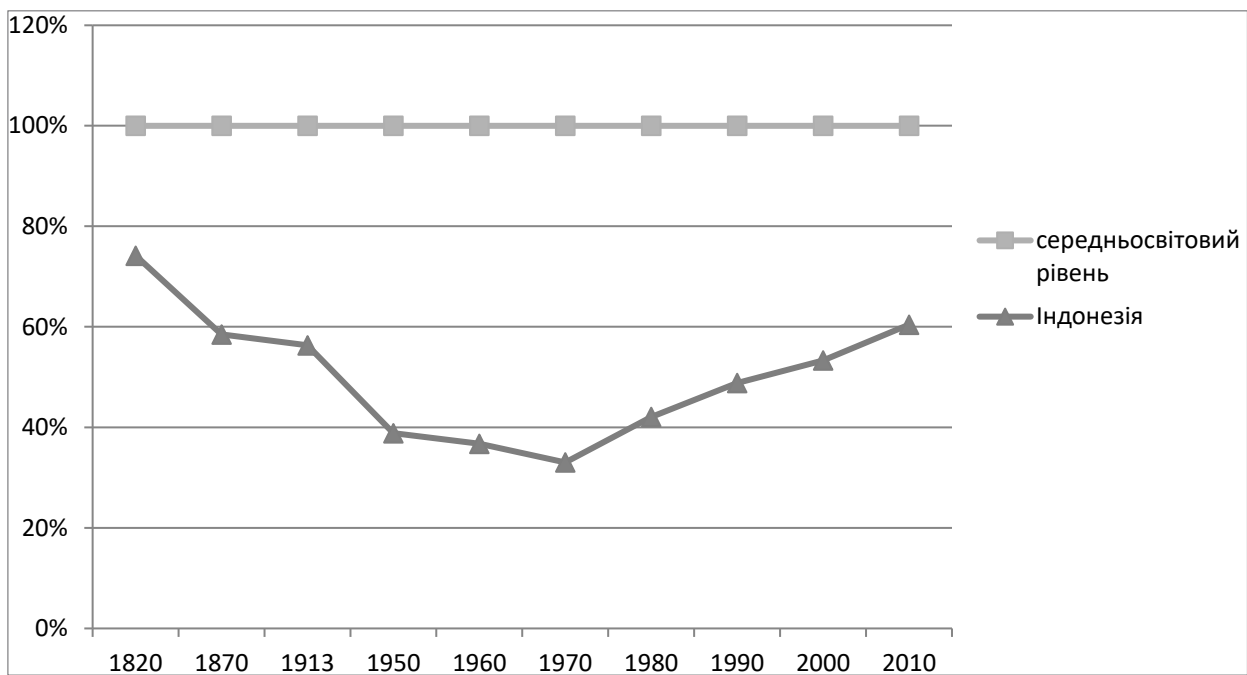

Рис. 2. Рівень Індонезії від середньосвітового рівня за ВВП на душу населення у % (середньосвітовий рівень=100%)

Джерело: за даними Ангуса Медісона

ний аналіз країн, заснований на теоріях пов'язаних з кризами, враховуючи обставини та нюанси кожної окремої країни. Наприклад, у випадку Азійської економічної кризи 1997–98 рр., наслідки відрізнялися суттєво по всьому регіону, — від поміркованого економічного падіння до глибокої економічної кризи та політичної нестабільності, в залежності від країни.

Індонезія — це країна яка найбільш цікава для дослідження. У своїй незалежній економічній історії Індонезія пережила дві серйозні економічні кризи, у середині 1960х років та у 1997–98 рр. Також, було два періоди, коли серйозна криза була широко очікувана, але була успішно відвернута, — у середині 1980-х та у 2008–09 рр. Як і з кризами в цілому, ці чотири економічні події суттєво відрізняються за своїм походженням, суворістю, наслідками та засобами виходу з кризи.

Індонезійська економіка під час Азійської фінансово-економічної кризи 1997–1998 рр. та світової кризи 2008–09 рр.

Дві кризи мали дуже різний розвиток в Індонезії. Перша криза 1997–98 рр. почалась у Тайланді, та швидко розповсюдилась на сусідні країни Східної та Південно-Східної Азії, включно Індонезію. На противагу, економічна криза 2008–09 рр. мала чітко зовнішній характер відносно Південно-Східної Азії. Тобто, вона була викликана необачною фінан-

совою поведінкою та розвитком тіньових фінансових інструментів у основних фінансових центрах Нью-Йорку, Лондону та інших, та була посилена все більш слабким фінансовим регулюванням, та середовищем низької процентної ставки. Як тільки бум активів почав здуватися, особливо у сфері нерухомості та на фондових ринках, фінансові негаразди почали розвиватися швидко, заморожуючи глобальні фінансові ринки, результатом чого стали швидко зростаючі державні борги (завдяки як автоматичним стабілізаторам, так і корпоративній та фінансовій підтримці), що в свою чергу призвело до падіння реальної економіки.

Для економік країн, що розвиваються, як країни Південно-Східної Азії, існували три основні механізми трансмісії. По-перше, є ефект реальної економіки, результатом чого є падіння у попиті на експорт, що впливає як на ціни так і на об'єм виробництва, що посилюється зростанням протекціонізму у країнах ОЕСР. По-друге, це ефект фінансового зараження, від впливу фінансових установ та активів у країнах ОЕСР. По-третє, це ефект фінансового захисту, тобто, збочений результат надходження капіталу до юрисдикцій, які вважаються найкращими з тих, хто може захистити фінансові установи та вкладені в них кошти (хоча й криза почалась у цих країнах), у додаток до загального занепаду у міжнародних потоках капіталу, у міру того, як розвивається рецесія.

Таблиця 3

Показники економічного розвитку Індонезії під час Азійської фінансово-економічної кризи 1997–98 рр.

	1996	1997	1998	1999
зростання/спад ВВП (%)	8,0%	4,7%	-13,10%	0,8%
Інфляція (%)	6,5%	11,6%	65,0%	24%

Джерело: [37]

Таблиця 4

Показники економічного розвитку Індонезії під час світової економічної кризи 2008–09 рр.

	2007	2008	2009	2010
зростання ВВП(%) [38]	6,3%	6,0%	4,7%	6,4%
Інфляція (%) [39]	6,6%	9,78%	5,05%	5,14%

Азійська фінансово-економічна криза 1997–98 рр та її наслідки для економіки Індонезії

Проаналізуємо, як поведилася економіка Індонезії під час економічних криз 1997–98 рр. та 2008–09 рр. В обох випадках, Індонезія зустріла кризу швидко зростаючи економічно. У 1997 році було десятиліття історично високого зростання, та три декади міцних економічних показників. У 2008 році була майже декада помірковано високого економічного зростання. Але розвитку криз були дуже різними. Економічне зростання колапсувало у 4 квартали 1997 року, та продовжувало бути різко негативним у перших двох кварталах 1998 року, після чого було повільне та нестабільне відновлення протягом декількох кварталів. Вплив на реальну економіку був драматичний, коли падіння темпів зростання склало близько 20 відсоткових пунктів між 1996 та 1998 роками. Якщо вимірювати у щорічних поквартальних даних, падіння було ще більшим. Це було найбільше падіння росту у сучасній економічній історії. ВВП Індонезії скоротився на 13,1% у 1998 році, та зріс лише на 0,8% у 1999 році [40].

У порівнянні з цим, у період світової кризи 2008–09 рр. зростання ВВП уповільнився з 6,5% до 4,5% [41].

Важливо відмітити, що на секторальному рівні, показники сільського господарства підтримувалися на високому рівні. Таким чином, постачання продуктів харчування не постраждало, тому в цілому було менше соціально-економічної напруги, особливо для бідних верств населення. (Сільськогосподарське виробництво було також міцним протягом «майже кризи» 1980х років. (Цей сектор економіки Індонезії також був вражений у меншій мірі протягом економічної та політичної кризи середини 1960х років). Звичайно, важливість сільського господарства суттєво зменшилася протягом цього періоду,

та у 2008–09 рр. його частка у ВВП склала 1/3 від рівня середини 1960-х. Проте, доступність продуктів харчування залишається гострим соціальним питанням, особливо в періоди економічно невизначеності та політичної напруги. Таким чином, виробництво сільськогосподарської продукції не сильно постраждало у цей період, та відповідно, було менш загальної соціально-економічної напруги, особливо серед бідних верств населення [42].

Ключовим фактором у ході Азійської фінансово-економічної кризи була втеча капіталу, яка почалася у третьому кварталі 1997 року, та прискорилося у наступні три квартали. Це спричинило тиск на обмінний курс, коли Банк Індонезії, навчившись з дорогої помилки Банку Таїланду, швидко відпустив у «вільне плавання» раніше міцно керований курс. Падіння курсу було справді вражаючим: від докризового рівня курсу у 2500 рупій за долар, курс досягнув найнижчого показника у 17500 рупій за долар на початку 1998 року. Ані банківський сектор, який був лібералізований у стилі «великого вибуху» декадою раніше, ані корпоративний сектор, неспроможні витримати колапс такого розміру.

В Індонезії фінансова криза в Азії в 1997/98 рр. була спричинена раптовою втечею капіталу з країни, що призвело до того, що національна валюта рупія суттєво знецінилася до долара США. Незабаром за знеціненням настала національна банківська криза, яка закінчилася національною економічною кризою. Завдяки знеціненню рупії та підвищенню процентної ставки (як безпосередня відповідь монетарної політики влади в той час для припинення втечі капіталу) криза вразила соціальні групи середнього та високого рівня доходу, такі як працівники фінансово-банківського сектору та великих промислових підприємств, які сильно залежать від кредитів банківських чи інших фінансових установ та

імпорту. Через кілька місяців внутрішня інфляція почала зростати, і це супроводжувалось зростанням безробіття через те, що було звільнено багато працівників фірм та підприємств, що постраждали від кризи, що призвело до значного збільшення рівня бідності в 1998 році [43].

Індонезія разом з Південною Кореєю була у числі країн найбільш вражених кризою. Індонезійська економіка занурилась у глибоку рецесію у 1998 році, коли падіння ВВП склало 13,7% [35].

Найбільше падіння були у секторі будівництва (-39,8%), фінансовому секторі (-26,7%), торгівлі, та готельно-ресторанному бізнесі (-18,9%). Інші сектори які показали суттєве скорочення були промислове виробництво (-12,9%), та транспорт та комунікації (-12,8%). Видобуток корисних копалин та сфера послуг показали падіння приблизно на 4,5 відсотка. Сільськогосподарський та сектор комунальних послуг все ще показали позитивне зростання приблизно на 0,2% та 3,7% відповідно [44].

Практично всі закордонні запозичення були незахищеними, виходячи з припущення, що Банк Індонезії може підтримувати свою квазі-фіксовану ставку. Офіційний банківський сектор, таким чином, був паралізований, та більша частина економіки, особливо будівництво та імпортозаміщуюче виробництво, зупинились. Цей колапс стався на тлі, і частково спричинив швидке прискорення інфляції, яка на короткий період перетворилася на гіперінфляцію. Ця криза також була дуже погано регульована, як в межах країни так й на міжнародному рівні. МВФ «надмірно регулював» кризу, вимагаючи бюджетну жорсткість, на додаток до прояву недостатньої політичної чутливості у ключові періоди. Потім президент Сухарто, який керував усіма аспектами Індонезійського уряду та військових, вже послабив владу його талановитої команди технократів та підірвав народну підтримку свого режиму через кричущу корупцію та «кумівство». Він був вимушений залишити владу в травні 1998 року на тлі широких вуличних протестів.

Світова економічна криза 2008–09 рр. та економіка Індонезії

Економічний розвиток Індонезії під час світової економічної кризи 2008–09 рр. суттєво відрізнялися від кризи 1997–98 рр., відносно економічного росту, обмінного курсу, інфляції, та практично будь-якого іншого економічного показника. Навіть у найбільш важкий період, у четвертий квартал 2008 року, економіка продовжувала зростати. Криза 2008–09 рр. виникла за межами регіону, у західних фінансових столицях. У той час, як спостерігалася певна нер-

возність на індонезійському фінансовому ринку, втеча капіталу внаслідок цього була поміркованою, та банківський сектор залишився непошкоджений.

Єдиний реально загрозливий період був наприкінці 2008 та початку 2009 року. Фондова Біржа Джакарти впала приблизно на 50% наприкінці 2008 року, та була закрита на деякий період. Зростання у банківському кредитуванні різко знизилосся, від щорічного рівня приблизно у 32% до кризи до 10%. Банківська впевненість також різко впала, що можна продемонструвати тим фактом, що непогашені міжбанківські запозичення впали з 206 трлн. рупій у грудні 2007 року до 84 трлн. рупій у грудні 2008 року. Тому банки прагнули виправити свої баланси шляхом підняття процентних ставок. Інфляція трималася під контролем, та обмінному курсу дозволили плисти вниз, знизившись за цей період приблизно на 33%. Це було порівнянним з падінням у інших країнах що розвиваються, а також країнах які експортують сировину, включно розвинуті країни, такі як Австралія. Більше того, Індонезія вже десятиліття до цього застосовувала режим з плаваючою ставкою. Таким чином, зниження такого масштабу не мало серйозних фінансових наслідків, окрім короткого періоду ринкових збурень на початку 2009 року. Це, до речі, допомогло пом'якшити негативні наслідки глобальної економічної кризи та також короткострокового падіння у споживчих цінах. В додаток, у порівнянні до попереднього періоду, країна була зараз менш вразлива до кризи, згідно ключових економічних показників. У свою чергу, відсутність колапсу банківської системи та помірковане уповільнення економічного зростання у 2008–2009 рр., привели до обмеженого фіскального стресу, на відміну від 1997–98 рр., коли державний борг несподівано зріс до приблизно 100% ВВП. Насправді, фіскальна розсудливість за 2000–2008 рр. означала, що уряд відновив довіру до фіскальної політики та має певний простір для експансивної фіскальної політики. Схожим чином, хоча шлях до повної незалежності центрального банку з 1999 року був ускладнений, «Банк Індонезії» також відновив розумний ступінь достовірності на ринках, а також був спроможний прийняти експансивну грошово-кредитну політику у 2008–09 рр. Демократичні процеси та інституції у Індонезії подолали ці потрясіння ефективно. Були проведені національні парламентські та президентські вибори у 2009 році, та адміністрація Юдхойоно (Yudhoyono) впевнено повернулася до влади. У 1997–98 рр. режим Сухарто показав, що він все більше поза зв'язком з громадською думкою. Протягом цього десятиліття більшість його ключових економічних радників все більше відходили від праці, та бізнес-імперії роди-

ни Сухарто стали глибоко непопулярні. Керування кризою з боку Сухарто стало все більш жартівним наприкінці 1997 року. Один основний негативний фактор у 2008–09 рр. був, звичайно, стан світової економіки, на відміну від ситуації 1997–98 рр., коли світова економіка була незначно вражена Азійською фінансовою кризою. Таким чином, наприкінці 90-х, підвищена конкурентоспроможність внаслідок великого знецінення реального валютного курсу значно посилила конкурентоспроможність, що призвело до сильного зростання експорту і, отже, відновлення експорт-орієнтованого зростання. У 2008–09 рр. така стратегія була недоступна, хоча Китай та Індія підтримували своє економічне зростання, і, отже, зниження світових цін на споживчі товари було нестривалим [45].

Слід помітити, що майже усі ключові країни Східної, Південно-Східної та Південної Азії змогли запобігти економічному спаду під час світової економічної кризи 2008–09 рр. Наведемо конкретні економічні дані (табл. 5).

До кінця 2008 року, країни, такі як, Тайланд, Малайзія, Сінгапур, Філіппіни та Індонезія все ще показували певну стійкість до кризи. Проте, у першому кварталі 2009 року всі вони відчували погіршення економічних показників, окрім Індонезії.

Хоча економічні показники інших країн Південно-Східної Азії значно погіршилась, особливо протягом перших місяців 2009 року, Індонезія мала не тільки позитивні, але й дещо вищі темпи зростання ВВП протягом другого та третього кварталів 2009 року. Однак загалом офіційні дані показують, що темпи зростання індонезійської економіки знаходились на рівні 4,5 відсотка, що було дещо нижче темпів зростання, досягнутих у 2008 році (табл. 5). Це може свідчити про те, що на економіку

Індонезії також вплинула рецесія світової економіки у 2008/09 рр., але тим не менше країна змогла зберегти позитивні темпи економічного зростання протягом кризового періоду.

Крім того, як показано в таблиці 5, крім Індонезії, в регіоні було ще декілька країн, таких як Китай, Індія, Пакистан та Бангладеш, яким також вдалося пом'якшити вплив кризи на їх внутрішню економіку. Цікаво, що таблиця показує, що серед країн, що розвиваються, країни Азії та Тихоокеанського регіону мали набагато кращі показники економічного розвитку під час світової економічної кризи 2008–09 рр., ніж в інших регіонах світу під час кризи. Звичайно, можна навести про багато пояснень, зокрема, про те, що вплив світової економічної кризи на внутрішню економіку тієї чи іншої країни сильно пов'язаний зі ступенем інтеграції конкретної країни у світову економіку.

На даний момент вже добре відомо, що Індонезія не тільки пододала світову економічну кризу 2008–09 рр. краще ніж більшість інших країн світу, але й економічний розвиток під час світової економічної кризи в Індонезії був значно інший ніж під час Азійської фінансової кризи 1997–98 рр.

Згідно багатьох дискусій та досліджень, для цього були різні причини, й найбільш важливі це наступні:

- 1) з регіональної перспективи, економіка Індонезії показувала добрі показники у роки, які передували 2008 року (один з найліпших показників зростання економіки в Азії після Азійської кризи 1997–98 рр до 2008 року, особливо у період 2005–2008 рр.);
- 2) банківський сектор залишався у доброму стані (чого не було у роки перед Азійською фінансовою кризою 1997–98 рр);

Таблиця 5

Економічне зростання у країнах, що розвиваються у 2007–2010 рр.

	2007	2008	2009	2010
Східна Азія та Тихоокеанський регіон:	11,4%	8,0%	6,8%	8,1%
– КНР	13,0%	9,0%	8,4%	9,0%
– Індонезія	6,3%	6,2%	4,5%	5,6%
– Тайланд	4,9%	2,2%	-2,7%	3,5%
Східна Європа та Центральна Азія	7,1%	4,2%	-6,2%	2,7%
Південна Азія:	8,5%	5,7%	5,7%	6,9%
– Індія	9,1%	6,1%	6,0%	7,5%
– Пакистан	5,7%	2,0%	3,7%	3,0%
– Бангладеш	6,4%	6,2%	5,9%	5,5%
Латинська Америка та Карибський басейн	5,5%	3,9%	-2,6%	3,1%
Близький Схід та Північна Африка	5,9%	4,3%	2,9%	3,7%
Африка на південь від Сахари	6,5%	5,1%	1,1%	3,8%

Джерело: за даними Світового Банку [46]

- 3) споживчі ціни залишалися стабільними, дозволяючи Банку Індонезії пом'якшувати монетарну політику (що є важливим для споживчого росту);
- 4) Зовнішньоекономічна позиція Індонезії залишалася стійкою, зовнішні фінансові зобов'язання країни виповнювалися, та резерви іноземних валют незначно зростали;
- 5) Державні фінанси Індонезії — стабільні (чого не було протягом Азійської кризи 1997–98 рр), дозволяючи політикам швидко рухатись, щоб компенсувати наслідки глобального спаду для Індонезії за допомогою фіскальних стимулів;
- 6) Також, засновуючись на досвіді кризи 1997–98 рр, застережлива політика уряду Індонезії, банків та корпорацій, протягом 2000-х років, в результаті призвела до низького рівня боргів та обмежених потреб у рефінансуванні. Це особливо добре послужило для країни наприкінці 2008 року та початку 2009 року, коли ліквідність посилилася у всьому світі;
- 7) У порівнянні з деякими Азійськими країнами, Індонезія це відносно «закрита економіка»;
- 8) Споживачі продовжували споживчі витрати, незважаючи на той факт, що банки зробили умови кредитування більш жорсткими наприкінці 2008 року.
- 9) виходячи з досвіду азійської кризи 1997/98 рр., цього разу індонезійський уряд реагував швидше та активніше, реагуючи відповідними заходами на кризу, наприклад забезпечуючи стимул через фіскальну та монетарну політику.
- У той час, основні причини, які надає Азійський Банк Розвитку, які зробили Індонезію стійкою перед кризою 2008/09 рр. були наступні [47]:
- 1) вплив на доходи від падіння споживчих цін був пом'якшений тим фактом, що у попередні роки були зафіксовані рекордно високі ціни на саме такі споживчі товари, що дозволило домогосподарствам у сільській місцевості зробити заощадження, які допомогли їх пом'якшити зростання цін;

Таблиця 6

Індонезія під час економічних криз 1997–98 та 2008–09 рр. — порівняльний аналіз:

Показник	Азійська фінансово-економічна криза 1997–98 рр.	Світова економічна криза 2008–09 рр.
1. Походження кризи	Поєднання внутрішніх та зовнішніх факторів	Майже повністю зовнішнє походження
2. Міжнародна економіка	в активному стані	зростання погіршується; нестабільні ринки капіталу
3. Уповільнення росту ВВП	Приблизно 20%	Приблизно 2%
4. Обмінний курс національної валюти	Колапс приблизно на 80%	Помірковане знецінення, приблизно на 33%, потім повернення до попереднього курсу
5. Потоки капіталу	Крупний відтік капіталу	Поміркована втеча капіталу
6. Стан зовнішньої торгівлі	Стрімкий спад від дефіциту поточного рахунку до активного сальдо	Імпорт та експорт знизились помірковано
7. Фінансовий сектор	Глибокий колапс, суттєві проблеми у основних банків	Залишився неушкодженим в ході кризи; ніяких суттєвих колапсів
8. Фондовий ринок	Глибока криза	Стрімкий, але тимчасовий спад
9. Інфляція	Тимчасова втрата фінансового контролю, короткострокова гіперінфляція	Інфляція помірковано висока, але спадала по мірі розвитку кризи
10. Фінансова політика	Від невеликого активного сальдо до суттєвого дефіциту; стрімке зростання державного боргу.	Еволюція від невеликого дефіциту до більш великого, але поміркованого дефіциту
11. Сільське господарство	Вплив засухи, побоювання рисової кризи	Гарний врожай рису, комерційні культури не постраждали від кризи
12. Ринок праці	Гнучкий, основний вплив через реальні зарплатні	Більш жорсткий, але вплив кризи мінімальний
13. Мережа соціального захисту	Недостатня, погано розвинута	Досить добре розвинена
14. Політичний та інституціональний контекст	Дуже нестабільно, колапс режиму Сухарто, інституціональний вакуум	Політична система добре розвинута, стабільна, стабільні вибори 2009 року
15. Міжнародна підтримка	Обмежена, протиріччя з МВФ	Тісніші стосунки, відсутність порушень потоків допомоги

Джерело: власні дослідження

- 2) Оскільки глобальна рецесія була відносно короткою за часом, впливу від негативних світових процесів вдалося уникнути;
- 3) належне ведення економічної політики уряду за минулі роки дало йому простір для більш швидких та ефективних політичних заходів, ніж у попередніх епізодах зовнішніх шоків;
- 4) баланси банківського, корпоративного та побутового секторів були набагато сильнішими.

Тобто, глобальна економічна криза 2008–09 рр. яка уперше почалась у 2007 році, як фінансова криза у США, а потім, декілька місяців після цього розповсюдилася по всьому світу, ця криза вплинула на багато країн світу, включаючи Індонезію. У той час, як багато інших країн регіону почали показувати суттєве уповільнення економічного росту у першому кварталі 2009 року, економічне зростання у Індонезії почало уповільнюватись лише в останньому кварталі 2009 року. Проте, Індонезія змогла підтримувати своє економічне зростання вище 0% у 2009 році, хоча воно було більш слабким у порівнянні з економічним ростом у 2008 році, або нижче, ніж середні темпи росту, починаючи з того, як країна вийшла з Азійської кризи 1997–98 рр. Незважаючи на те, що повідомлялось про звільнення багатьох робітників в офіційному секторі економіки, — офіційний (відкритий) рівень безробіття не зріс суттєво. Навіть, у серпні 2009 року рівень безробіття понизився у порівнянні з рівнем лютого 2009 року. Найбільш ймовірна причина для цього була в тому, що більшість (або навіть усі) зі звільнених робітників перейшли працювати у «тіньовий сектор» економіки, або як низькооплачувані робітники, або як власники мікро- та малого бізнесу. Причина, як вважається, полягає у тому, що Індонезія не має системи соціального захисту, такої яка відома на Заході, що надає захист від безробіття для тих, хто шукає працю.

Наведемо порівняльний аналіз економічного розвитку та економічної політики в Індонезії у таблиці 6.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Те, як країни долають економічні кризи — це важливий індикатор якості та стійкості інституцій країни, якості економічної політики уряду, а також можливостей до адаптації бізнесу та домогосподарств до умов економічної кризи. У цьому питанні, Індонезія це відмінний об'єкт для дослідження. Індонезія пережила дві хвилі економічних криз, у середині 1960х років та у 1997–98 рр., у той же час вона успішно уникла двох загроз економічних криз, у середині 1980х, коли спостерігався колапс у цінах на сировину (на-

фта — це важливий експортний товар Індонезії), та під час світової економічної кризи 2008–09 рр. З одного боку Індонезія сильно постраждала від азійської фінансово-економічної кризи 1997–98 рр., з іншого боку світова криза 2008–09 рр. не сильно пошкодила економіку Індонезії. Під час світової кризи 2008–09 рр. економічне зростання в Індонезії лише незначно уповільнилося, та країна пододала загрози світової кризи у відносно гарній формі. Економічне зростання у Індонезії швидко повернулося до докризового рівня, та її макроекономічна передбачливість була визнана фахівцями. Хоча й результати обох криз для економіки країни були різними, ці дві кризи були звичайно взаємопов'язані, у тому сенсі, що вони були болісним досвідом вивченим з попереднього періоду. У фінансовому секторі зараз є набагато більша обережність та краще регулювання. Центральний Банк зараз має більшу незалежність, та він поступово сприймає основи, що відповідають сучасній найкращій практиці таргетування інфляції та гнучкості обмінного курсу. Традиційна фіскальна розсудливість у країні була відновлена після надзвичайно дорогих фінансових наслідків 1998 року. У той же час, події 2008–09 рр. показують, що подолання кризи це незмінно комбінація грамотного керування економікою та правильної макроекономічної політики та щастя. Якщо під час Азійської фінансової кризи 1997–98 рр. «усе відбувалося неправильно», «не щастило», як на центральному рівні у відповідь на кризу, так й на периферії, то у 2008–09 рр. — «щастило». Світова економіка уповільнилася стрімко, проте Індонезія менш «вразлива» від світової економіки, чим її сусіди, особливо у світових виробничих мережах споживчих товарів тривалого користування. Ціни на споживчі товари у країні залишались плавучими, значною мірою завдяки постійному сильному зростанню Китаю протягом цього періоду. Сільське господарство Індонезії витримало світову кризу 2008–09 рр теж добре.

Тобто, ключовий фактор у різних наслідках для економіки Індонезії у ході розвитку Азійської фінансової кризи 1997–98 рр. та світової економічної кризи 2008–09 рр. полягає у випадковому поєднанні «щастя» та «гарного керування». Протягом статті ми оглядово розглянули ці два фактори. Але важливо відмітити, що ці дві кризи для Індонезії біли взаємопов'язані. Як добре відомо, кризи примушують уряди, політиків та бізнес переглядати свої стратегії. Уряди намагаються точно визначити та виправити прогалини в економічній політиці, такі як слабо регульована банківська система або недостатньо ефективний центральний банк. Бізнеси, банки та домогосподарства стають менш схильними до ризи-

ків. Є декілька факторів які сприяли гарному керуванню економікою Індонезії під час світової кризи 2008–09 рр., які в свою чергу пом'якшили вплив кризи. Найбільш важливий фактор — це загальна розумна, ефективна макроекономічна політика. Фінансова політика була надзвичайно розсудливою з 2000 року, і наступні адміністрації були спроможні протистояти вимогам більших витрат. Це дало уряду довіру в управлінні державним боргом та певний простір для реалізації пакетів фіскальних стимулів наприкінці 2008 року та на початку 2009 року. Фінансова політика також більш добре керувалась, з незалежним центральним банком та більш гнучким обмінним курсом. Ці обидва фактори були позитивними елементами, хоча їх важливість не треба перебільшувати. Банк Індонезії мав постійні проблеми під час своєї першої декади «незалежності», та його метою було підтримання інфляції на одному рівні з основними торговими партнерами Індонезії.

Гнучкість валютного курсу також мала свої межі, і центральний банк, зрозуміло, не хотів дозволяти курсу занадто сильно падати з огляду на недавню історію.

Другий фактор полягав у тому, що фінансовий сектор залишився непошкоджений. Це ключова різниця у порівнянні з 1997–98 рр. Банки та корпоративний сектор не були сильно залучені, не спостерігалася загального зниження цін на активи,

а індонезійські банки практично не мали зв'язку з проблемними активами та фінансовими ринками США та Великобританії. Хоча й спостерігалася деяка нервозність на індонезійських фінансових ринках, уряд швидко розширив механізм гарантування депозитів, та уряд був вимушений рятувати лише один незначний банк, «Банк Сторіччя» (Bank Century). Саме уряд Індонезії можна похвалити за цей успішний розвиток подій, оскільки фінансове регулювання значно покращилося після катастрофічного краху десятиліттям раніше.

По-третє, політичні умови в країні були сприятливими у 2008–09 рр. Уряд розглядав, як легітимний. Було загальне розуміння у суспільстві, що, як і в середині 1980х, основні причини кризи були зовнішні. Й хоча були постійні звинувачення у корупції, на відміну від кінця ери Сухарто, вони не були спрямовані переважно на президента та його сім'ю.

Досвід Індонезії показує, що правильна та відповідальна, ефективна макроекономічна політика уряду під час світових криз має дуже важливе значення для національної економіки відповідної країни. Досвід Індонезії у успішному подоланні та уникненні світової кризи 2008–09 рр. — є цікавим та корисним для урядів, комітетів та міністерств економічного розвитку, а також для вчених-економістів в Україні та в інших країнах світу.

Література

1. Александр Андреевич Губер (К шестидесятилетию со дня рождения). Основные труды члена-корреспондента АН СССР А. А. Губера. Народы Азии и Африки. 1962. № 2. С. 251–255.
2. Губер А. А. Индонезия: социально-экономические очерки. Москва; Ленинград: Гос. соц.-экон. изд-во, 1932. 279 с.
3. Малайско-индонезийские исследования. Сборник статей памяти А. А. Губера. Москва: Наука, 1977. 251 с.
4. Чуфрин Г. И., Шабалина Г. С. Формирование конгломератов — новый этап развития капитализма в Индонезии. Юго-Восточная Азия: развитие капитализма: сб. ст. Москва, 1987. С. 62–80.
5. Антипов В. И. Индонезия. Экономико-географические районы. Москва: Мысль, 1967. 263 с.
6. Архипов В. Я. Экономика и экономическая политика Индонезии. (1945–1968). Москва: Наука, 1971. 438 с.
7. Новиков К. В. Развитие национальной промышленности. Республика Индонезия. 1945–1960. Москва, 1961. С. 234–261.
8. Сотников Ю. А. Сельское хозяйство и аграрный вопрос. Республика Индонезия. 1945–1960. Москва, 1961. С. 262–301.
9. Шабалина Г. С. Борьба за экономическую независимость и экономическая политика индонезийского правительства. Республика Индонезия. 1945–1960. Москва, 1961. С. 185–233.
10. Пахомова Л. Ф. Индонезия: выбор модели социально-экономического развития. Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. 2010. № 14. С. 122–144.
11. Галушка-Адайкин А. Р. Основные аспекты развития Республики Индонезия в период средней Постреформации // Вестн. Удмуртского ун-та. Сер.: История и филология. 2014. № 3. С. 150–155.
12. Галушка-Адайкин А. Р. Основные векторы развития Республики Индонезия в эпоху ранней Постреформации // Вестн. Марийского гос. ун-та. Сер.: Исторические науки. Юридические науки. 2015. № 1. С. 14–17.

13. Шкваря Л. В. Экономика Индонезии: современные тенденции // *Мировая экономика и международные отношения*. 2013. № 11. С. 62–69.
14. Попов А. В. Экономика Индонезии: современное состояние и тенденции развития. Москва: НОЧУ ВПО Институт стран Востока, 2019. 372 с.
15. Попов А. В. Шариатский сектор экономики Индонезии. Юго-Восточная Азия в 2003 г. Москва, 2004. С. 179–190.
16. Попов А. В. Перспективы атомной энергетики Индонезии // *Вестн. Атомпрома*. 2017. № 5. С. 22–32.
17. Попов А. В. Тенденции развития горнодобывающей промышленности Индонезии // *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*. Вып. 21, Юго-Восточная Азия 2012–2013 гг. Москва, 2013. С. 296–332.
18. *The Indonesian Economy During the Soeharto Era* / ed. by A. Booth, P. McCawley. Kuala Lumpur; Melbourne: Oxford University Press, 1981. 329 p.
19. Richard R. *Indonesia: The Rise of Capital* // *Journal of Southeast Asian Studies*. 1989. Vol. 20. P. 106–108.
20. Booth A. *The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. London: Palgrave Macmillan, 1998. 377 p.
21. *Indonesia beyond Suharto: Polity, Economy, Society, Transition* / ed. by D. K. Emmerson. London; New York: Routledge, 1999. 395 p.
22. Hill H. *The Indonesian Economy*. 2-nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 289 p.
23. Dick H., Houben J. H., Lindblad T., Thee K. W. *The Emergence of a National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800–2000*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2002. 304 p.
24. *Recollections: The Indonesian Economy, 1950s–1990s* / ed. by K. W. Thee. Singapore: ISEAS Publishing, 2003. 282 p.
25. Lindblad J. T. *Bridges to New Business: The Economic Decolonization of Indonesia*. Leiden: KITLV Press, 2008. 266 p.
26. Thee K. W. *Indonesia's Economy since Independence*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2012. 307 p.
27. *Diagnosing the Indonesian Economy: Toward Inclusive and Green Growth* / ed. by H. Hill, M. E. Khan and J. Zhuang. Manila: Anthem Press, 2013. 504 p.
28. Davidson J. S. *Indonesia's Changing Political Economy: Governing the Roads*. New York: Cambridge University Press, 2015. 312 p.
29. Booth A. *Economic Change in Modern Indonesia: Colonial and Post-colonial Comparisons*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 272 p.
30. Kartasasmita G., Stern J. J. *Reinventing Indonesia*. Singapore: World Scientific, 2016. 291 p.
31. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*. URL: <https://indonesia.crawford.anu.edu.au/bies>. Дата звернення 3.12.2020.
32. *List of countries by GDP (PPP)*. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(PPP\)#Lists](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(PPP)#Lists). Date of the application 1.11.2020.
33. Попов А. В. Экономика Индонезии: современное состояние и тенденции развития. Москва: НОЧУ ВПО Институт стран Востока, 2019. 372 с.
34. *List of countries and dependencies by population*. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_dependencies_by_population. Date of the application 3.11.2020.
35. *Evolution: Annual GDP Indonesia*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Date of the application 3.11.2020.
36. *Statistics on World Economy: 1–2008 AD*. Maddison Project Database. URL: <http://www.ggdnc.net/maddison/Maddison.htm>. Date of the application 5.11.2020.
37. *Asian Financial Crisis in Indonesia*. URL: <https://www.indonesia-investments.com/culture/economy/asian-financial-crisis/item246#:~:text=The%20Indonesian%20Crisis%20Begins&text=When%20pressures%20on%20the%20Indonesian, had%20been%20in%20June%201997>. Дата звернення 9.11.2020.
38. *Indonesia GDP — Gross Domestic Product*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Дата звернення 2.12.2020.
39. Harvie C. *Indonesia: recovery from economic and social collapse*. URL: <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1007&context=commwkpapers>. Date of the application 12.11.2020.
40. *Indonesia GDP — Gross Domestic Product*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Дата звернення 2.12.2020.

41. Indonesia GDP — Gross Domestic Product. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Дата звернення 2.12.2020.
42. Hill H. The Best of Times and the Worst of Times: Indonesia and Economic Crises. Australian National University: Working Papers in Trade and Development. 2012. № 3. PP. 5–6.
43. Tambunan T. T. The Indonesian Experience with Two Big Economic Crises. *Modern Economy*. 2010. № 1. PP. 156–167.
44. Feridhanusetyawan T., Aswicahyono H., Anas T. The Economic Crisis and the Manufacturing Industry: The Role of Industrial Networks. CSIS Working Paper Series. Jakarta, 2000. P. 123.
45. Tambunan T. T. The Indonesian Experience with Two Big Economic Crises. *Modern Economy*. 2010. № 1. PP. 156–167.
46. *Global Economic Prospects: Crisis, Finance, and Growth*. 2010. Washington: World Bank Report, 2010. 167 p.
47. *Impact and Policy Responses: Indonesia, Philippines and Thailand*. ADB Regional Forum on the Impact of Global Economic and Financial Crisis. January 2010, ADB Headquarters, Manila. Manila, 2010. 37 p.

References

1. Guber A. A. (1962) (For the 60th Birthday). Major works of Corresponding Member of the USSR Academy of Sciences A. A. Guber. *Narody Afriki i Azii*. Vol.2, P. 251–255.
2. Guber A. A. (1932) “Indonesia: socio-economic essays”, 279 p.
3. “Malaysian-Indonesian research” (1977). *Sbornik statey pamiati A. A. Gubera*, 251 p.
4. Chufrin G. I., Shabalina G. S. (1987) “The formation of conglomerates — a new stage in the development of capitalism in Indonesia”, *Yugo-Vostochnaya Asia: razvitie kapitalizma*, P. 62–80.
5. Antipov V. I. (1967) “Indonesia. Economic-geographical regions”, 263 p.
6. Arhipov V. Ya. (1971) “The Economy and the economic policy of Indonesia (1945–1968)”, *Nauka*, 438 p.
7. Novikov K. V. (1961) “The Development of national industry”, *Respublika Indonesia, 1945–1960*, P. 234–261.
8. Sotnikov Yu. A. (1961) “Agriculture and the agrarian question”, *Respublika Indonesia. 1945–1960*, P. 262–301.
9. Shabalina G. S. (1961) “The Struggle for Economic Independence and the Economic Policy of the Indonesian Government”, *Respublika Indonesia 1945–1960*, P. 185–233.
10. Pakhomova L. F. (2010) “Indonesia: the choice of the model of social-economic development”, *Yugo-Vostochnaya Asia: aktualniye problemy razvitiya*, vol.14, P. 122–144.
11. Galushka-Adaykin A. P. (2015) “The major vectors of development of the Republic of Indonesia in the epoch of the early Post-Reformation”, *Vestnik Mariyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya “Istoricheskiye nauki. Yuridicheskiye nauki”*, vol.1, P. 14–17.
12. Galushka-Adaykin A. P. (2014) “The major vectors of development of the Republic of Indonesia in the epoch of the early Post-Reformation”, *Vestnik Mariyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya “Istoriya i filologiya”*, vol.3, P. 150–155.
13. Shkvaria L. V. (2013) “The Economy of Indonesia: modern tendencies”, *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, vol.11, P. 62–69.
14. Popov A. V. (2019) “Economy of Indonesia: modern state and tendencies of development”, *Institut stran Vostoka*, 372 p.
15. Popov A. V. (2004) “Shariah Sector of Indonesia Economy”, *Yugo-Vostochnaya Asia v 2003 g.*, P. 179–190.
16. Popov A. V. (2017) “Indonesia’s Nuclear Power Outlook”, *Vestnik Atomproma*, vol.5, P. 22–32.
17. Popov A. V. (2013) “Indonesian Mining Trends”, *Yugo-Vostochnaya Asia: aktualniye problemy razvitiya*, vol 21, *Yugo-Vostochnaya Asia 2012–2013*, P. 296–332.
18. *The Indonesian Economy During the Soeharto Era* / ed. by A. Booth, P. McCawley. Kuala Lumpur; Melbourne: Oxford University Press, 1981. 329 p.
19. Richard R. *Indonesia: The Rise of Capital*. *Journal of Southeast Asian Studies*. 1989. Vol. 20. P. 106–108.
20. Booth A. *The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. London: Palgrave Macmillan, 1998. 377 p.
21. *Indonesia beyond Suharto: Polity, Economy, Society, Transition* / ed. by D. K. Emmerson. London; New York: Routledge, 1999. 395 p.
22. Hill H. *The Indonesian Economy*. 2-nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 289 p.
23. Dick H., Houben J. H., Lindblad T., Thee K. W. *The Emergence of a National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800–2000*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2002. 304 p.
24. *Recollections: The Indonesian Economy, 1950s–1990s* / ed. by K. W. Thee. Singapore: ISEAS Publishing, 2003. 282 p.

25. Lindblad J. T. *Bridges to New Business: The Economic Decolonization of Indonesia*. Leiden: KITLV Press, 2008. 266 p.
26. Thee K. W. *Indonesia's Economy since Independence*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2012. 307 p.
27. *Diagnosing the Indonesian Economy: Toward Inclusive and Green Growth* / ed. by H. Hill, M. E. Khan and J. Zhuang. Manila: Anthem Press, 2013. 504 p.
28. Davidson J. S. *Indonesia's Changing Political Economy: Governing the Roads*. New York: Cambridge University Press, 2015. 312 p.
29. Booth A. *Economic Change in Modern Indonesia: Colonial and Post-colonial Comparisons*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 272 p.
30. Kartasasmita G., Stern J. J. *Reinventing Indonesia*. Singapore: World Scientific, 2016. 291 p.
31. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*. URL: <https://indonesia.crawford.anu.edu.au/bies>. Date of the application 3.12.2020.
32. *List of countries by GDP (PPP)*. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(PPP\)#Lists](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(PPP)#Lists). Date of the application 1.11.2020.
33. Popov A.V. (2019) "The Economy of Indonesia: the modern state and tendencies of development", NOChU VPO Institut stran Vostoka, 372 p.
34. *List of countries and dependencies by population*. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_dependencies_by_population. Date of the application 3.11.2020.
35. *Evolution: Annual GDP Indonesia*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Date of the application 3.11.2020.
36. *Statistics on World Economy: 1-2008 AD*. Maddison Project Database. URL: <http://www.ggd.net/maddison/Maddison.htm>. Date of the application 5.11.2020.
37. *Asian Financial Crisis in Indonesia*. URL: <https://www.indonesia-investments.com/culture/economy/asian-financial-crisis/item246#:~:text=The%20Indonesian%20Crisis%20Begins&text=When%20pressures%20on%20the%20Indonesian, had%20been%20in%20June%201997>. Date of the application 9.11.2020.
38. *Indonesia GDP — Gross Domestic Product*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Date of the application 2.12.2020.
39. Harvie C. *Indonesia: Indonesia: recovery from economic and social collapse om economic and social collapse*. URL: <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1007&context=commwkpapers>. Date of the application 12.11.2020.
40. *Indonesia GDP — Gross Domestic Product*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Date of the application 2.12.2020.
41. *Indonesia GDP — Gross Domestic Product*. URL: <https://countryeconomy.com/gdp/indonesia>. Date of the application 2.12.2020.
42. Hill H. *The Best of Times and the Worst of Times: Indonesia and Economic Crises*. Australian National University: Working Papers in Trade and Development. 2012. № 3. P. 5–6.
43. Tambunan T. T. *The Indonesian Experience with Two Big Economic Crises*. *Modern Economy*. 2010. № 1. P. 156–167.
44. Feridhanusetyawan T., AswicaHyono H., Anas T. *The Economic Crisis and the Manufacturing Industry: The Role of Industrial Networks*. CSIS Working Paper Series. Jakarta, 2000. P. 123.
45. Tambunan T. T. *The Indonesian Experience with Two Big Economic Crises*. *Modern Economy*. 2010. № 1. P. 156–167.
46. *Global Economic Prospects: Crisis, Finance, and Growth*. 2010. Washington: World Bank Report, 2010. 167 p.
47. *Impact and Policy Responses: Indonesia, Philippines and Thailand*. ADB Regional Forum on the Impact of Global Economic and Financial Crisis. January 2010, ADB Headquarters, Manila. Manila, 2010. 37 p.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 2 (46)

1 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 28.02.2021. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 10,7. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.